

ይጠቀሳሉ። እኒሁ ንጉሥ የበታች ሹማምንቶቻቸው አልታዘዝ እያሉ ስላስቸገሩአቸው ንጉሥነታቸውን ትተው ወደ ዋልድባ ገብተዋል። በዚያውም መንኲሰው አባ ተክለ ሃይማኖት በመባል እስከሰለተ ዕረፍታቸው ለመኖር ችለዋል። አፄ ተክለ ጊዮርጊስ የተባሉ የጎንደር ንጉሥ በተመሳሳይ ምክንያት ንጉሥነታቸውን ትተው ዋልድባ ገብተዋል። አፄ ተክለ ጊዮርጊስ ምሥጢራተ ቤተክርስቲያንን በሚገባ የተረዱ የቤተክርስቲያን ሊቅ ስለነበሩ የአባ ሣሙኤልን መልክዕ ለማዘጋጀት ችለዋል።

የዋልድባ ገዳም አካባቢ ብዙ ክርስቲያኖች የሚኖሩበት ነበር ነገር ግን በወባ በሽታ የሚጠቃ አካባቢ ስለሆነ ባሁኑ ጊዜ ብዙ ሕዝብ አይኖርበትም። ገዳሙም ቢሆን እጅግ በተጎሳቆለ ሁኔታ ነው የሚታየው። በዘመናችን ምንኲስና ብናይም ገዳማዊ ሕይወትን መመሪያቸው ያደረጉ መነኮሳት ለማግኘት እጅግ ያስቸግራል። በመነኮሳት ብዛት ተጥለቅልቀው የሚታዩት ገዳማት ሳይሆኑ ከተሞች ናቸው። የዚህ ዓይነቱ ምንኲስና ደግሞ ለቤተክርስቲያን ህልውና እጅግ ተፃራሪ ነው።

ምዕራፍ 4

መንፈሳዊ አገልግሎት በኢትዮጵያ ቤተክርስቲያን

ክፍል 1

የክርስቲያን ሥርዓተ አምልኮት አጀማመር

መንፈሳዊ አገልግሎት ማለት እግዚአብሔርን ለማምለክ የሚደረገው እንቅስቃሴ ነው። በዚህ ጽሑፍ መገለጽ ያለበት በኢትዮጵያ ቤተክርስቲያን ከጥንት ሲያያዝ የመጣውን ሥርዓተ አምልኮት ቢሆንም የኢትዮጵያ ቤተክርስቲያንም ከጥንታውያን አብያተ ክርስቲያናት አንዷ በመሆንዋ አስቀድሞ አለማቀፋዊውን የቤተክርስቲያን ሥርዓተ አምልኮት አጀማመር መመልከቱ አስፈላጊ ሆኖ ተገኝቶአል።

ባለፈረድ የተባለው የቅዱሴ እመጣዋ ታሪክ ጸሐፊ የቤተክርስቲያን ሥርዓተ አምልኮት ክልረት ቤተመቅደስ የመጣ መሆኑን መዝግቧል። ይህ ባለ ታሪክ (1) የጠቀሳቸው ነጥቦች የሚከተሉት ናቸው።

1ኛ/ በአሪቱ ቤተ መቅደስ 3 ክፍሎች ሲኖሩ በክርስቲያን የአምልኮት ቦታዎችም ሦስት ክፍሎች አሉ። ክፍሎቹ በኢትዮጵያውያን አጠራር መቅደስ ቅድስትና ቅኔ ማሕሌት ይባላሉ።

2ኛ/ በዕብራውያን ሦስት የማዕረግ ደረጃዎች ነበሩ እነሱም ሊቀ ካህናትነት ካህንነትና ሌዋዊነት ናቸው፤ በቤተክርስቲያንም ጽጽስና ቅስናና ዲቱና በመባል ተከፍለዋል።

የአልፈረድ አባባል በቤተክርስቲያን ምሁራን ዘንድ ተቀባይነትን ያገኘው በነፊል ነው፤ ምክንያቱም

1ኛ/ በዕብራውያን ካህን የሚሆነው የሌዊ ሀረገ ትውልድ ያለው ሰው ብቻ ነው፤ በቤተ ክርስቲያን ግን ዘር መቁጠር የለም።

2ኛ/ በዕብራውያን ካህኑ ለመሥዋዕት የሚቀርበውን እንስሳ ያርዳል። በሐዲስ ኪዳን ግን ካህን እንስሳትን እንዲያርድ አይፈቀድለትም። እንደዚሁም ሁሉ ካህን በሰህተትም ቢሆን ማንንም ቢያቆስል

ከመንፈሳዊ አገልግሎት ሰባት ቀን እንዲከለከል በአደን እንሰሳት ቢገድል ሦስት ወር ከአገልግሎት እንዲከለከል ሠለስቱ ምዕት በቀኖናቸው በእንቀጽ 135 ደንግገዋል።

3ኛ/ በዕብራውያን መቅደስ የሚገባው ሊቀ ካህናት ብቻ ነው። በክርስቲያን የአምልኮት ቦታ ግን የአመነ ሁሉ እንዲገባ ይፈቀድለታል። ስለዚህ ከአልፈረድ አቀራረብ በአወንታዊነት የተወሰደው የክርስቲያን የአምልኮት ቦታ በቤተ መቅደስ የአካፋፈል ቅርፅ መወሰዱ ብቻ ነው።

ብዙ የቲዮሎጂ ምሑራን የሚቀበሉት የቤተ ክርስቲያን መንፈሳዊ አገልግሎት ከምክራብ መምጣቱን ነው። እንደሚታወቀው የመጀመሪያዎቹ ክርስቲያን የተለየ የአምልኮት ቦታ አልነበራቸውም። አምልኮታቸውን የሚፈጽሙት በምክራብ ብቻ ነበር። ብዙ የቤተክርስቲያን መጽሐፍት በምክራብና በቤተ መቅደስ ክርስቲያናዊ አምልኮት ይፈጸም እንደነበር መዝግበው ይገኛሉ። አባባሉ ግን “በስመ ማሕደር ይደዋፅ ሐዳሪ” የሚለውን ግዕዛዊ ምሳሌ የሚያመለክት ሆኖ ይገኛል። ምክንያቱም ወደ ለሪቱ ቤተ መቅደስ ቅድስተ ቅዱሳን መግባት የሚፈቀድለት ሊቀ ካህናቱ ብቻ ሲሆን የሚገባውም በዓመት አንድ ጊዜ ብቻ ነው። በከፍል አንድ በምዕራፍ ሦስት እንደተገለፀው ሄሮድስ ባሠራው ሦስተኛው ቤተ መቅደስ ግቢ የተለያዩ ምክራቦች ስለነበሩ የምክራቦቹም ሆነ የሌሎቹ አዳራሾች አጠቃላይ መጠሪያ ቤተ መቅደስ ብቻ ስለነበርና ክርስቲያኖቹም በምክራቦቹ መንፈሳዊ አገልግሎታቸውን ይፈፀሙ ስለነበር በቤተ መቅደስ እንደተገለገሉ ተደርጎ ሊወሰድ ችሏል።

ሀ/ የምክራብ ሥርዓት፡- በምክራብ ቅዱስ መጽሐፍ ይነበባል፤ ለመስማት የፈለገ ሁሉ ገብቶ ይሰማል፤ በተነበበው ምንባብ መሠረት ከተሰበሰቡት አድማሮች ማብራሪያ ይሰጣል ምንባቡና ገለፃው በጽሑት ይደመደማል። ይህ ልማድ እንዳለ ተወስዶ በክርስቲያኖች ዘንድ ሥራ ላይ ውሎ ነበር። በአይሁድ ልማድ ሐፃናት ትምህርት የሚያገኙት ከምክራብ ነበር። ከቤተ መቅደስ ግን ለሀፃናት የተመደበ መማሪያ ቦታ አልነበረም። ይህን በሁለት ከፍሎ መመልከት ሁኔታውን ግልፅ ያደርገዋል።

ለ/ የአይሁድ በየሀገሩ መበታተን (dispration)- አይሁድ በ722ና በ597 ዓመተ ዓለም ወደየአገሩ ተበታትነዋል። ከኢየሩሳሌም ርቀው የሚኖሩ አይሁድ በቤተ መቅደስ ስለሚፈጸመው ሥርዓት ምንም የሚያውቁት ነገር አልነበረም። በኢየሩሳሌም የሚኖሩ አይሁድም ቢሆኑ ወደ ቤተ መቅደስ የሚገቡት በዓመት አንድ ጊዜ ብቻ ነበር። ይህም ሆኖ እጅግ ከፍተኛ የሆነ አፍካዊ ንፅሕና ስለሚያስፈልግ በአመት አንድ ጊዜም ቢሆን ለመግባት እድል የሚኖራቸው ለጥቂቶቹ ብቻ ነበር። ወደ ምክራብ ግን ከአይሁዳዊ ሌላ የአሕዛብ ወገን የሆነ ሁሉ እንዲገባ ይፈቀድለት ነበር። ጌታችን ኢየሱስ ክርስቶስ በዚህ ዓለም በሥጋ በተገለፀበት ዘመን ሕጋዊው የአይሁድ የአምልኮት ቦታ ምክራብ ነበር። ከአሕዛብ የመጡ ክርስቲያኖች የቤተ መቅደስን ሥርዓት የሚያውቁት የወራ ያህል ብቻ ነበር።

ሐ/ የቤተ መቅደስ መፍረስ፡- ቤተ መቅደስ ከጌታ እርገት በኋላ ለ40 ዓመት ያህል ቆይቶ ፈርሷል። እንዳልነበረም ሆኗል። ከዚያ በኋላ አልተሠራም ምክራብ ምንም እንኳ የተጀመረበት ዘመን ተለይቶ ባይታወቅም ስደትን ተመርኩዞ እንደተጀመረ ይታመንበታል። የአይሁድ ስደት ደግሞ በዘመነ ብሉይ ብቻ ሳይሆን በዘመነ ሐዲስም ተፈጽሟል። አይሁድ በየተሰደዱበት ሀገር ሁሉ እምነታቸውን ቋንቋቸውንና ሥርዓታቸውን ጠብቀው እንዲኖሩ የረዳቸው የምክራብ መኖር ነው። አይሁዳዊ የሆነ ሁሉ በየደረሰበት ቃለ እግዚአብሔር የመስማት ዕድል ነበረው። ብሉይ ኪዳንን በእብራይስጥ ቋንቋ ያነቡታል በብሔራዊ ቋንቋ ያብራሩታል። ይህ ልማዳቸው እስከ 6ኛው ክፍለ ዘመን ድረስ በአፍሪቃ በእስያ በአውሮጳና በሩቅ ምሥራቅ በጣም ተስፋፍቶ ቆይቶ ነበር በምክራብ መጀመሪያ የጥንት መዝሙሮች ይዘመራሉ፤ ቀጥሎ አዲስ መዝሙሮችን የመዘመር ንገራም ይካሄዳል፤ በመጨረሻ የመዝሙሮቹ ሥነ ሥርዓት በጽሑት ይደመደማል። መዝሙሮቹና ጽሑቶቹ ሲወርድ ሲዋረድ ከትውልድ ወደ ትውልድ በቃል ብቻ ይተላለፉ ነበር። በጽሑፍ አልሰፈሩም።

ሐዲስ ኪዳን ቀኖናዊ መሆን ሲጀምር የብሉይን ቦታ ያዘ። ከዚህ ጊዜ ጀምሮ በየመክራቡ ይዘመሩ የነበሩት የብሉይ ኪዳን መዝሙሮች በክርስቲያኖችም እየተዘመሩ እንደቆዩ አርጌንስ ጽፏል። አርጌንስ ጨምሮ

እንደሚታወቀው አዳዲስ መዝሙሮች እየተዘጋጁ ከነባሮቹ የምክራብ መዝሙሮች ጋር ይቀርቡ ነበር። ቀስ በቀስ ነባሮቹ መዝሙሮች በአዳዲስ መዝሙሮች ተተኩ። የብሉይ ኪዳን መዝሙር ለሐዲስ ኪዳን መዝሙር ቦታውን እየለቀቀ ሄደ። ይህም ሆኖ የሐዲስ ኪዳን መዝሙር በጣም እየበዛ ሲሄድ የብሉይ ኪዳን መዝሙር ቀስ በቀስ እየቀረ ሄደ ማለት እንጂ ጨርሶ ጠፋ ማለት አይደለም፤ ልዩነታቸው በምክራብ ለመዘመር የሚፈቀደው ለአይሁዳዊ ብቻ ሲሆን በቤተክርስቲያን ግን ላመነ ሁሉ መፈቀዱ ነው።

ክፍል 2
ምክራብና ጽርሐ ጽዮን

ከዚህ በላይ የተገለፀው በቤተ መቅደስና በምክራብ ብቻ የመጀመሪያዎቹ ክርስቲያኖች ሥርዓተ አምልኮታቸውን ይፈጽሙ እንደነበር ነው። የምክራብ የክርስቲያን የአምልኮት ቦታ መሆን ባንድ ጊዜ የቀረ እንዳልነበረ በየምክንያቱ ተዘርዝሯል። በአንጻሩ ልዩ የሆነ አንድ የክርስቲያኖች የአምልኮ ቦታ በኢየሩሳሌም ሊመሠረት ችሎ እንደነበር ታውቋል። ይኸውም ጽርሐ ጽዮን ነው።

(2) በእንግሊዘኛ አፕሮፋም ይሉታል። ፅርሐ ጽዮን በኢየሩሳሌም ከተማ ውስጥ ይገኝ ነበር ከክርስቲያኖቹ በከፊል በፅርሐ ጽዮን የአምልኮ ሥርዓታቸውን ይፈጽሙ ነበር በሐዲስ ኪዳን መልክ ቅዱስ ቁርባንን ያቀርቡ ነበር። ግን በአዲስ ኪዳን የቁርባን ጸሎት ከአምስት ደቂቃ በላይ የማይወስድ አጭር ጸሎት ብቻ ነበር። በኢየሩሳሌምና በአካባቢዋ ከአራት በላይ ምክራቦች ነበሩ ስለዚህ ወደ ጽርሐ ጽዮን ለመሄድ የማይችሉ ክርስቲያኖች በየአትራቢያቸው ወደሚገኘው ምክራብ እየሔዱ ቃለ እግዝእ-ብሔርን ስለሚሰሙ በፅርሐ ጽዮን መሰብሰብ እንደግዴታ አይወስዱትም ፋበር በፅርሐ ጽዮን የአምልኮት ሥርዓት ፍፁም ልዩ የሆነ ሕይወት ይታይበት ጀመር የኢትዮጵያ ቤተክርስቲያን ሊቃውንትም በትርጓሚያቸው ጣልቃ በማስገባት የፅርሐ ጽዮንን የምስጢር ቦታ መሆን በሰፊው ያትቀታል።

ክፍል 3

የመጀመሪያዎቹ ክርስቲያኖች ሥርዓተ አምልኮት አፈጻጸም በአንደኛው ክፍለ ዘመን

ሥርዓተ አምልኮትን በሚመራጽሙበት ጊዜ ክርስቲያኖች በተወሰነ መዝሙርና ምንባብ አይጠቀሙም ነበር ቅዱሴውን የሚመራው ሰው ጊዜያዊ ዝግጅት አዘጋጅቶ ይቀርብ ነበር ከክርስቲያኖቹ መካከል ቋሚ የቅዱስ ፀሎትን ለማዘጋጀት ቢሞክር ከባድ ተቃውሞ ይነሳ ነበር ተቃዋሚዎቹ ሻራዝማቲክ በመባል ይታወቃሉ። ከዚህ በቀር ከብሉይ ኪዳን የተወሰዱ የተለያዩ ሥርዓቶችም ነበሩ ከነሱም መካከል የሚከተሉት ናቸው።

1ኛ/ ሕብስተ ገፅ ይባላል። በፅብራስጢ ሺልሐን ለሔምፖጌም ይባላል። የሕብስተ ገፅ ጠበጴዛ ማለት ነው። ክርስቲያኖቹ ይህን የሕብስተ ገፅ ፎርም ይዘቱንና ስሙን ለውጠው የፍቅር እራት/አጋፔ/ በማለት በቅዱስ ቁርባን ይጠቀሙበት ነበር። የፍቅር እራት በግሪክኛው አጋፔ ይባላል። ትንቢት መናገር በልሳን መናገርና በመሳሰለው ሁሉ የሚፈጸም ሥርዓተ አምልኮት በክርስቲያኖቹ ይካሄድ ነበር። (1ኛ ቆሮንቶስ 13፡1)

2ኛ/ ሽሞኖዞሬ /3/

3ኛ/ ቅዱስ /4/

4ኛ/ ባረካ /5/ የሚባሉ ሁሉ የሥርዓተ አምልኮት ሂደቶች ነበሩ።

ተበታትነው የሚኖሩ ክርስቲያኖች በነበረው የፖለቲካ ችግር ምክንያት ሊገናኙ አይችሉም ነበር። ከታላቅ ሆነው ግን የየራሳቸው የሆነ የቅዱስ ቁርባን ጸሎት ነበራቸው። ጸሎቶቹ በቅዱሳን ሰማዕታት እንደተዘጋጁ ይታመንባቸው ነበር። ሐዲስ ኪዳን ቀኖኖዊ እስከሆነ ድረስ ቅዱሴ የቤተክርስቲያን መመርያ ነበር። ከእስጢፋኖስ ምት በፊት የነበረችው የክርስቲያን አንድነት ተበታትነው በሚኖሩ ክርስቲያኖች ዘንድም አልተዘነጋችም ነበር። ክርስቲያኖች ይህን አንድነት ይጠቀሙበት ነበር። “ይህ ሥጋዬ ነው ይህ ደሜ ነው ብሎ ጌታ የተናገራቸው ሁለት ዐርፍተ ነገሮችን እያንዳንዱ ክርስቲያን የአምልኮት መመርያው አድርጎ ይጠቀምባቸው

ነበር። እያደር ግን አዳዲስ ሐሳቦች መነጨ የነገረ መለኮት /ቲዮሎጂ/ ዕድገት እየተስፋፋ ሲመጣ የትርጉም አለመጣጣም ጎልቶ መታየት ጀመረ። በአንዱ አካባቢ ተለምዶ የቆየው የሥርዓተ እምልኮት አፈጻጸም በሌላው አልነበረም፤ አንዱ ከሌላው የሥርዓት መለዋወጥ የግድ እየሆነ መጣ የቲሎሎጂ እድገት መነሻው ይኸው ነበር። ቅዳሴ ለቲሎሎጂ ከመጸሐፍት ትርጉም ጋር መራመድ አይነተኛው መሣሪያ ነበር። ትውፊታውያን የቅዳሴ ሐረጎች እንዳሉ ሲወሰዱ፣ የተወሰኑ አዳዲስ ሐሳቦችም ቀስ በቀስ እየመነጨ እስከ 350 ዓ.ም ድረስ የቅዳሴ ዝግመት ታየ።

ቅዳሴ በምን ሁኔታ መፈጸም እንዳለበት የተረዱ ምሁራን አንድ የተወሰነ የቅዳሴ ፀሎት መኖር አለበት በማለት ሐሳብ ሲያቀርቡ ብዙ ተቃውሞ እየገጠማቸው በሁኔታው ከመግፋት ይልቅ ከድርጊቱ መቆጠብ እየመረጡ ሳይወዱ በግድ ነገሩን በዝምታ ያልፉት ነበር። ባንድ አካባቢ አንድ ኤጲስ ቆጶስ ብቻ ይኖራል። ከሌሎች ኤጲስ ቆጶሳት ጋር የሚኖረው ግንኙነት በደብዳቤ ብቻ የተወሰነ ነበር። ከኤጲስ ቆጶስ ቀጥለው የሚኖሩ ክርስቲያኖች በሙሉ የቅዳሴው አፈጻጸም ሥነ ሥርዓት ተካፋዮች ነበሩ። ቄስ ዲያቆን የሚል የመንፈሳዊ አገልግሎት ደረጃ ፈፅሞ አይታወቅም ነበር። ክርስቲያኖች ሁሉ በየተራ እየተመደቡ በኤጲስ ቆጶስ መሪነት አመልኮታቸውን ይፈጽሙ ነበር። ይህ ሥርዓት እጅግ የሚደነቅና ለአለንበት ዘመንም እጅግ አስፈላጊ ነው። ይልቁንም ለኢትዮጵያ ቤተ ክርስቲያን። ሐዲስ ኪዳን ቀኖናዊ ከሆነ ጅምሮ ለመንፈሳዊ አገልግሎት በምንጭነት የተወሰዱ መጸሐፍት የሚከተሉት ናቸው። 1ኛ/አራቱ ወንጌላውያን 2ኛ/ ግብረ ሐዋርያት 3ኛ/ የያዕቆብ መልዕክት 4ኛ/ የጳውሎስ መልእክት ሀ/ወደ ቆርንቶስ ሰዎች ለ/ወደ ጢሞቴዎስ 5ኛ/መጸሐፍተ ነቢያት 6ኛ፤ አቡ ቀለምሲስ /ራዕዩ ዮሐንስ/ ናቸው። ከስድስቱ መካከል በብዙ አገሮች አብያተ ክርስቲያናት በከፍተኛ ምንጭነትና ምሳሌነት የተወሰደው ራእዩ ዮሐንስ ነው። ግሪጎሪ ዲክስ በተባለው መጽሐፍ እንደተመዘገበው (6) ከራዕዩ ዮሐንስ ምንባብ በተወሰደው ፎርም አምልኮታቸውን ይፈፅሙ ስለነበሩ ክርስቲያን ቀጥሎ ባለው ሁኔታ እስቀምጦታል “ጳጳሱ ነጭ ልብስ ለብሶ በነጭ ናይ ነ

በተሸፈነ ዙፋን ላይ ይቀመጣል” የዙፋኑ አቀማመጥ ከቤተ መቅደሱ ሆኖ ካፍታ ባለው ቦታ የተዘጋጀ ነበር። ጳጳሱ በዙፋኑ ላይ ተቀምጦ መፅመናኑን ይመለከታል፤ ምፅመናኑም ጳጳሱን በግልፅ ያዩታል። ሊቃነ ካህናትና ዲያቆናት ጳጳሱ የተቀመጠበትን ዙፋን ከበው ይቆማሉ፤ ሌሎች ዲያቆናት በሀዘቡ መካከል ተበታትነው ይቆማሉ። ሥነ ሥርዓትንም ያስከብራሉ። ንፍቀ ዲያቆናቱ በሩን ይጠብቃሉ። ምፅመናኑ የሚቆሙበት ቦታ ጳጳሱ ለተቀመጠበት ቦታ ትይዩ ነው። የሴቶቹ ቦታ ከወንዶቹ ቦታ ባንድ መስመር ብቻ ይለያል። ንዑስ ክርስቲያንን ከምፅማናኑ በስተጓላ ይቆማሉ። ይህ መንፈሳዊ ስልፍ የኢየሩሳሌም ሰማያዊት ምሳሌነት ያለው ነበር። ራዕዩ ዮሐንስ ቀኖናዊ የሆነው በ93 ዓ.ም ስለሆነ ይህ ከዚህ በላይ ባጭሩ የተገለጠውም በሱ መሠረትነት ይፈጸም ነበር። በተወሰኑ ቦታዎች የነበሩ አብያተ ክርስቲያናት ካቆዩአቸው የመንፈሳዊ አገልግሎት ሥርዓቶች መካከል ብዙዎቹ አለማቀፋዊ ለመሆን በትተዋል። በምሥራቅ በእስክንድርያና በአንዶኪያ ከፍተኛውን ሥፍራ ሲይዙ በምዕራብ የነበራቸው ተቀባይነት ግን ዝቅተኛ ነበር። የቤተ ክርስቲያን አባቶች በመላ ዓለም በሚገኙ አብያተ ክርስቲያናት አንድ አይነት መንፈሳዊ አገልግሎት እንዲኖር ብዙ ጥረው ነበር። ይሁን እንጂ የሮም መንግሥት ሲወድቅ አብያተ ክርምቲያናት ፖለቲካውን ተከትለው ምሥራቅና ምዕራብ በመባል በሁለት ተከፈሉ፣ ሥርዓታቸውም በሁለት እንደተከፈለ ቀረ፤ ሁሉም የየራሳቸውን መስመር ተከተሉ። በሥርዓት ጸሎት አከፋፈል እጅግ የተራራቀ ሁኔታ ተፈጠረ፣ የምሥራቅ ሥርዓት ፀሎት የቢዛንታይንን የሥነ ፅሁፍ ዕድገት በመከተል እስክንድርያን፣ አንዶኪያንና ኢየሩሳሌምን ይዞ ታላቅ ድርሻን ለማበርከት ሲቸል የምዕራቡ ግን ምንም ለውጥ አላሳየም ነበር።

የምስራቁ መንፈሳዊ አገልግሎትም ባለበት ሁኔታ ሊቀጥል አልቻለም። ምክንያቱም ቄስጥንጥንያ የመላዋ ምሥራቅ አብያተ ክርስቲያናት የበላይ እኔ ነኝ ስላላች አባባልዋ ተቀባይነት አጥቶ እንደገና ወደ ምዕራብ ፊቷን አዙራ የምዕራቡን ሥርዓት መቀበል ጀመረች። ከዚህ የተነሳ በአንድ ሥርዓተ እምልኮት ተጠቃልለው የነበሩ አብያተ ክርስቲያናት ተለያዩ፤ አገልግሎታቸውን በፅርፅ ቋንቋ ብቻ መፈጸም ልምድ አድርገው የነበሩ

አብያተ ክርስቲያናት በየአገራቸው ቋንቋ ለመጠቀም ተገደዱ በቋንቋ ሲለያዩ የየራሳቸው የሆነ ሥርዓተ አምልኮትን በያሉበት አዘጋጁ ይህም ሆኖ የምሥራቅና የምዕራብ በመባል በሁለት ክፍል ብቻ ልዩነቱ ይነገራል።

የምሥራቃውያን መንፈሳዊ አገልግሎት ምንጩ ኢየሩሳሌም ሆኖ ከቤዛንታይን ሥልጣኔ ጋር አብሮ ሲስፋፋ የምዕራቡ ሮምን ማዕከል አድርጎ ከምዕራቡ ፖለቲካ ጋር አብሮ በመስፋፋት ላይ ነበር። ይህም ሆኖ የምሥራቅም የምዕራቡም የሐዋርያት ምንጭነት አላቸው።

ክፍል 4

አምልኮት እግዚአብሔር በምሥራቅ አብያተ ክርስቲያናት

ቤዛንታይን በክርስትናው ዓለም ከፍተኛ ሥፍራ አላት። የክርስትና እምነት ታሪክ ከቤዛንታይን ውጭ ሊጠና አይችልም። ቤዛንታይን የክርስትናን እምነት ተከትላ ከፍተኛውን የሥነ ፅሁፍ ዕጽገት ለመላ ዓለም አበርክታለች። ቅዱሴ ሌሎችም የቤተ ክርስቲያን አገልግሎት ዘርፎች ሊጣኑ የሚችሉት ከዚህ ባልተለየ ሁኔታ ነው። ቤዛንታይን ምሥራቅ ነው፣ ምሥራቅም ቤዛንታይን ነው /በቤተ ክርስቲያን ታሪክ ሂደት/። ከአንደኛው ክፍለ ዘመን መጨረሻ ጀምሮ እስከ ሦስተኛው ክፍለ ዘመን መጀመሪያ ድረስ በቅዱሴ አዘጋጅነታቸው የሚታወቁት ቀሌሚንጦስ ዘርም ሄፖሊተስ ፖሊካርፕና አግናጥዮስ ምጥው ለአንበሳ ናቸው። ከነሱ ቀጥለው የተነሱት በቅዱሴ በኩል ጉልህ ሥፍራ ያላቸው የሕንስ አፈወርቅና አቢይ ባስልዮስ ይባላሉ። እነዚህ አባቶች የአራተኛውን ክፍለ ዘመን የሥነ ጽሁፍ ባለቤቶች ናቸው። የሁለቱ ሊቃውንት ሥራ ቤዛንታይንን በሥነ ፅሁፍ ለከፍተኛ ደረጃ ካበቁት ዋና ዋናዎቹ እነደሆነ ይታወቃል። የነሱም ዘመን መጨረሻም ይባላል የሁለቱ ቅዱሴዎች የካታኮንብሱ የቅዱሴ አቅራቢ ይዘት አላቸው። ለመንፈሳዊ አገልግሎት የሚውሉ ዜማዎችን ከነምልክታቸው የሚያዘጋጁ መምህራንም በሦርያ ነበሩ። ኤፍሬም ሦርያዊ ከነሱ አንዱ ነው። ኤፍሬም ብዙ መጽሐፍትን ያዘጋጀ ዜማንም የደረሰ የመጀመሪያው የቤተክርስቲያን አባት ነው፤ የኤፍሬም ዜማ በመላዋ ቤዛንታይን አብያተ ክርስቲያናት ተስፋፍቶ

ነበር። ኤፍሬም ዲቂናና ቅስና እንደተቀበለ በኢትዮጵያ የብራና መጽሐፍት ተጽፎአል። (7) በውጭ ታሪክ ግን መሳሪት ዲቂና ብቻ ነው የተመዘገበው፤ በዲቂና መሳሪትም የቤተክርስቲያን አባት ተብሎአል።

ከዚህ በላይ የክርስቲያን መንፈሳዊ አገልግሎት እንደተጀመረና እንዴት እንደተስፋፋ ምሥራቅና ምዕራብ በመባል አብያተ ክርስቲያናት ሊከፋፈሉ የቻሉት ፖለቲካን በመከተል እንደሆነ ሊገለፅ ተችሏል። ከዚህ በማያያዝ ከምሥራቃውያን አብያተ ክርስቲያናት አንዷ የሆነችው የኢትዮጵያ ቤተክርስቲያን መንፈሳዊ አገልግሎት አመጣጥ ለማየት ይሞክራል።

የኢትዮጵያ ቤተክርስቲያን ከጥንታዊው የክርስቲያኖች ሥርዓተ አምልኮት የተወረሰ ብዙ የመንፈሳዊ አገልግሎት ልምዶች አሏት። እነዚህ ልምዶች መቼ በማን ወደ ኢትዮጵያ ገቡ ለሚለው ጥያቄ በቀላሉ መልስ መስጠት ባይቻልም ከቋንቋው ከዜማው ከቤተክርስቲያንዋ የአምልኮት አፈጻጸምና አልፎ አልፎ ከሚገኙ የብራና መጽሐፍት ዘገባዎች በመመርኮዝ የትኞቹ ከቤዛንታይን ዘመን በፊት ነበሩ የትኞቹ ከቤዛንታይን ዘመንና ከዚያ በኋላ መጡ ብሎ ለመመደብ የሚያስችል ሁኔታ ማግኘት ይቻላል።

እንደሚታወቀው የኢትዮጵያ ቤተክርስቲያን እንደሌሎቹ የምሥራቅ አብያተ ክርስቲያናት እስከ ስድስተኛው ክፍለ ዘመን ድረስ በፅርዕ ቋንቋ መንፈሳዊ አገልግሎቷን ስታካሄድ ቆይታ ነበር፤ በሶሪያ በእስክንድሪያና በኢየሩሳሌም ተለምደው የቆዩት የመንፈሳዊ አገልግሎት ሥርዓቶች በኢትዮጵያ ቤተክርስቲያንም ከመጀመሪያው ጀምሮ ነበሩ። ይህንን የሚያመለክቱ አንዳንድ መሠረታዊያን ምንጮች በመጽሐፈ ኪዳንና በሌሎችም ጥንታዊያን የኢትዮጵያ ቤተክርስቲያን የሥርዓት መጽሐፍት ይገኛሉ፤ የኢትዮጵያ ቤተክርስቲያን የሥርዓት መጽሐፍት የመዘገቡዋቸውን ማስረጃዎች በመጥቀስ ከጥንታዊያኑ የአምልኮት ሥርዓቶች የተወረሱትና በኢትዮጵያ ቤተክርስቲያን እስካሁን ሲሠራባቸው የሚታዩት ከሞላ ጎደል ከዚህ ቀጥሎ ይታያሉ።

ሀ/ ከብሉይ ኪዳን የተወሰዱ ሥርዓቶች

1ኛ/ የክህናት አለባበስ:- የኢትዮጵያ ቤተክርስቲያን ክህናት ከክህናተ እሪት የተወረሰ አለባበስ አላቸው። ጥምጥማቸውና የመቆምያ አያያዛቸው ለዚህ በአብነት የሚጠቀሱ ይሆናሉ።

2ኛ/ የቤተክርስቲያን ሕንፃ:- የመጀመሪያው የአክሱም ቤተክርስቲያን ሕንፃ በሄሮድስ ከተሠራው ሦስተኛው ቤተመቀደስ ሕንፃ ጋር ፍፁም የሆነ ተመሳሳይነት እንደነበረው በክፍል አንድ ምዕራፍ 3 ሰፋ ብሎ ተብራርቷል። ቤተ መቅደሱ ጉልላት እንዳልነበረው ሁሉ የመጀመሪያው የአክሱም ቤተክርስቲያንም ጉልላት አልነበረውም በ17ኛው ክፍለ ዘመን ለሦስተኛ ጊዜ የተሠራውና አሁንም በአገልግሎት ላይ የሚገኘው የአክሱም ቤተክርስቲያን ሕንፃም ጥንታዊውን የመለክታል። ከዚህ ጋር ተመሳሳይነት ያላቸው የአብያተ ክርስቲያናት ሕንፃዎች በጣም ብዙ ናቸው። ለምሳሌ የደብረ ዳሞ የአቡነ ጳንጢሌዎን፣ የላሊበላ አብያተ ክርስቲያናት ሕንፃዎች የሚያመለክቱት ይኸው ነው።

3ኛ/ ታቦት:- የሌሎች አብያተ ክርስቲያናት ታቦት የላቸውም በክብረ በዓላቸውም ታቦት ተሸክሞ ከቤተክርስቲያን ቅፅር ግቢ ወይም ውጭ አይንቀሳቀሱም። በኢትዮጵያ ቤተክርስቲያን ታቦት ሳይኖር ማንኛውም መንፈሳዊ እንቅስቃሴ አይፈጸምም ታቦቱ ታቦተ እግዚአብሔር ታቦተ ምስዋዕ ይባላል። የኛ የቤተክርስቲያን ሊቃውንት ታቦቱን ፅላት ብሎ መጥራት ይቃወማሉ። ፅላት የሚለው ስያሜ ለብሉይ ብቻ የተሰጠ ስያሜ ነው እንደነሱ አባባል።

በተለይ በአክሱም የሚፈጸመውን ታቦት ይዞ ከቤተክርስቲያን ውጭ መንፈሳዊ አገልግሎትን ማከናወን በጣም የጎላ ነው። ከየወሩ መባቻ፣ ጀምሮ ለተከታታይ 7 ቀናት ታቦትን በመሸከም ጥዋት ጥዋት ከቤተክርስቲያኑ ቅፅር ውጭ በጥንት ዘመን ቤተ ቀጢን በአሁኑ ጊዜ ሙራደ ቃል ወደሚባለው ቦታ በመውጣት የከተማውን ማዕከላዊ ክፍል አቅሮ በመዞር ቤተክርስቲያኑን በምሕላ ይዞራል። በበዓል ንግሥ ቀን ግን በአክሱም ታቦት አይወጣም። በመላ ትግራይ ዓብያተ ክርስቲያናትም በበዓል ንግስ ቀን ታቦት የማውጣት ልምድ

ያላቸው አድባራት በጣም ጥቂቶች ናቸው። በሌሎች የኢትዮጵያ ሀገረ ሰብከቶች በሚገኙ አብያተ ክርስቲያናት ግን ክብረ በዓል በሆነ ቂጥር ታቦታትን ያወጣሉ። ከዚህ ሌላ በየዓመቱ በዓል ጥምቀት ታቦትን ተሸክመው በጥምቀት ዋዜማ ወደ ጥምቀተ ባሕር ይወርዳሉ። የአክሱም የታቦት ልብስ ሙሉ በሙሉ የብሉይ ኪዳንን ሥርዓት የተከተለ ነው። ተናካሽ አሞራ የመሰለ ሥዕል ያለበትና የኪሩቤል ምስል የተሳለበት ልብስ ነው የታቦቱ ልብስ ከሌሎች የኢትዮጵያ አብያተ ክርስቲያናት ግን ከአክሱም የታቦት ልብስ ጋር አይመሳሰልም።

4ኛ/ በብዙ የትግራይና የኢርትራ ክፍሎች በሚገኙ አብያተ ክርስቲያናት ሴቶች የማይገቡባቸው አድባራትና ገዳማት አሉ ወደ ጥንታዊው የአክሱም ፅዮን ቤተክርስቲያን ሴቶች አይገቡም ሲሞቱ በዚህ አይቀበሩም። ሕጋውያን ክህናት ግን በዚህ ይቀድሳሉ ይህ ከአይሐዶች ሥርዓትም የከበደ ሆኖ ይታያል፤ ይህ ልምድ መቼ ማን በምን ምክንያት እንደተጀመረ የተረጋገጠ ማስረጃ አልተገኘም።

5ኛ/ እስከ አሥራ አምስተኛው ክፍለ ዘመን ድረስ የኢትዮጵያ ቤተክርስቲያን መመሪያ ከመቶ ሰማንያው የአይሁድን ሥርዓት የተከተለ ነበር። የሥርዓቱ መመሪያ መጽሐፍ ፈውስ መንፈሳዊ ይባላል። ይህ የሥርዓት መጽሐፍ ክርስቲያኖች የአመንዝራነት ድቀት ከገጠማቸው በሞት እንዲቀጡ ያውጃል ቁስ በአንድ ቀን ሁለት ጊዜ ቢቀድስ እንዲሁ በሞት እንዲቀጣ ያዛል። ይህ መጽሐፍ የኢትዮጵያ ቤተክርስቲያን መመሪያ ከመሆን የታገደው በ15ኛው ክ.ዘ. ፍትሐ ነገስት ከሃረብኛ ወደ ግዕዝ ስለተተረጎመ ነው። ፈውስ መንፈሳዊን ሳቢዊርስ ዘእስሙናይን እንደአዘጋጀው በመጽሐፉ ተመዝግቦአል ግን የሱ ዝግጅት አይደለም ፈውስ መንፈሳዊ በኢትዮጵያውያን ክህናት ብቻ የተዘጋጀ ነው።

ለ/ በአንደኛው ክፍለ ዘመን ከነበሩ ክርስቲያኖች ተወርሰው በኢትዮጵያውያን ክርስቲያን ብቻ ተጠብቀው የሚገኙ ባሕሎች /ሥርዓቶች/ ኢትዮጵያውያን ምዕመናን የበዓል ወልድን የእመቤታችንን የጸድቃንን

የሰማሪታትንና የመላእክትን በዓላት ምክንያት በማድረግ እየተሰበሰቡ ቃለ እግዚአብሔርን ይሰማሉ። አብረውም ይመገባሉ። የስብሰባቸው ስያሜም ማኅበር ይባላል። በክፍል አንድ በ4ኛው ምዕራፍ እንደተገለፀው ከኢትዮጵያውያን ክርስቲያን በቀር በሌሎች አብያተ ክርስቲያናት ፈፅሞ ይህ ሥርዓት አይታወቅም። ይህ የተቀደሰ ልምድ የኢትዮጵያ ቤተክርስቲያን በሁለት ዓይነት ጥቅሙ ልትንከባከበው ይገባል። ማኅበሩ ብዙ ችግሮችን ስለሚቻልና ከኢትዮጵያ ቤተክርስቲያን በቀር በሌሎች የማይገኝ ታላቅ መንፈሳዊ ቅርስ በመሆኑ ነው።

ሐ/ የአገልግሎት ጊዜ በብዙ የሰሜን ኢትዮጵያ ክፍሎች ፅሁፍ ሰንበት በገባ ቁጥር በየቤተክርስቲያኑ ለሥርዓተ አምልኮት የሚሰበሰቡት በአዲስ አበባ እንደምናየው እሁድ ጣት አይደለም። ካህኑም ምዕመኑም ሴቱም ወንዱም ቅዳሜ ማታ ጀምረው በአፀደ ቤተክርስቲያን ይሰበሰባሉ። ሌሊቱን ሙሉ ስብሐተ እግዚአብሔር ሲካሄድ ያድራል። ይኸውም መጀመሪያ ሰዓታት ከማታው በ3/4 ሰዓት ተጀምሮ ከሌሊቱ በ8 ሰዓት ገደማ ያልቃል ከዚያ መዝሙሩ ይቀጥልና የመወደስ ቅኔዎች እንደውሃ ሲፈሱ ያድራሉ። ሰዓታቱ በጎብረት ማሕሌቱም በጎብረት ይካሄዳል። ሰዓታቱን ቆመው የጨረሱ ካህናት ባሉበት ማሕሌቱንም ያካሄዱታል፤ ደብተራ ቄስ እየተባሉ መናናት በመካከላቸው ፈፅሞ የለም። ሴቶቹና ወንዶቹ ምዕመናን በታ በታቸውን ይዘው መንፈሳዊውን አገልግሎት ሲከታተሉ ያድራሉ። ሲነጋ ለሁሉ ማጠቃለያ የሆነው ቅዳሴ ይካሄዳል ካህናቱ ማሕሌቱን ሰዓታቱንና ቅዳሴውን የሚያካሄዱት በደመወዝ ተቀጥረው አይደለም። አርሶበሊዎች ናቸው። ሌላ ቀርቶ ሌት ተቀን የሚያስተምሩት መምህራንም ደመወዝተኞች አልነበሩም። ባለቻቸው ትርፍ ጊዜ አርሰውና ቆፍረው ነው የሚተዳደሩት። በቤተክርስቲያን ለሚፈጸመው መንፈሳዊ አገልግሎት ዋጋ አይጣይቁም ነበር። በቅጥረኞች የሚፈጸመው ማንኛውም መንፈሳዊ አገልግሎት ጥቅመበሰ እንደሆነ ያምናሉ። ይህ ሁሉ የሚያመለክተው የካታክረኝ ምንነት ነው። ክርስቲያኖች ጨለማን ተገን አድርገው ያካሄዱት የነበረውን የአምልኮት ልምድ በተግባር የኢትዮጵያ ቤተክርስቲያን እስካሁን እንደጠበቀቸው ይገኛል። ይህም ሲባል የአገልግሎቱ ሥርዓት ጨርሶ አልጠፋም ማለት እንጂ

የጥንቶቹ አሁንም እሁድ ማለት አይደለም። መምህራን ቤተክርስቲያንም ሆኑ ካህናት በጥንት ይታዩባቸው ባሁኑ ጊዜ አይታዩም።

መ/ መንፈሳዊ አገልግሎት በኢትዮጵያ ቤተክርስቲያን

የምሥራቅ አብያተ ክርስቲያናት እስከ 5ኛው ክፍለ ዘመን መጀመሪያው ድረስ ለማንኛውም መንፈሳዊ አገልግሎት በፅርዕ ቋንቋ ሲጠቀሙ እንደቆዩ መግለፁ ይታወሳል። የኢትዮጵያ ቤተክርስቲያን ከነሱ አንዷ ስለሆነች በፅርዕ ቋንቋ መንፈሳዊ አገልግሎቷን ስታካሄድ ከአንድ መቶ ዓመት በላይ ቆይታለች፤ በኋላ ግን ቅዱሳት መጻሕፍት ወደ ግዕዝ ተተረጎሙ ያፈጻሚ ማሕሌትም ተፈጠረ ለያሬድ ዜማ ምንጩ ሶሪያ ነው፤ ለመጀመሪያ ጊዜ በሦርያ የተለየ ምልክት ያለውን ዜማ ማዘጋጀቱን የሚነገርለት ኤፍሬም ሦርያዊ ነው። የኤፍሬም ሶሪያዊ ታሪክ ከላይ በአጭሩ ተገልጿል። ቅዱስ ኤፍሬም ከ306 - 373 ነበረ። የኤፍሬም ዜማ ከሦርያ አልፎ በመላ የምሥራቅ አብያተ ክርስቲያናት ተስፋፍቶ ነበር። የኤፍሬም የዜማ ድርሰት ከብሉይ ከሐዲስና ከሌሎችም መጽሐፍት ሊቃውንት የተውጣጣ እንደነበር ይታወቃል። ቅዱስ ኤፍሬም በተለይ ስለዓለም ከንቱነት በመጽሐፈ መክብብ የተጻፈውን እየደጋገመ በየድርሰቶቹ አስገብቶ ይገኛል። የኤፍሬም ድርሰት ተስፋፍቶ በታየበት ወቅት “ደረት፣ ድርሰት፣ እርክርክ፣ ቁርጥ፣ ጭረት፣ ሂደትና ነቁጥ” የተባሉት ምልክቶች ተፈጠሩ። ስምንቱ ምልክቶች የተስፋፋት በ5ኛው ክፍለ ዘመን ነው። በስድስተኛው ክፍለ ዘመን ወደ ኢትዮጵያ መጡ።

ቅዱስ ያሬድ (8) የቅዱስ ኤፍሬምን ዜማ ከአባ ጳጋጠሊዮን እንደተማረ ይገመታል። ከቅዱስ ያሬድ መነሳት ጀምሮ የኢትዮጵያ ቤተክርስቲያን መንፈሳዊ አገልግሎትን በራስዋ ቋንቋ በግዕዝ ማከናወን ጀመረች። ቅዱሳት መጻሕፍት ተሟልተው ወደ ግዕዝ የተተረጎሙትም በዚሁ በስድስተኛው ክፍለ ዘመን ነው። ከ6ኛው ክ.ዘ. ጀምሮ የኢትዮጵያ ቤተክርስቲያን መንፈሳዊ አገልግሎት ልዩ በሆነ ጣዕመ ዜማ ማካሄድ ጀመረች። የቅዱስ ያሬድ ድርሰቶች ድን ጸመ ድን ምዕራፍና ዝማሬ መዋሰዕት በመባል ይታወቃሉ። የቅዱስ ዜማም በቅዱስ ያሬድ እንደተደረሰ

አንዳንድ ፀሐፊዎች ጽፈዋል። ምናልባት ሁለት ወይም ሦስት ቅዳሴዎች በቅዱስ ያሬድ ዘመን ወደ ኢትዮጵያ እንደገቡ የሚታመንባቸው ቅዳሴዎች ከሦስት አይበልጡም። አብዛኞቹ የኢትዮጵያ ቤተክርስቲያን ቅዳሴዎች ከዚያ ወዲህ 800 ዓመት ያህል ዘግይተው ከዐረብኛ ወደ ግዕዝ እንደተተረጎሙ ይታመናል። የኢትዮጵያ ቤተክርስቲያን ቅዳሴዎች 14 ብቻ አይደሉም ስለዚህ የቅዳሴን ዜማ ያዘጋጁ በኋላ ዘመን የተነሱ የኢትዮጵያ ሊቃውንት እንደሆኑ ከሁኔታው መረዳት ይቻላል። 14 ቅዳሴዎች በዕዝልና በአራራይ ብቻ ይዘማሉ፣ የግዕዝ ዜማ የላቸውም። የኢትዮጵያ የዜማ ሊቃውንት የቅዱስ ያሬድን ትምህርት በሁለት ይከፍሉታል። የመጀመሪያው ክፍል ድንና ምዕራፍ ሲሆን 2ኛው ክፍል ጸመ ድን፣ ዝማሬ መዋሰዕትና ቅዳሴን ያጠቃልላል። የዜማ መምህራን በተጠቀሱት ክፍሎች እየከፈሉ ጉባኤያቸውን ያካሂዳሉ። በሁለተኛው ክፍል የተመደበው ጸመ ድን ዝማሬ መዋሰዕትና ቅዳሴ በዙራምባ ማዕከልነት ለኢትዮጵያ አብያተ ክርስቲያናት ሲዳረስ ኑሯል። በ19ኛው ክፍል ዘመን ከዙራምባ ተምረው ወደ ሰላልኩላ የሄዱ ደቀ መዛሙርት ቅዳሴን ብቻ ነጥለው ማስተማር ጀመሩ። ከሰላልኩላ አንድ መነኩሴ በ19ኛው ክፍል ዘመን መጨረሻ ወደ ደብረ ዓባይ ሄደው ቅዳሴውን አስተማሩ። የመጀመሪያዎቹ የደብረ ዓባይ ምሩቃን የኔታ ገብረ ዮሐንስ አክሱም ቤተ ጳንጤሴዎን የነበሩ፣ የኔታ አበራ የኔታ የኋላሽትና የኔታ ገብረ ኪዳን ሦስቱም በደብረ ዓባይ የቅዳሴ መምህራን የነበሩ ናቸው፣ አራቱ የደብረ ዓባይ ምሩቆች ሞያቸው ቅዳሴ ብቻ አልነበረም። የድን የዝማሬ መዋሰዕትና የመጻሕፍትም ሊቃውንት ነበሩ። ከነሱ ወዲህ ግን የግዕዝን ንባብ አጣርቶ የማያውቅ ሁሉ ቅዳሴዋን ብቻ ቀንጨብ አድርጎ ተማርኩ እያለ የሊቃውንቱን ሞያ ዋጋ አሳጥቶት ቀረ።

የቅዳሴ ዜማ ከአራራዮቹ የዝማሬ መስዋዕት ዜማዎች ጋር በጣም የተቀራረበ ሆኖ መገኘቱ የሁሉንም /የቅዳሴና የዝማሬ መዋሰዕት/ ጉባዔ አንድ ላይ ይካሄድ ለመኖሩ ጉልህ ማስረጃ ነው። ከ6ኛው ክፍል ዘመን ጀምሮ እስከ 17ኛው ክፍል ዘመን ድረስ የኢትዮጵያ ቤተክርስቲያን ከቅዳሴ በፊት የነበረው መንፈሳዊ አገልግሎት (9) በስብሐተ ነግሠ ፎርም ብቻ ይቀርብ ነበር። ሌሊቱንና ቀኑን በከበሮ ብቻ አይካሄድም ነበር። መልክእ እየደጋገመና

ዚቅ እያስገቡ በጸናጽል ብዙ ጊዜ የሚወስደውን ማሕሌት መቆም ከዚያ ወዲህ በጎንደር ዘመነ መንግሥት የመጣ ልምድ ነው። ከያሬዳዊ ዜማ ልዩ የሆነ ሰዓታት በአንድ በተወሰነ መንገድ ስለሚዜም ጥሬ ንባቡን ብቻ በመያዝ ያለምንም ድካም ለማዜም ይቻላል። ሰዓታትና አቋቋም ዋናው የያሬድ ዜማ እንዲዳከም ምክንያቶች ሆነውታል። ሰዓታትን ብቻ የሚችሉ ሰዎች ያሬዳዊውን ሞያ አጥብቀው ይጠሉታል። ባንዳንድ የኢትዮጵያ ቤተክርስቲያን ክፍሎች በግራ ማሕሌት በቀኝ ሰዓታት በመቆም የሌሊቱን መንፈሳዊ አገልግሎት ሲያካሂዱ ይታያል። ሰዓታት ከሰኞ እስከ ቅዳሜ ባሉት ቀናት ብቻ ያሬዳዊ ማሕሌት በማይካሄድበት ቦታ ይቆሙ ነበር። በእሁድ ግን ሰዓታት አይቆምም ነበር። በንፁሕ ልቦና ከተጸለየ ሁሉም ምሥጋና መሆኑ ቢታወቅም ማሕሌቱ በአመት አንድ ቀን የሚገኝ ቀለምን የያዘ በመሆኑ ሰዓታት ግን ያው በየዕለቱና በየሳምንቱ የሚደረስ ስለሆነ ማሕሌት በማይቆምበት ዕለት ቢቆም ዋጋ ይኖረዋል። ተወዳጅነትንም ያገኛል። አለበለዚያ ማሕሌቱ ተደራቢ ሆኖ ባይቆም ይሻላል።

ክፍል 5

የኢትዮጵያ ቤተክርስቲያን መንፈሳዊ አገልግሎት ከጥንታዊውና አለማቀፋዊው የቤተክርስቲያን መንፈሳዊ አገልግሎት አንፃር

የኢትዮጵያ ቤተክርስቲያን የአምልኮት ቦታዎች እጅግ ብዙዎች ናቸው። እስከአሁን በቁጥር ያልተደረሰባቸው በየገጠሩ የሚገኙ አድባራት እንዳሉ ይታመናል። ይብዙም ይነሱም ኢትዮጵያውያን ክርስቲያኖች በሰፈሩበት ቦታ ሁሉ እንደምንም ተጣጥረው የአምልኮት ቦታቸውን /ቤተክርስቲያንን/ ይሠራሉ። እምነትን ከቋንቋ ጋር ጠብቆ በመኖር ክዕብራውያን ቀጥሎ ኢትዮጵያውያን ወደር አልተገኘላቸውም።

የኢትዮጵያ ቤተክርስቲያን ተጠብቃ የኖረችው በጳጳሳትና በሰባኮያን ብርታት አይደለም። በምዕመናኑ ልዩ ተስጥዎ ብቻ ነው። ላለንበት ዘመን ሁሉንም የቤተክርስቲያን ቅርስ የሆነውን የተቀደሰውን ልማድ ጠብቃ ያቆየችው የኢትዮጵያውያን ክርስቲያን ሁኖቱ ከአንደኛው እስከ ሁለተኛው

ከዚህ መጨረሻ ድረስ የነበሩትን ጥንቃቄያን ክርስቲያን ጥንካሬንና ፅናትን ያመለክታል። እነዚህ ክርስቲያኖች ያለምንም ት/ቤት ያለማንም አስተማሪ ራሳቸው ት/ቤት ራሳቸው አስተማሪ በመሆን ቤተክርስቲያን የመከራውን ዘመን አልፋ በዓለም እንድታበራ ምክንያት ሆኗል። (10) የጥንቃቄያኑ ኢትዮጵያውያን ክርስቲያን ሕይወትም ከዚህ የተለየ አይደለም ከ4ኛው እስከ 13ኛው ክፍለ ዘመን የነበሩ ኢትዮጵያውያን ከካህናቶቻቸው ብቃት ሌላ ነገሥታቱም ካህናት ነበሩ። ከዚያ ወዲህ የነበሩ ነገሥታት ግን አብዛኞቹ ባለ ብዙ ዕቁባቶች ናቸው። የብዙ ገዳማትና አድባራት አስተዳዳሪዎችም የነሱ አፈቀላጤዎች እየሆኑ ምዕመናኑ እግዚአብሔርን መከተላቸው እንደኃጢአት ተቆጥሮ ያፈሩትን እንዳይበሉና ያገኙትን እንዳይለብሱ ጫማ እንዳይጫሙ ሴቶቹ ጥላ እንዳይዙ ይከለክሉ ነበር። የመኳንንት ወይም የከፍተኞች የቤተክህነት ባለ ሥልጣኖች ቤተሰብ ካልሆነ በገዛ ንብረቱ ሙከት ቢያርድ ጠጅ ቢጥል ንብረቱ ይወረሳል። በግርፋትም ይቀጣል። ገጠሬው ቄስ ለሃይማኖቱ ብቻ ነፃ አገልግሎት ይሰጣል። ደመወዝ አይጠይቅም። አይፈልግምም። ገጠሬው የኢትዮጵያ ቤተክርስቲያን ቄስ ደመወዝ ከፋዩ ኢየሱስ ክርስቶስ ብቻ መሆኑን ያውቃል። ግን በነፃ ስለአገለገለ በመኳንንቱ በሚሾሙት የቤተ ክህነት ባለሥልጣኖች ክራሱ ጀምሮ የሰበካው ምዕመናን በሙሉ ቄሱ ለቅስናው ምዕመናኑ ለክርስቶስ ተከታይነታቸው ግብር ይከፍሉበት ነበር። ለምሳሌ የእገሌ ቤተክርስቲያን አዋቢያ ይህን ያህል ገንዘብ እንዲከፍል ይጠበቅበታል ተብሎ ከቤተ ክህነቱ ባለ ሥልጣኖች ትዕዛዝ ሲተላለፍ ምዕመናኑና ቀሳውስቱ ከግል ንብረታቸው አዋጥተው ይከፍሉ ነበር። የቤተ ክህነቱ ባለሥልጣኖች አብዛኞቹ ክህነት የሌላቸው እንዳንዱ የቤተ ክርስቲያን ትምህርት ያልዳሰሱ መደዴዎች ሊሆኑ ይችላሉ። ሹመቱን የሚያገኙት ባላቸው ይህ ነው በማይባል የድፍረት እንቅስቃሴያቸው ነበር። ልጅ ድረሃል፣ ተዝካር ደግሰህ አብልተሀል እየተባለ ክርስቲያኑ ሕዝብ ለተዝካሩና ለሠርጉ ግብር ይከፍል ነበር። በክህነት አካባቢ የሌሉት ነገር ግን በክህነት ስም የመሪነቱን ደረጃ የያዙት እነዚያ የህዝብ ሽክሞች ባስፈለጋቸው ጊዜ የቤተ ክርስቲያኑን ነዋየ ቅድሳት የሚፈትሹላቸው ቀሳውስትን ከሌላ አካባቢ በማስመጣት የቤተክርስቲያን ንዋየ ቅድሳት አልተሟላም ጉድለት

አለበት እያሉ በማስፈራራት አቅማቸው በፈቀደ መንፈሳዊውን ግልጋሎት እንዳያገኙ ቤተ ክርስቲያኑን ሊያዘጉባቸው ስለሚችሉ ከይቅርታ ጋር ሰንጋ ወይም ሙከት ይስቡላቸዋል ወይም ቅቤና ማር ይጭኑላቸዋል። ለጊዜው ማንገላታቱ የሚጠናው በገጠሬዎቹ ቀሳውስት ላይ ነበር “ለምን ባልተሟላ ሁኔታ ትቀድሳለህ ለምን በጊዜው ለሹማምንቱ የተጠየቀውን እዳ በወቅቱ እንዲከፈል አላደረግህም... ወዘተ” ተብሎ ስድብና ውርደት አለዚያም መታሰር ይገጥማቸዋል።

መኳንንቱና ከፍተኞች የቤተ ክህነት ባለሥልጣኖች ሠንጋና ሙከት ለሚያስጎትቱላቸው ማርና ቅቤ ለሚያስነጭኑላቸው አፈ ቀላጤዎቻቸው አሥር ደብር አምስት ደብር እያሉ አብያተ ክርስቲያናቱን ያከፋፍሉአቸዋል። የአብያተ ክርስቲያናቱ እድላ ብዛትና ማነስ የሚወስነው የተሻሻረው ከሕዝቡ ገፁ በረከት የማቅረብ ችሎታ ነው።

የገጠር ምዕመናን የቤተ ክህነትን ባለ ሥልጣኖች የሚያውቋቸው ቃለ እግዚአብሔርን በማስተማራቸው ሳይሆን በሚፈጽሙባቸው ወሰን የለሽ ብዝበዛ ነበር። አልፎ አልፎ ግን ነገሥታቱንም ሳይቀሩ የሚገስፁ ለፈጣሪያቸው ብቻ ያደሩ ጥቡዓን መነኮሳትና ካህናት ተከስተዋል። ከነሱም አባ ያዕቆብና እጩ ፊሊጶስ ዘደብረ ሊባኖስ በምሳሌነት ሊጠቀሱ ይችላሉ። የነዚሁ አባቶች ታሪክ ባለፈው ተዘርዝሯል፤ ቢሆንም የነሱን መልካም ሥራ እዚህ ላይ መጥቀሱ አስፈላጊ ነው። በመንፈሳዊ ትምህርትን ማንም ጎብኝ ቶኦቸው የማያውቁትን የገጠር ምዕመናን ቃለ እግዚአብሔርን እንዲሰሙ ስለፈለጉ ከግብፅ ወደ ኢትዮጵያ ተሹመው የመጡት አባ ያዕቆብ ራሳቸው አባ ፊሊጶስ (የደብረ ሊባኖስ እጩ) “ሥርዓት” የሚለውን መሰናክል ራሳቸው በጥሰው በመጣል፣ በእጩነታቸው ላይ ኤጲስ ቆጶስነትን ሾሙአቸው አባ ፊሊጶስም በመልካም ምንኩስናቸው የሚያውቋቸውን 12 መነኮሳትን ሾሙ። የተሾሙትም መነኮሳት በየበረሀው የተረሱትን ምዕመናን ለማስተማር ተበታተኑ “ጳጳስ” ኤጲስ ቆጶስ ተብለው እንዲጠሩ ግን አላደረጉም። በደብረ ሊባኖስ መንኩሰው በአባይ በረሀ የሚኖሩትን ወገኖች

ሲያስተምሩ ቆይተው እውነትን በመመስከር ለሕልፈተ ሕይወት የተዳረጉትን ጸድቅም ከዚህ ላይ ይጠቀሳሉ። መነኩሴው አባ ተክለ ሐዋርያት ይባላሉ።

አባ ተክለ ሐዋርያት የነበሩት በ15ኛው ክ.ዘ. (11) በአዲ ዘርዐ ያዕቆብ ዘመን መንግሥት ነው። እኒሁ መነኩሴ በሚያስተምሩበት በአባይ በረሀ እያሉ በንጉሡ በአዲ ዘርዐ ያዕቆብ የሚሰራውን ግፍ ሰሙ አባ ተክለ ሐዋርያት የሰሙት የንጉሡ ልጅ የፈረስ ላይ ውጊያ ልምምድ በሚያካሂድበት ጊዜ ያለውድ በግድ በእድሜ የሚመጣጡት ወጣቶች የፈረስ ጉግስ ከሱ ጋር እንዲገጥሙ ይደረጋል። ለንጉሡ ልጅ ጋሻና ጦር እንዲይዝ ይፈቀድለታል። ሌሎች ተጋጣሚዎች ግን የሚይዙት ዘንግ ብቻ ነበር ዘንጉም ቢሆን ቢወረወርበት የንጉሡ ልጅ በጋሻው መክቶ ያስቀረዋል። እሱ ግን ጦር ብቻ ይወረውራል። የተወረወረው ጦር መከላከያ ጋሻ ከሌላቸው ተጋጣሚዎች በአንዱ ላይ ባረፈ ጊዜ ይሞታል ሟቹ እንደ ውሻ አስከሬን ተቆጥሮ ምንም ሳይታዘንለት የንጉሱ ልጅ ግዳይ ጣለ ተብሎ በቤተ መንግሥቱ ደስታና ፈንጠዝያ ይደረጋል። ይህን የሰሙ አባ ተክለ ሐዋርያት ከቤተ መንግሥቱ ድረስ በመሄድ ንጉሱን እዲ ዘርዐ ያዕቆብን “አንተ የንጹሐንን ደም በከንቱ የምታፈስ ለእውነተኛው አስተዳዳሪነት ያልቆምክ ልጅህን ለፍርድ አቅርብ ... ወዘተ” በማለት በድፍረት ገስፁአቸው። ንጉሡም አባ ተክለሐዋርያትን አስገረፉአቸው። እሳቸው በግርፋት ብዛት ሕይወታቸው አለፈች፤ ሰማዕትነትን ተቀበሉ። አባ ተክለ ሐዋርያት በስማቸው ቤተክርስቲያን ታንያላቸዋል። ደብረ ፅሁፍ በመባል የሚታወቀው ገዳም የአባ ተክለሐዋርያት ገዳም ነው። ይህ ገዳም ከአዲስ አበባ በስተ ምዕራብ ከ45-50 ኪሎ ሜትር በሚደርስ ርቀት ላይ ይገኛል። ገዳሙ በምንና ዓለም ለሚኖሩ መነኮሳት በጣም ተስማሚ ነው። ገዳሙ አሁንም መነኮሳት አሉበት።

የኢትዮጵያ የገጠር ክርስቲያኖችና እነሱን እያስታወቁ የከተማ ምኞት ሳይበግራቸው ስላስተማሩ መምህራን እንዲሁም እነሱን በእጅ አዙር በባርነት ከሚገዙ የአድባራትና ገዳማት አለቆች ነፃ ስላወጡ ነገሥታት ግንነት በዚሁ አጋጣሚ ተዘርዝረዋል። ይህ የተዘረዘረበት ምክንያት ለመግቢያ ያህል እንጂ በዚሁ ርዕስ አማካኝነት ሊገለፅ የተፈለገው

የኢትዮጵያውያን ክርስቲያን በኃይማኖት መሪዎች መዘንጋት ሳይሆን ከጥንታዊቷ ቤተክርስቲያን በታሪክ ብቻ የተመዘገበው በኢትዮጵያ ቤተክርስቲያን ምን ያህል እንደሚያንፀባርቅ ለማሳየት ነው። የተለያዩ ጥንታውያን ልምዶች በምዕመናኑ በቀሳውስቲና በማንኛውም የኢትዮጵያ ቤተክርስቲያን አባል እንደሚታዩ ካለፈው በብዙ ቦታ ተገልጿል። ቀጥሎ የሚታዩት ከጥንታዊቷ ቤተክርስቲያን የተወረሱና በኢትዮጵያ ቤተክርስቲያን አገልግሎት ጎላ ብለው የሚታዩት ነጥቦች ይሆናሉ። እነሱም፡-

ሀ/ ከዘመነ ብሉይ አገልግሎት ተወስዶ ክርስቲያኖች ባንደኛው ክፍለ ዘመን ይጠቀሙበት የነበረው “ሺሞነዛሬ” የሚባል የጸሎት ዓይነት እንደነበር መገለፁ አይዘነጋም። በመጽሐፈ ኪዳን ተመዝግቦ የሚገኘውና ቁጥሩ ከስባት ኪዳናት የሆነው በቅዱሴ ጊዜ በዲያቆኑ አማካኝነት የሚጸለየው ጸሎት ከዚሁ ከሺሞነዛሬ ተያይዞ የመጣ ነው። በኢትዮጵያ ቤተክርስቲያን ይህ የጸሎት ክፍል “በእንተ ቅድሳት” በመባል ይታወቃል። መጽሐፈ ኪዳን የጥንታዊቷ ቤተክርስቲያን መንፈሳውያን አገልግሎቶች ተመዝግበውበት የሚገኝ መጽሐፍ ነው። ስለዚህ ለኢትዮጵያ ቤተክርስቲያን ሥርዓተ ማሕሌትና ቅዱሴ አገልግሎት የዋሉ ክፍሎች ብዙዎቹ ከመጽሐፈ ኪዳን የተወሰዱ (12) መሆናቸውን እንረዳለን “... ስቡሕ ወውዱስ” የሚለው የማሕሌት መጀመሪያ የሚገኘው በመጽሐፈ ኪዳን ነው።

ለ/ ባረካ፡- ባረካ እንዴት በሥራ ላይ ይውላል እንደነበር ይኸውም ዕብራውያን ከፀዓተ ግብፅ ጀምሮ የተደረገላቸውን የአምላክ ቸርነት እያስተዋሉ፤ ይህን ያደረግሁልን አምላክ የኛ ጌታ ብሩክ ሁን ይህን የሰጠኸን አምላክ የኛ ጌታ ብሩክ ሁን በማለት ፈጣሪያቸውን የሚያመሰግኑበት የምሥጋና ጸሎት እንደነበር ሲታወቅ መድኃኒታችን ኢየሱስ ክርስቶስም የመጨረሻውን ራት በፈጸመበት ሰዓት ይህን የምሥጋና ጸሎት በሥራ ላይ አውሎታል። ሐዋርያትም የጌታችንን አፈጻጸም አብነት አድርገው ጸሎቱን ይጠቀሙበት እንደነበር ይታወቃል።

የመጀመሪያዋ ቤተክርስቲያን ዋና ጸሎት ባረካ ሁኖ ቆይቷል፤ ሕብስተ ቁርባንን የማከበር ጸሎት ከባረካ በቀር ሌላ አልነበረም እናፎራ በመባል የሚታወቀው ፍሬ ቅዱስ መዘጋጀት የጀመረው በጣም ዘግይቶ ነው። እናፎራ ቃሉ ግሪክኛ ነው። በግዕዝ ፍሬ ቅዱስ እንለዋለን፤ "እንፎራ" የሚል ቃል በሥርዓተ ቅዱስ ውስጥ እንዳለ ሁላችን እናውቃለን። ግን እንፎራ ግዕዝም አይደለም። ግሪክኛም አይደለም። በስሕተት የገባ ቃል ነው። እንፎራ በሚለው ቦታ "ጽርስፎረር" ነው መባል ያለበት። የኢትዮጵያ ቤተክርስቲያን ብዙ ፍሬ ቅዱሳንነት አሏት፤ በነዚህ ጣልቃ እየገቡ የሚፈጸሙ ሁለት ዓይነት የቡራኬ ጸሎቶች አሉ፤ እነሱም ቡራኬና እማራ የሚባሉ ናቸው። ቅዱሴ ሲጀመር "ብሩክ እግዚአብሔር አብ ..." በማለት ይጀምራል በማያያዝ እስከ ቁርባን ድረስ ቡራኬዎችና እማራዎች ይኖራሉ። የምሥራቅ አብያተ ክርስቲያናት እማራ እንጂ ቡራኬ የላቸውም ይህ የሚያመለክተው አብያተ ክርስቲያናቱ የተመሰረቱት ዘግይተው ስለሆነና ከጥንት ተያይዞ የመጣ ሥርዓት የሌላቸው መሆኑን ነው። ኢትዮጵያውያን ክርስቲያን በማኅበር በማንኛውም የማኅበራዊ ኑሮ ስብሰባ በየግል፣ በምሳ፣ በራትና በቁርስ፣ በ-ና በሚጠጡበት ጊዜም ሳይቀር ቡራኬ የግድ አይቀርም። ቄስ ካለ ቄሱ የአምላክን ምህረት አስቀድሞ ይጠይቅና መስቀል ይዞ ከሆነ በመስቀል ካልያዘ በእጁ ባርኮ ከቀረበው የምግብ አይነት የሚቆረስ ነገር እንጀራ ዳቦና ቂጣ ከሆነ በቅድሚያ በትንሽ በትንሹ እየቆረሰ ወይም ደግሞ ቆሎ ወይም ንፍሮ ከሆነ እየዘገነ ያዳርስና እያንዳንዱ የማዕዱ ተሳታፊ የተቀበለውን መክፈልት ክርስቲያናዊ ትህትናን በተላበሰ አኳኋን ከቀመሰ በኋላ እጁን ወደ ማዕዱ ይልካል። የኅብረት ምግቡ በዚህ ዓይነት ይካሄዳል። ኢትዮጵያውያን ገበሬዎች በተሰማሩበት የግብርና ሥራ ሁሉ የምሳ ሰዓት ሲደርስ በአካባቢያቸው እንደነሱ በግብርና ሥራ ወደተሰማራው ቄስ ካለበት የእርሻ ቦታ የየራሳቸውን ምሳ ይዘው ይሰበሰባሉ። አብሮ መመገብንና ምግብን በቄስ ማባረክ ከጥንት ሲያያዝ የመጣው የኢትዮጵያውያን ልዩ ባሕል እንደሆነ ከዚህ ለመረዳት ይቻላል፤ ገበሬዎቹ በተሰማሩበት ቄስ ባይኖርም በዕድሜ የገፋ አረጋዊ ገበሬ ወዳለበት ይሰበሰባሉ እንጂ ከያሉበት በተናጠል

ምሳቸውን እይቡሉም፤ አረጋዊው ገበሬም ለየት ያለ የምሥጋና ጸሎት አለው "አምላክ ሰላምን ይስጠን ሲል አሜን ይላሉ ሌሎቹ፤ ሽማግሌው ለሚለምነው የአምላክ ስጦታ ዓረፍተ ነገር በያዝማቹ አሜን እያሉ ይከተሉታል። ሽማግሌው የምሥጋና ፀሎት ሲደመድም እንደ ቄሱ አቡነ ዘበሰማያትን አያዝም እግዚአ መሐረን ክርስቶስ ይላል። ሁሉም "እግዚአ መሐረን ክርስቶስ" ይላሉ። ቡራኬም ቆርሶ አያድልም። ሁሉም አንድ ላይ የቀረበውን ምግብ የተባረከ ይሁንልን በማለት መመገብን ይጀምራሉ። ገበሬው በሬ ጠምዶ እርሻ ሲጀምር "የተባረከ ቀን አውለኝ ለበሮቼና ለኔ ጥንካሬ ስጠን" በማለት አጭር የቡራኬ ጸሎትን ጸልዮ ነው እርሻውን የሚጀምረው።

በኢትዮጵያውያን ክርስቲያኖች ቡራኬ ከፍተኛ ሥፍራ አለው። ሳይባረክ የታረደውን እንስሳ ሥጋ በኢትዮጵያውያን ክርስቲያኖች ዘንድ አይበላም፤ በመሠረቱ እንስሳትን ካህን አያርድም ይህ በቀኖና ሠለስቱ ምዕት የተከለከለ ነው። ኢትዮጵያውያን ቀሳውስትም ይህን ሥርዓት በሚገባ ያከብሩታል። በኢትዮጵያውያን ክርስቲያን ልማድ ለማረድ የሚፈቀድላቸው ወንዶች ብቻ ሲሆኑ እንደየአካባቢያቸው የተለያዩ ልምድ በአራጆቹ ላይ ይታያል።

- 1ኛ. ክርስቲያን መሆኑንና በሚያርድበት ጊዜ ስመ እግዚአብሔርን ለመጥራት መቻሉን ብቻ የሚያስፈልግበት አካባቢ አለ።
- 2ኛ. ሰውየው ምንም እንኳ ክርስቲያን ቢሆን ስብዓቱን አፅዋማት ጠንቅቆ የማይጸም ከሆነ ለማረድ አይፍቀድለትም። በሕመም ወይም በሌላ ምክንያት ከሰባቱ አጽዋማት አንዱን ሳይጸም ቢቀር ጸሙን እስኪያስተካክል ድረስ ከማረድ ይከለከላል።
- 3ኛ. ክርስቲያናዊ ሕይወቱን ሰባቱን አጽዋማትን በመጸምና ሌሎቹንም የሥነ ምግባር አፈጻጸሙ የተስተካከሉት ከመሆኑም ሌላ በአካባቢው ከሚገኙት የቤተክርስቲያን አባቶች ለማረድ የሚያስችለው ቡራኬ የተቀበለ መሆን አለበት። የቤተክርስቲያን አባቶች ሲባል ጳጳስ ወይም ቆሞስ ለማለት አይደለም። ይህ ዓይነቱ ሥልጣን ከህነት ያላቸውን ሰዎች እንኳን ስጥንት ዘመን ባሁንም ዘመን ቢሆን ገጠሬዎቹ ክርስቲያኖች ለማግኘት

ችግር አለባቸው። በመሆኑም የጳጳስን አባትነት የሚያውቁት የወራ
ያህል ብቻ ነው። እነሱ አባት የሚሉት የቅስና መዓረግ ኖሮት መነኩሴ
ይሆንና የኢትዮጵያ ቤተክርስቲያን ጠብቃ ካቆየቻቸው መያዎች ባንዱ
ወይም በሁለቱ ማለትም በቅኔና በመጽሐፍ፤ በድን በዝማሬ በዋስታትና፤
በቅዳሴ ወይም በመጽሐፍት መምህርነት /13/ ብቻ የተለየ ምቹት
ሳይፈልግ ሕዝቡን መስሎ በዓጸደ ቤተክርስቲያን መኖርያ ያደረገውን
ነው። ይህ ከመሰለው አባት የአካባቢው ክርስቲያን የተለያዩ ቡራኬዎችን
ይቀበላሉ። ኢትዮጵያውያን ክርስቲያኖች የበረከት ወራቶችም አሉዋቸው።
ባንዱ አካባቢ ከጥቅምት 12 ቀን ጀምሮ እስከ ወርቃ ኅዳር የበረከት
ወቅት እየተባለ ይጠራል።

ጥቅምት 12 ቀን በኢትዮጵያ ቤተክርስቲያን የማቴዎስ ሐዋርያ
የእረፍት ዕለት ተብሎ ይታሰባል። በስንክሳርም ተመዝግቧል። በብዙዎቹ
የሰሜን ኢትዮጵያ ክፍሎች ጥቅምት 12 ቀን “ሚካኤል በረከቱ” በመባል
ይታወቃል። በአንዳንድ የሰሜን ኢትዮጵያ ደግሞ ከኅዳር 12 ቀን ጀምሮ
የበረከት ሰሞን ይባላል። ኅዳርን የበረከት ወር የሚሉ ሰዎች /14/ ኅዳር
ታላት በሽታ ጠፋ አዝመራ ለመታጨድ ደረሰ፤ ከማለት በመነሳት
አካባቢያቸውን ያፀዳሉ የአዝመራውን አካባቢ በቀሳውስት ያስባርካሉ።
እንዲያውም አንዳንዶቹ ታላቀ ምስዋዕን ወደ አዝመራው በማውረድ
ድንኳን ተክለው ወይም ዳስ ሰርተው ያስቀድሱበታል። የቅዳሴው አፈጻጸም
በሽታ እንዲጠፋ በአዝመራው በረከት እንዲትረፈረፍ፤ ታጭዶ ተወቅቶ
የሰላም የጤና ምግብ እንዲሆንና የእምላክ በረከት እንዲያድርበት ነው።

ክርስቲያኖቹ ገበሬዎች ምርታቸውን በሚያፍሱበት ጊዜ እምላክን
ያመስግናሉ። የእግዚአብሔርንም በረከት ይለምናሉ። ምርቱን ለማፈስ
ሲዘጋጅ በአውድማው አካባቢ ወድያና ወዲህ መንቀሳቀስ ፈጽሞ የተከለከለ
ነው። ምርቱን በማፈስ ላይ መሆናቸውን የሚያሳዩበት ከሩቅ የሚታይ
ምልክት አላቸው። ምልክቱን የተመለከተ ኃላፊ ወደ አውድማው ሳይጠጋ
በሌላ አቅጣጫ ያልፋል፤ ሴቶቹ ወደ አውድማው አይገቡም ምክንያቱም
ክብሩ የቅዳሴ ያህል ነውና ምርቱን በዕንቅብ የሚያፍሰው ሰው ካህን ከተገኘ
ካህን ካልተገኘ በዕድሜ የገፋው አዛውንት ተመርጦ ሲሆን፤ ተጀምሮ

እስኪያልቅ ቃለ እግዚአብሔርን ከመናገር አያቋርጥም። ከምሥጋና ቃል
በቀር፤ እንዲት ቃል ተራ ነገር እይተነፍስም።

ከዚህ በላይ እንደተገለፀው ኢትዮጵያውያን በሥርዓተ እምልኮትና
በማህበራዊ ኑሮአቸው አማካይነት ጠብቀው ያቆዩት የሥርዓተ ቡራኬ
አፈጻጸም ከብሉይና ከሐዲሱ ዘመን መጀመሪያ በሥራ ላይ ይውል የነበረው
የቡራኬ አፈጻጸም እንደሆነ ለማስረዳት ነው።

ሐ. የኢትዮጵያ ቤተክርስቲያን ትምህርት ቤቶች ላይ ቤት ታች ቤት የሚል
ሁለት ስያሜ ነበራቸው። ይህ አባባል በጎንደር ዘመነ መንግሥት
እንደተጀመረ የሚናገሩ አሉ። ለዚሁም ሁለት የተለያዩ ምክንያቶችን
ይሰጣሉ። አንደኛው አባባላቸው እንደ መምህር ትምህርቱን ለብዙ ጊዜ
የተከታተሉትን ተማሪዎች በሰቀላ ጀማሪዎችን በምድር ቤት ከፋፍሎ
ያስተምር ስለነበረ፤ ሰቀላው ላይ ቤት ምድር ቤቱ ታች ቤት ተባለ።
ትምህርቱም የዚያኑ ያህል ልዩነት እንደያዘ ቀረ፤ የሚል ሲሆን
ሁለተኛው አባባል የጎንደሩ ግምጃ ቤት ማርያምና በአታ አብያተ
ክርስቲያናት አቀማመጥ ተመርኩዞ የመጣ ስያሜ ነው። ይኸውም በአታ
በዝቅተኛው ቦታ ስለተገኘች በዚችው ቤተክርስቲያን ቅፅር የሚሰጠው
የመጽሐፍት ትርጓሜ ይሁን አቋቋም ታች ቤት ሲባል ግምጃ ቤት
ቤተክርስቲያን ከበአታ ከፍ ባለ ቦታ ስለምትገኝ በግምጃ ቤት በሚሰጠው
የመጽሐፍ ትርጓሜና አቋቋም ላይ ቤት እንደተባለ ቀረ ይላሉ፤ ግን ይህ
አባባል በመደምደሚያነት ሊወሰድ አይችልም። መጽሐፍቱ መተርጎም
የጀመሩት በጎንደር ዘመነ መንግስት ብቻ አይደለም። በጎንደር ዘመነ
መንግሥት ግእዙ በአማርኛ እንድምታ የተተረጎመበት ዘመን ነው። ከዚያ
በፊት ግእዙ በግእዝ እየተብራራ ሲተረጎም ኑሮአል። የጥንቱ
ያተረጎንምአቸው በአንድም ፋንታ ይህ መተርጎም የሚል ነበር (14)
ስለዚህ ላይ ቤት ታች ቤት የሚለው ስያሜ በዚሁ ዘመን ነበር አመጣጡም
ከጽርሐ ጽዮን ነው፤ ጽርሐ ጽዮን በእንግሊዝኛው አፔሩም ይባላል።
ይህም በኢትዮጵያ ቤተክርስቲያን ላይ ቤት ተብሎ ተጠቅሷል።
በኢየሩሳሌም ከተማ መሀከል እንደነበር የሚነገርለት ጽርሐ ጽዮን

የነበረበት ቦታ ባሁኑ ጊዜ ተለይቶ አይታወቅም። የመጨረሻው ራት የተፈጸመበት መሆኑንና መንፈስ ቅዱስ የወረደበት መሆኑን ብቻ ነው የሚታወቀው ሌሊፋንዮስ ዘቀጽሮስ ይህን ቦታ የመጀመርያዋ ቤተክርስቲያን የተመሰረተችበት ቦታ መሆኑን እንደመዘገበ መገለፁ ይታወሳል። ጽርሐ ጽዮን እስከ 16ኛው ክፍለ ዘመን ድረስ የክርስቲያኖች ማዕከል ሆኖ መቆየቱም ተረጋግጧል። ይህ ከሆነ የጽርሐ ጽዮን የአምልኮት ሥርዓትና የትምህርት አሰጣጥ ወደ ኢትዮጵያ መጥተዋል ለማለት ይቻላል። ኢትዮጵያውያን ከኢየሩሳሌም የተለዩበት ጊዜ የለም በነዋሪነትና በተመሳሳሽነት ቦታውን በሚገባ ያውቁታል። ጽርሐ ጽዮን ላይ ቤት ታች ቤት የተባሉ ሁለት ክፍሎች ሊኖሩት የቻሉበት ምክንያት ለክርስትና እምነት የሚያበቃውን ትምህርት የሚከታተሉበት ቦታ ላይ ቤት /Upper Room/ በመባል ሲጠራ ከአሕዛብ የሚመጡት እዲሶቹ አማንያን የሚማሩበት ቦታ ታች ቤት ይባል እንደነበር ይገመታል። ከኢየሩሳሌም አልፎ በሶርያ ቤተክርስቲያን የነበረው የትምህርት ይዞታም ከኢትዮጵያ ቤተ ክርስቲያን የማስተማር ሂደት ጋር የተቀራረበ ይዘት እንደነበረው ስለጥንታዊው የሶርያና የኢትዮጵያ አብያተ ክርስቲያናት ት/ቤቶች ያጠኑ ምሑራን አረጋግጠዋል። ከዚህም በማያያዝ “ደንብ” የሚለው ቃል ከፖለቲካውያን ሹሞች የመነጨ ባይሆን ከኢትዮጵያ ቤተክርስቲያን መንጭቶ የሶርያና የኢትዮጵያ አብያተ ክርስቲያናት ለት/ቤቶቻቸው መመሪያ ያደረጉት ሥርዓት ስያሜ እንደነበር ያረጋግጣሉ።

የሶርያ ቤተክርስቲያን ት/ቤት ከ10ኛው ክፍለ ዘመን ጀምሮ የቀረ ሲሆን የትምህርቱ አሰጣጥ በታሪክ ብቻ ነው ተመዝግቦ የሚገኘው፤ የኢትዮጵያ ቤተክርስቲያን ግን በተግባር ይታያል።

ከዚህ በላይ በተገለፀው መሠረት /15/ ላይ ቤት ታች በመባል የተከፈሉ የት/ቤቶች ክፍሎች እስከ ጎንደር ዘመነ መንግሥት መጨረሻ ድረስ እንደነበሩና የነሱም ምንጫቸው ፅርሐ ጽዮን እንደሆነ ለማስጨበጥ ግንዛቤ

ቀርቦአል። ስለዚህ አከፋፈሉ ክራስ ወዳድነትና ከመለያየት የኢትዮጵያ ቤተክርስቲያን ሊቃውንት ያመጡት እንዳልሆነ መታወቅ አለበት።

መ/ በኢትዮጵያ ቤተክርስቲያን የቅዱስ ቁርባን ጸሎቶች በጣም ብዙ ናቸው። እነሱም ከጥንቱ የሐዋርያት ቅዳሴ የመጡ በሐዋርያውያን እበው ተዘጋጅተው ከሶርያ ቋንቋ ወደ ግዕዝ የተተረጎሙና በኢትዮጵያውያን የተዘጋጁ በመባል በሦስት ይከፈላሉ። ከሐዋርያት ተያይዞ የመጣው ቅዳሴ ርእሱ የሐዋርያት ቅዳሴ በመባል ይታወቃል። ይህ ቅዳሴ በቀሌምንጦስ ዘሮም እንደተዘጋጀ ይታመናል። በውጭ ጸሐፊዎች ቀሌምንጦስ ዘሮም ብዙ መጽሐፍትን እንደጻፈ ሲነገርለት፤ በኢትዮጵያ ቤተክርስቲያን መጽሐፈ ኪዳን አብዋሊስና ሲኖዶስ እንደተመዘገበው ቀሌምንጦስ ዘሮም የቅዱስ ጴጥሮስ ረድዕ ስለነበረ በጴጥሮስና በሌሎቹ ሐዋርያት ትዕዛዝ ብዙ መጽሐፍት ሥርዓትን መጻፉ ተመዝግቦአል።

ማስ እንደ ወር ሽኝ /Mass and Worship/ በተባለው የቅዳሴ ታሪክ መጽሐፍ ተመዝግቦ እንደሚገኘው ቀሌምንጦስ ዘሮም አንድ መልእክት ጽፎአል። መልእክቱን የጻፈበት ምክንያት የቆሮንቶስ ሰዎች ከጳውሎስ ትምህርት በኋላ እርስ በርሳቸው ተለያይተው ስለነበር “እርስ በርሳችሁ ብትለዩ የተለያዩችሁት እናንተ ሳትሆኑ ክርስቶስ ነው ከናንተ የተለየው” እያለ ሲመክራቸው ያሳያል። ቀሌምንጦስ ቅዱስ ጳውሎስ የተናገረውን ትምህርት በመድገም በአንድ ሰው አካል የተለያየ የሥራ ድርሻ ያላቸው የሰውነት ክፍሎች የሰውን ሕይወት ተሸክመው እንደሚሄዱ ሁሉ እኛም ብዙዎች ስንሆን /16/ በክርስቶስ አንድ አካል መሆናችን አትርሱ “በማለት ይመክራቸዋል።”

ቅዳሴ ለመጀመሪያ ጊዜ የጻፈ ቀሌምንጦስ ዘሮም መሆኑ በብዙዎች የቲኦሎጂ ምሁራን ዘንድ ይታመንበታል። ይሁን እንጂ ወደ ቆሮንቶስ ሰዎች በጻፈው መልእክቱ ጣልቃ አስገብቶ የጻፈውን የቤተክርስቲያን አባቶች መርጠው በመውሰድ በቅዳሴነት ተጠቀሙበት እንጂ ቀሌምንጦስ የጻፈው መጽሐፍ ለቅዳሴ ተብሎ የተዘጋጀ አይደለም። ከቀሌምንጦስ ቅዳሴ ጋር

ተመሳሳይነት ያለው የቅዳሴ መጽሐፍ በሶስተኛው ክፍለ ዘመን በሶርያ መገኘቱ ይነገራል። ቅዳሴው የሐዋርያት እንደሆነ ተገምቷል። ይህ ቅዳሴ በማቴዎስ ወንጌል 26÷26ና በጳውሎስ መልእክት 1ኛ ቆሮ. 11÷23 - 26 መሠረትነት የተዘጋጀ ነው።

በቀሌምንጦስ /17/ ተዘጋጅቶ በሶርያ የተገኘው ቅዳሴ በሌሎች አብያተ ክርስቲያናት ርዕሰ አልተሰጠውም በኢትዮጵያ ቤተክርስቲያን ግን ይህ ቅዳሴ እግዚእ በመባል ይታወቃል። ይህ ቅዳሴ በኢትዮጵያ ቤተክርስቲያን ጥንታዊ መሆኑ ይነገርለታል። መጽሐፈ ኪዳን በመባል የሚያታወቀው መጽሐፍ ጌታ ክትንሣኤ በኋላ ለሐዋርያት የተናገረው መሆኑ ይታመናልና ቅዳሴ እግዚእን ከዚሁ መጽሐፍ ለይተው በማውጣት የኢትዮጵያ ቤተክርስቲያን ሊቃውንት የዘወትር ቅዳሴ እንዲሆን መድበውታል። ይህ ቅዳሴ በኢትዮጵያ ቤተክርስቲያን ብቻ ይገኛል። በሌሎች አብያተ ክርስቲያናት አይገኝም። በነሱ የሚገኘው ከመጽሐፈ ኪዳን ጋር ተመሳሳይነት ያለው መጽሐፈ ዲዲስቅልያ ብቻ ነው። ዲዲስቅልያ በኢትዮጵያ ቤተክርስቲያንም አለ። ዲዲስቅልያ ቃሉ በግሪክኛ ትምህርት ማለት ነው። በዚሁ መሠረት የሐዋርያት ትምህርት እየተባለ መጽሐፉ ይጠራል።

ከጥንታዊቷ ቤተክርስቲያን ቅዳሴዎች መካከል ጥንታዊውና የመጀመሪያው ቅዳሴ በኢትዮጵያ ቤተክርስቲያን መገኘቱ የጥንታውያን ኢትዮጵያውያን ክርስቲያኖች በሥርዓተ አምልኮት ከጥንታውያን የመካከለኛው ምሥራቅ ክርስቲያኖች ጋር የቅርብ ግንኙነት እንደ ነበራቸው ከማስረዳቱም በላይ የኢትዮጵያ ቤተክርስቲያን የአምልኮት ሥርዓት ከመጀመሪያዋ ቤተክርስቲያን ጋር የተያያዘ ታሪክ እንዳለው ለመረዳት ከዚህ በላይ የተገለፀው በቂ ማስረጃ ሊሆን እንደሚችል ጥርጥር የለውም።

ሠ/ በመጀመሪያዋ ቤተክርስቲያን በአንዲት ደብር አንድ * /ቄስ/ ብቻ ይመደብ ነበር። ቢበዛ አንድ ረዳት ዲያቆን ብቻ ይኖረዋል። የደብሩ ምዕመናን እጅግ ቢበዙ የተለያዩ አገልግሎት ቢያስፈልጋቸው እንኳ ሁለት ወይም ሦስት ዲያቆናት ይመደቡላቸው ነበር እንጂ ሁለት ቀሳውስት በአንድ ደብር አይመደቡም ነበር። ቄሱ በኢኮኖሚ ከምዕመናኑ ጋር ግንኙነት

አይኖረውም ነበር። ምዕመናኑ የሚያውቁት በመንፈሳዊ አባትነቱ ብቻ ነው። ይህን ልምድ የምሥራቅና የምዕራብ አብያተ ክርስቲያናት እስከአሁን ሲጠቀሙበት ይታያል። በብዙ ሚሊዮን የሚቆጠሩ ምዕመናን በሚገኙባቸው ታላላቅ ከተሞች የአንድ ቄስ አገልግሎት ለሁሉ ሊዳረስ ስለማይችል እንደአስፈላጊነቱ ብዛት ያላቸው ቀሳውስት ሊመደቡ ይችላሉ። የቀሳውስቱ የሥራ ድርሻም የተለያየ ነው አንዱ ንስሐ ሰጭ ሌላው አጥማቂ እንዲሁም ቀዳሽና የመሳሰሉትን ሁሉ የማከናወን ድርሻ ይኖራቸዋል።

በኢትዮጵያ ቤተክርስቲያን በአንድ ደብር የብዙ ቀሳውስት መኖር የግድ ሆኖ ኖሮአል። አሁንም አለ። ይህ የሆነበት ምክንያት ሰፋ ባለ ሁኔታ መመልከቱ በጣም አስፈላጊ ነው።

1ኛ. እንደሚታወቀው የኢትዮጵያ ቤተክርስቲያን ከአንደኛው ክፍለ ዘመን መጀመሪያ ጀምሮ ለብዙ ዓመታት ግብፃውያን ሲመሩአት ኖረዋል። ከግብፅ ለኢትዮጵያ የተመደበው ጳጳስ ሲሞት በምትኩ ሌላ ለማግኘት እስከ 50 ዓመት ድረስ ከዚያም በላይ ግብፃውያን ኢትዮጵያውያንን ክርስቲያኖች ያጉሏቸው ነበር። በጊዜው ብዛት ኢትዮጵያውያኑ ቀሳውስት ሙተው ያልቃሉ አብያተ ክርስቲያናት ከካህን እጦት የተነሳ ይዘጉ ነበር። በብዙ ዓመታት ደጅ ጥናት የመጣውን ጳጳስ ለመሻማት ሲባል ብዙ ሰዎች በቅስናና በዲቂና እንዲካኑ ይደረግ ነበር። ምክንያቱም ለብዙ አመታት በካህናት እጦት የተሠቃዩ ኢትዮጵያውያን ክርስቲያኖች የካህን ጥማታቸውን ለመርካት ይወስዱት የነበረ ርምጃ ነው። ጳጳሱ ቢመጣም አንድ ብቻ በመሆኑና ከቤተመንግሥቱ አካባቢ ከመቀመጥ በቀር የትም ስለማይንቀሳቀስ ወደ ጳጳሱ ለመድረስ ካንድ ወር በላይ የእግር ጉዞ ተጉዘው የውሃ ሙላት እያስቀራቸው የወባና የወረረሽን በሽታዎች እየጨረሱላቸው ራሳቸው በየጨካው የአውሬ ራት ሆኖው እየቀሩ የተረፉት ተርፈው ነበር ከህንቱን ተቀብለው ወደ አገራቸው የሚመለሱት አንዳንድ ጊዜም ካንድ አካባቢ ተውጣጥተው ለዚሁ ብለው ከተጓዙ መካከል አንድ እንኳ ወሬ ነጋሪ ሳይቀራቸው እንደወጡ ይቀሩ ነበር። ስለዚህ በመንገድ አልቀውም ይሁን ከሞላ ጎደል ወደ ትውልድ ቦታቸው የመመለስ ዕድል ገጥሟቸው ለሽምያ በርከት ያሉ ቀሳውስት በደብሩ ይጠራቀሙ ጀመር። የቀሳውስቱ ብዛት

በዘመኑ ችግር አደረገባቸዋል። ነበር። አሁንም ቢሆን በገጠራቱ ኢትዮጵያ የቀሳውስቱ ብዛት ችግር አልፈጠረም። ምክንያቱም ቀሳውስቱ አርሶ አደሮች ናቸውና ከሀገሩን የሚቀበሉት ለወገኖቻቸው ምዕመናን ነፃ መንፈሳዊ አገልግሎት ለማበርከት ብቻ ነውና የገጠራቱ የኢትዮጵያ ቤተክርስቲያን ቀሳውስት ከሀገሩ ለመልካም አርአያነትና ለሕዝብ ክርስቲያን የክርስቶስን ሰላም አብዛሪነት እንዲሁም ብርሀንነት ነበር። ባንድ ሰበሳ ብዙ ቀሳውስት እንዲኖሩ ዓይነተኛው ምክንያት ከዚህ የተለየ ምክንያት አልነበረውም። መነሻውና መድረሻው ይህ ከዚህ በላይ የተገለፀው ብቻ ነበር።

2ኛ. የኢትዮጵያ የአየር ንብረት (Weather) በደጋ በወይና ደጋና በቆላ የተከፈለ ነው። አብዛኛው የኢትዮጵያ ህዝብ የሚኖረው በደጋው ሳይሆን በቆላውና በወይና ደጋው ሆኖ ይገኛል። ምክንያቱም ደጋው ክፍል ለጤንነት ተስማሚ ቢሆንም ለእንስሣት ርባታና ለአዝመራ ተስማሚው ክፍል ቆላውና ወይና ደጋው ስለሚሆን ነው። ይሁን እንጂ በየዓመቱ ከወርቃ መስከረም ጀምሮ የሚነሳው ወባና ተላላፊ በሽታ በአንደኛ ደረጃ ቆለኛውን በሁለተኛ ደረጃ ወይናደገኛውን ያጠቃል። በየዓመቱ ብዙ ሕዝብ በተላላፊ በሽታ እንደ ትጠል ይረግፋል። ሕዝቡን መስለው እንደ ሕዝቡ የሚኖሩ ቀሳውስትም ከአልቂቱ የሚያመልጡ አልነበሩም። ስለዚህ በአንዲት የገጠር ቤተክርስቲያን ቀሳውስቱ በርከት ካሉ የሞቱት ሞተው ከብዙዎቹ ጥቂት ሊቀሩ ስለሚችሉ የቀሳውስቱ በብዛት መገኘት አማራጭ የማይገኝለት ሁኔታ ነበር።

በየምክንያቱ የቀሳውስት እጦት ያስመረራቸው ጥንታውያን የገጠር ነዋሪዎች ምዕመናን ወንድ ልጅ መሆኑን እንጂ ገና ለምንም ያልደረሰውን የመንፈቅ ይሁን የዓመት ሕፃን ልጃቸውን ይዘው በወራት የሚያስቆጥረውን ጉዞ አልፈው ከጳጳሱ በመሄድ ሕፃኑ ልጃቸው ከሀገሩ እንዲቀበል ያደርጉ ነበር። ይህ ሁሉ የሚያመለክተው ጥንታውያኑ ኢትዮጵያውያን ክርስቲያን ለሕይወታቸው ቅንጣት ያህል ሳይሳሱ ከሁሉ በላይ ኃይማኖታቸውን ምን ያህል ይወዱ እንደነበር ነው። ስለዚህ ይህ ሁኔታም ለቀሳውስት በአንድ ደብር በዝቶ መገኘት ተጨማሪ ምክንያት ነበር። እንደአጋጣሚ ሆኖ በአንዱ ደብር ያሉ ቀሳውስት አልቀው በአቅራቢያው ያለው ሌላው ደብር ቀሳውስት

ከአልቂቱ ቢቀርፉ ቀሳውስት ያለቁበት ደብር ቀዋሚ ቀሳውስት አስኪፕቶስት ድረስ ደብሩን ያገለግሉ ነበር። በተመሳሳሽነት ማለት ነው።

3ኛ. ከ14ኛው ክፍለ ዘመን ጀምሮ ነገሥታትና መሳፍንት ለስማቸው መጠሪያ እያሉ በርከትና ጉልታቸው አብያተ ክርስቲያናትን ማሳነፅ ጀመሩ። ይህ ዓይነቱ ልምድ ክርስቲያናዊ አልነበረም። የሚሠራው የአምልኮት ቦታ ሕዝብ ክርስቲያኑ እንዲገለገሉበት ሳይሆን እንዲበዘበዙበት የማድረግ ዘዴ ነበር። ንጉሥ ወይም መስፍን ለሠራው ደብር በኢትዮጵያ ቤተክርስቲያን ጠብቃ ባቆየቻቸው የመንፈሳዊ አገልግሎቶች ስም /ድንገጥ/ ጸመ ድንገጥ ዝማሬ መዋሰሶት ትርጓሜ መጻሕፍትና ቅኔ ትክለኛ እያለ በሚመድባቸው ቀራቢዎቹ ገጠራው ክርስቲያን የመክራ ሸክም እንዲሸክም ይፈረድበት ነበር። ትክለኛው ለተተክለበት የመንፈሳዊ አገልግሎት ዘርፍ ቀላብ የሚያገኘው ከገባሩ ገበሬ ነበር። ገባሩ ለትክለኛው መክት አሞክቶ ያቀርባል፣ ማር ይጭናል፣ ትክለኛው ሰርግ ከሰረገና ተሥካር ከተዘከረ ከተጣለበት የቀለብ ክፍያ ውጭ እህልና እንጨት ከማቅረብ ጀምሮ ለጠላው ለጠጁ ለእንጀራው እህል ሠንጋውንና ቅቤውን በርበሬውንም ሳይቀር የማቅረብ ግዴታ ያለበት ገባሩ ነበር። ትክለኛው ሳይፈቅድ ከገዛ አዝመራው ሽት ቆርጦ መቅመስ ፈፅሞ የተከለከለ ነበር። ትክለኛው በእርሻ በአረም ወይም በአጨዳ ሥራ ምንም እጁ ላያስገባ በምርት ሰዓት ብቻ ተገኝቶ በአውድማው ምን ያህል ገበሬው በገዛ አህያው ትክለኛው ቤት ድረስ መጫን እንዳለበት ያዛል። ገበሬው በትክለኛው ርሀራሄ እንዲደረግለት ሚስትና ቤተሰቡ ቀምሰውት የማያውቁትን ድግስ ደግሶ በአውድማው አቅራቢያ ቦታ የዳስ ጥላ ሰርቶ የትክለኛውን መምጣት ይጠባበቃል።

ደጃዝማች ግራላዝማች በመባል የማዕረግ ስም የተሰጣቸው መኪንንት በበኩላቸው በመኪንንትነታቸው ከሚሰጣቸው ርስት ጉልት በተጨማሪም የአድባራትና ገዳማት ትክለኛነትን ከመሣፍንትና ከነገሥታት ይቀበሉ ነበር። ትክለኞቹ መኪንንት በተተክሉበት ደብር በአገልግሎት ለመሰለፍ አይችሉም። አልተማሩምና ምሁራኑ ትክለኞች ኢምሁራኑን መኪንንት የተመደቡበትን የአገልግሎት አይነት ለመሸፈን ብዙ ገንዘብ ይጠይቋቸዋል። ከምሁራኑ ትክለኞች ብዝበዛ ለመዳን ሲሉ ትክለኞቹ መኪንንት ሌላ ዘዴ አመነጩ፣

ይኸውም የገባርቱን ልጆች በቤተክርስቲያን ትምህርት አስልጥኖ ለነፃ አገልግሎት ማሰልፍ ነበር። ከዚህ የተነሳ መኪንንቱ የገበሬዎቹን ልጆች በየአድባራቱና በየገዳማቱ እየተላኩ መኪንንቱ የሚፈልጓቸውን የትምህርት አይነቶች እንዲማሩ ያደርጉ ጀመር። ቂስም ይሁን ደብተራ የገባር ልጅ ከሆነ ከገባርነቱ ሳይለቅ የጉልተኛውን መኮንን ያገልግሎት ድርሻ በነፃ የመሸፈን ግዴታ ነበረው።

ለትስናና ለዲቂና የሚያበቃው ትምህርት ብዙ ድካምን አይጠይቅም ሳያቋርጥ ለተማሪው ከፊደል ጀምሮ ሥርዓት ቅዳሴን ለማወቅ ካንድ አመት የበለጠ ጊዜ አይወስድም። አስተማሪ ፍለጋም ሩቅ አያስኬድም ማንም ተራ ገበሬ ቂስ ቅዳሴን ሊያስተምር ይችላል። ምናልባት ችግሩ በጳጳስ የመካኑ ጉዳይ ይሆናል። ሌሎቹ ትምህርቶች ግን እጅግ መራራ የሆነ መስዋዕትነትን ይጠይቃሉ። ያም ሆኖ በሁሉ ሁለገብ ለመሆን /ሙሉ ደብተራ ለመሆን/ ወይም ባንዱ ባለሙያ ለመሆን የሚሳካላቸው እጅግ ጥቂቶች ናቸው። እነዚህም የትምህርት አይነቶችም በገዳምና በደብር አይገኙም። የሚገኙት በገጠራቱ ቤተክርስቲያን ነው። የቅኔ የድንገት የሌሎቹ ሙያዎች የማስተማር ችሎታ ያላቸው መምህራን መናንያን ወይም አርሶ አደሮች ናቸው። ስለዚህ ሥራፈት ሆነው በገዳማቱና (18) በአድባራቱ ለመኖር አይችሉም /አይፈልጉምም/ እነሱ የሚገኙት እልም ካለው ገጠር ነው። እውነተኛ መምህራን ናቸው። እውነተኛ ክርስቲያን ናቸው። በነገሥታቱ በመኪንንቱና በካህናት አለቅነት ስም በየአድባራቱ በተሰገሰጉት የሕዝብ ሽክሞች ወደ አድባራቱ እንዲመጡ ቢጠየቁ እንኳ አይመጡም። እነሱ የሚያስቀድሙት የተማሪውን ከአርሶ በሌው ለምኖ ሰርክ ሕብስትን በማግኘት ለመማር መቻሉን ብቻ ነው። ስለዚህ የትስና ትምህርት በቀላሉ በመገኘትና ትምህርቱም ዕውቀት ፈላጊዎች የቆሉ ተማሪዎች በማይገኙባቸው አድባራትና ገዳማት ወይም በማንኛውም የገጠር አካባቢ ሊገኝ ስለሚችል ለቀሳውስት በየቦታው በዝቶ መገኘት አስተዋጽኦ ማድረጉ የማይካድ ነው።

እስከ 14ኛው ክ.ዘ. ድረስ በኢትዮጵያ ቤተክርስቲያን የቀሳውስት ብዛት እንዳልነበረ የሚጠቁሙ ብዙ ማስረጃዎች አሉ። በብዙ የምሥራቅ ኢትዮጵያ በነበሩ ከተሞች ብዙ አብያተ ክርስቲያናት መኖራቸው አስቀድሞ

መገለፁ አይዘነጋም። በእያንዳንዱ ከተማ ኤጲስ ቆጶሳት እንደነበሩም ይገመታል። እንደዚሁም ሁሉ በእያንዳንዱ ደብር አንድ ቂስ ብቻ እንደነበረ ከመጽሐፍተ ሥርዓት እንረዳለን። በመጽሐፈ ሲኖዶስ ትዕዛዝ 59 እና 60 በአንድ ብሔር ሁለት ጳጳሳት ባንድ ደብር ሁለት ቀሳውስት መኖር እንደማይችሉ ለጳጳሱ አንድ ረዳት ቆሞስ ሊኖረው እንደሚችልና በብሔሩ የክርስቲያኖች ብዛት ካለ ማንኛውም መንፈሳዊነት በቅርብ እያጠኑ ለማቅረብ የሚችሉ ረዳት ዲያቆናት ሊኖሩት እንደሚችሉ ተጽፎአል። የጳጳሳት ባንድ ብሔር የቀሳውስት በአንድ ደብር መደራረብ ግን ፈፅሞ የተከለከለ መሆኑን ይኸው መጽሐፍ ያስረዳል። ይህም ከ14ኛው ክፍለ ዘመን በፊት በኢትዮጵያ ቤተክርስቲያን ይሠራበት የነበረ ነው።

በኢትዮጵያ ቤተክርስቲያን ትልቅ ችግር ሆኖ የሚታየው የቀሳውስት ብዛት ብቻ አይደለም። ሦስት ቀሳውስትና ሁለት ዲያቆናት ወይም ሁለት ቀሳውስትና ሦስት ዲያቆናት ካልሞሉ ቅዳሴ ሊቀደስ አለመቻሉ ሊላው ተጨማሪ ችግር ሆኖ ይታያል። እዚህ ላይ ባሕል ሰልጥኖ ኃይማኖት እንደሆነ ነው የሚታየው ስለ ቀሳውስት ብዛትና ማነስ በኢትዮጵያ ቤተክርስቲያን የተካሄደ ጉባኤ የለም። የቀሳውስትና የዲያቆናቱ ብዛት ግን ከባሕል መነጨ ኃይማኖትም ሆኖ ቀረ እንጂ ይህ ሁኔታ በቀላሉ ሊፈታ የማይቻል ታላቅ የቤተክርስቲያን ሽክም ሆኖ ቢታይም ጊዜ ሊሰጠው የማይገባ መፈታት ያለበት ጉዳይ ስለሆነ ሊታሰብበት ይገባል። የኢምሁራን ቀሳውስት በየቦታው መንጋጋት ባይኖር ኖሮ በመጥፋት ላይ ያለውና እውነተኛ የገጠራቱ ኢትዮጵያ ሊቃውንትና እውነተኛ የገጠራቱ የኢትዮጵያ ምዕመናን ከባድ መስዋዕትነትን ከፍለው ለዘመናት ጠብቀው ያቆዩት የድን የቅዳሴ የዝማሬ የማስዋዕትና የትርጓሚ መጽሐፍት ትምህርት በአሳዛኝ ሁኔታ አስታዋሽ እጥቶ ለጥፋት ባልተዳረገ ነበር።

በዚሁ ምዕራፍ ለመግለፅ የተፈለገው ከጥንታዊቱና ዓለማዊቱ ቤተክርስቲያን የኢትዮጵያ ቤተክርስቲያን በሥርዓተ አምልኮትና በመንፈሳዊ አገልግሎት የወረሰቻቸው ሥርዓቶችና ልምዶችን ነው። ስለዚህ ከመጨረሻው ራት ከባረክ ከጢሞንዘሬና ከቅዱስ እንዲሁም ከቀሌሚንጦስ የመጀመሪያው ቅዳሴ እየተገናዘበ እንዲታይ ጥረት ተደርጓል። በተጨማሪ በመጽሐፈ ኪዳን

እንደተመዘገበው የኢትዮጵያ ቤተክርስቲያን ሥርዓተ አምልኮትዋን 14ኛውና 15ኛው ክፍለ ዘመን ጀምሮ አቋቋም ለተባለው በክበርና በፀናፅል ብዙ ጊዜ ለሚወሰደው ዝግጅት ከፍተኛ ትኩረት በመስጠቱ ለያሬዳዊ ዜማና ለቅዱሳት መጻሕፍት ዋናት መዳከም ምክንያት ሊሆን እንደቻለ ከ19ኛው ክፍለ ዘመን ወዲህ ከዝማራ መዋሰድና ከምድቅ ጋር ተደራቢ ሆኖ ይሰጥ የነበረው የቅዱሳን ዜማ ትምህርት ተነጥሎ እንደ ትልቅ ሞያ ተቆጥሮ ጉባዔ ስለተከፈተለት ለቀሳውስት ብዛት ዓይነተኛ ምክንያት መሆኑን በሰፊው ለመተንተን ተችሎአል።

ከ6ኛው ክፍለ ዘመን ወዲህ የሶርያና የኢትዮጵያ አብያተ ክርስቲያናት የቅርብ ግንኙነት ነበራቸው። ኢትዮጵያውያን መነኩሳት የሶርያው የትምህርት አሰጣጥ ልምድ የኢየሩሳሌሙ ጽርሐ ጽዮን ሥርዓትና ሌሎችም ክርስቲያናዊ ልምዶች ወደ ኢትዮጵያ ማምጣታቸው ሲታወቅ እነዚህ ልምዶች እስከአሁን ተጠብቀው ሊቆዩ መቻላቸው ተገልጿል። ዋነኛውያን የኢትዮጵያ ገዳማት ብዙ የቤተክርስቲያን አባቶች ለማፍራት የቻሉትን ያህል ከ14ኛው ክፍለ ዘመን ወዲህ ደግሞ ብዙ አድባራት /19/ በመፈጠራቸው በአድባራቱ መብዛት የኢትዮጵያ ቤተክርስቲያን ጉዳት እንጂ ዋቅም እንዳላገኘች አድባራቱ ለገጠሩ ክርስቲያን ሽክም እንደነበሩ ተገልጿል። የአድባራቱ ብዛት ሌላው በቤተክርስቲያን ያደረሰው ጉዳት የየአድባራቱ ካህናት ካራ ትብእትና ፀጋ በመባባል እርስ በርሳቸው ሲናቆሩ መኖራቸው ነው። የነሱን ድክመት የተመለከቱ የቤተ ክርስቲያን ወገኖች ግን ከተራምቹ ምዕመናን መሀል በመግባት የቤተክርስቲያን ቅርስ እንዳይጠፋ ከትውልድ ወደ ትውልድ ሲያስተላልፉ አንደኛው ሕይወታቸውን የሚመሩት በምንኩስና ወይም በጋብቻ ሲሆን እንኳንስ ከባለሥልጣኖች ከሚኖሩበት ገጠሬው ሕዝብ እንኳ ምንም የኢኮኖሚ ግንኙነት ያልነበራቸው የዕለት ጉርሳቸውና ያዓመት ልብሳቸውን የሚያገኙት ከተማሪዎቻቸው ጋር ቆፍረው የጓደኛ አትክልትና ከእጅ ሥራቸው ስለ ነበር በትምህርታቸውና በሕይወታቸው አመራር ሕዝበ ክርስቲያኑን ከቀቢፀ ተስፋ ጠብቀውት እንደኖሩ ሰፊ ብሎ ተዘርዝሮአል።

ምዕራፍ 5

የቤዛንታይን መጻሕፍት በኢትዮጵያ ቤተክርስቲያን መገኘት

ክፍል 1 የኢትዮጵያ ቤተክርስቲያን መጻሕፍት ከቤዛንታይን መጻሕፍት ውጭ ሌላ ያላቸው የተወራረሹት መንፈስ

ባለፉት ምዕራፍ ለመግለፅ እንደተሞከረው የኢትዮጵያ ግልፅ በሆነ መንገድ ክርስትና መቀበል ከፍተኛ የሥነ ጽሁፍ እድገት ሊያስከትል መቻሉ የታመነ ነው። የክርስትና መጻሕፍት በግሪክ ቋንቋ ወደ ግዕዝ ቋንቋ ሲተረጎሙ የሕግና የፍልስፍና መጻሕፍትም አብረው ወደ ኢትዮጵያ ገብተዋል። ይህ በመሆኑ የክርስትና እምነት በኢትዮጵያ አዲስ ሕይወት አስገኝቷል። አዲስ በር ከፍቷል እየተባለ በብዙ የዋነኑ የዓለም ታሪኽ መዛግብት ተመዝግቦ ይገኛል። የሥነ ጽሁፍ እድገት ምንም ሳያቋርጥ አብዛኛ ሰባተኛው ክፍለ ዘመን መጨረሻ ድረስ ይራመድ የነበረው በቤዛንታይን ሥልጣኔ እንፃር ነበር።

ቤዛንታይን የግሪክን ቋንቋ ተመርኩዛ የአድ ጥበብ ፅድቃትን ስታራምድ የእስክንድርያ የሶርያና የኢትዮጵያ አብያተ ክርስቲያናት በራሳቸው ባሕል እየተረፀ የቤዛንታይንን እውቀት ይጠቀሙበት ነበር። የዓርመን ቤተክርስቲያን ይህን ዘዴ ከተጠቀሙበት አብያተ ክርስቲያናት አንዷ ናት። ከአሥረኛው እስከ አሥራ ሁለኛው ክፍለ ዘመን ድረስ በታየው የምሥራቅ አብያተ ክርስቲያናት ጉዞ ግን በግሪክ ቋንቋ ምትክ ዐረብኛ ስለተተካ የአረብኛ ቋንቋ ተናጋሪዎች የሆኑ ክርስቲያን ሁሉ ከዚሁ ቋንቋ ጋር የተያያዘ ባሕላቸውን እንደያዙ ከኢትዮጵያ ቤተ ክርስቲያን ጋር ያላቸውን ግንኙነታቸው ሳያቋርጡ እስከ እስራ ሁለተኛው ክፍለ ዘመን ድረስ ለመቆየት ችለው ነበር።

ይህን በመመልከት በምሳሌነት የሚጠቀሱት የኮንስታን ሶርያ አብያተ ክርስቲያናት ናቸው። የሰሜናዊው ምስራቅ ክፍል የሆኑት የመላካውያን አብያተ ክርስቲያናት እምነቱን የተቀበሉት ከዘጠኛው ክፍለ ዘመን ጀምሮ ነው። በግሪክና ሲገለገሉ ቆይተው በመጨረሻ ፊደል ያልነበረው ቋንቋቸው በክርስትና እምነት ምክንያት የፊደል ባለቤት ለመሆን በታ።

ቢዛንታይን ከምዕራባውያን ላቲኖች የተለየ አመራር ነበራት። ላቲኖች (ካቶሊኮች) /1/ በነሱ አማካይነት የተሰበከ ሁሉ በላቲን ቋንቋ ብቻ እንዲጠቀም ተፅእኖ የማድረግ ሥርዓት ነበራቸው። ቢዛንታይን ግን ተከታዮቿን አብያተ ክርስቲያናት በባሕላቸውና በቋንቋቸው እንዲጠቀሙ ተፅዕኖ ነበር። ከዚህ የተነሳ ፊደል ያልነበራቸው አገሮች በክርስትና እምነት ምክንያት የፊደል ባለቤቶች ለመሆን ሲችሉ ከክርስትና በፊት የፊደል ባለቤት የነበረችው ኢትዮጵያ ደግሞ የጽሑፍን ዕድገት አሳየች።

በየአጋጣሚው ለመግለጽ እንደተሞከረው በኢትዮጵያ ክፍተኛ የሥነ ጽሑፍ ዕድገት የታየው ከ5ኛው እስከ 6ኛው ክፍለ ዘመን ባለው ጊዜ ውስጥ ነው። የግዕዝ ፊደል ከሳባውያን ፊደል ጋር የነበረው ውርርስ በለቀቀ ጊዜ ከግሪክ ፊደል ጋር በመነጻጸር ተሰፋፊነቱን ቀጠለ። ከግሪክ ቋንቋ ጋር ከመገናኘቱ በፊት ግዕዝ የተወሰነ አቅጣጫ አልነበረውም። ከቀኝ ወደ ግራ ከግራ ወደቀኝ ዝግግግ እየሆነ ይጻፍ ነበር። የጥንት የሶርያና የጥንት አርመኖውያን ጽሑፍ አቀማመጥም ከግዕዝ የተለየ አቀማመጥ አልነበረውም። የጥንት የሶርያ ቋንቋ ባቀማመጡ ብቻ ሳይሆን ቃላቶቹ በብዛት በግዕዝ ውስጥ እንደሚገኙ ከነምሳሌው ጭምር ቀደም ሲል ተገልጿል። አሁን ደግሞ በግዕዝ ውስጥ ከሚገኙ የግሪክ ቃላት ውስጥ ጥቂቶቹን ከዚህ በታች እናያለን።

ኢሳይያስ	ፋሲካ
ወንጌል	ጳራቅሊጦስ
ኤጲስ ቆጶስ	አስኬማ
ዲያቆን	ሚርን
	መነኮስ

ለምሳሌ እነዚህ ብቻ ተጠቅሰዋል። በግዕዝ መጻሕፍት የምናገኛቸው የግሪክ ቃላት ግን እጅግ ብዙ ናቸው። ከዚህ በማያያዝ ሕቡዓጌ ቀኖናውያን /አፖከሪፋ/ የሚባሉት መጻሕፍት ከሌሎች አብያተ ክርስቲያናት ለየት ባለ ሁኔታ በኢትዮጵያ ቤተክርስቲያን ተጠብቀው እስካሁን መቆየታቸውን እንመለከታለን።

ክፍል 2

የመጽሐፍቱ ቅደም ተከተል

ሀ/ መጽሐፈ ኩፋሌ /የኢቤልዩ መጽሐፍ/

የመጽሐፈ ኩፋሌ ምድብ “ሳቡኦን ቀኖናት” ከተባሉት መጻሕፍት ውስጥ ነው። መጽሐፈ ኩፋሌ ከአሪት ዘፍጥረት ጋር የተያያዘና ቀላል የሆነ አገላለጽ አለው። ከአሪት ዘፀአት 15ቱ ምዕራፎች ባጭር አገላለፅ ስፍራውበታል፤ ሙሴ በደብረ ሲና የተቀበለውን አምላካዊ ሕግ በማድረግ ብዙ ምክር አዘል ኃይለ ቃላትን ይተነትናል። በነዚህ ምክንያቶች የኢትዮጵያ ቤተክርስቲያን ሊቃውንት መፅሐፈ ኩፋሌ በለውታል።

ዕባት ቀናት አንድ ሳምንት ተብለው ከተመደቡ በኋላ ሌላው ስምንት በሚቀጥለው ቀን እንደሚጀመር ሁሉ ሰባት ጊዜ ሰባት አርባ ዘጠኝ ዓመት አንድ ኢየሴልዩ ከተባለ በኋላ በሚቀጥለው ዓመት ሌላ ኢየሴልዩ ለመጀመር የሱባዔ ዘመኖችን ስለሚያስቀምጥ ሌሎች አብያተ ክርስቲያናት የኢየሴልዩ መጽሐፍ ይሉታል። በኩምራን የተገኘው ብጥስጣሽ በኢትዮጵያ ካለው ጋር ተመሳሳይነት አለው። መጽሐፉ በግሪኮች አይገኝም። በከፊል በላቲኖች ይገኛል፤ ተሟልቶ የሚገኘው በኢትዮጵያ ብቻ ነው። ይህን መጽሐፍ ገማልያል የተባለ ኢትዮጵያዊ ሊቅ በአዲዝ ዘርዓ ያዕቆብ ዘመነ መንግስት /1596 - 1560/ ከ81 ቅዱሳትን መጻሕፍት መቁጠር የለበትም፤ ሲል ተቃውሞ አቅርቦ ነበር። በቁስጣንጢኖስ ዘመነ መንግስት የተጻፈ ነው። ወይም የሴፍ ወልደ ኮርዮን የጻፈው ነው ብሎ ነበር የመጽሐፉን ምንነት የተቸው፤ እዚህ ዘርዓ ያዕቆብ ይህን ለማረጋገጥ የሴፍ ወልደ ኮርዮን የተባለውን መጽሐፍ ከአረብኛ ወደ ግዕዝ አስተረጎሙ። መጽሐፈ ሲኖዶስ ዮዲት ጥበበ ሰሎሞንና ኩፋሌ በጥንት ዘመን የክርስቲያን ልጆች ሕፃናት መማርያ እንደነበሩ የግዕዝ መጻሕፍት ያስረዳሉ።

ለ/ መጽሐፈ ሄኖክ

ይህ መጽሐፍ ከሄኖክ በፊት የሄኖክን ሦስተኛ ትውልድ በመቁጠር ይጀምራል። አብዛኛው ፍሬ ነገሩ ራዕይ ነው። የሁለተኛው ዓለም ኑሮ ከዚህ ዓለም ጋር ተመሳሳይነት እንደሌለው ይገልጻል። የመጽሐፉ አገላለፅ በትንቢት

የተመሠረተ ነው። ስላዲሱ ዓለም ትክክለኛነት ስለ ኃጢአተኞች ትግት መቀበል ስለ ጻድቃን ባዲሱ ዓለም መደሰት ያብራራል። ይህ መጽሐፍ በሐዲስ ኪዳን በደሁዳ መልእክት ም. 1 ቁ. 14 ተጠቅሷል። በኢትዮጵያ መገኘቱ በዓለም ክርስቲያኖች የታወቀው በቅርብ ሰላሆን ስለ መጽሐፉ ሰፊ ጥናት አልተወሰደም /አልተካሄደም/። ጀምሰን ብሩስ የተባለው የስኮትላንድ ምሑር በ1869 ዓ.ም. ወደ ኢትዮጵያ መጥቶ ባደረገው ጥናት ይህ መጽሐፍ በኢትዮጵያ ሙገኘቱን ለዓለም ሊያስታውቅ ችሏል። የፈረንሳይ የምርመር ሊቃውንት ቡድን በ1886-1887 ዓ.ም. ድረስ በግብፅ ባደረገው ምርምር ካንድ እስከ ሠላሳ ሁለት ምዕራፍ ያለው በግሪክ ቋንቋ የተጻፈ የብራና ጽሑፍ በጋዛ ቀበሌ ማግኘቱንና ይህም ጽሑፍ በኢትዮጵያ ከተገኘው ጋር አንድ እንደሆነ አረጋግጧል። ከእስላሚክ /እስላሚክ/ ቋንቋ/ የተጻፈና በክፊል በኢትዮጵያ ካለው የሚመሳሰል መጽሐፍ እንዳለ “ሚጼርስኮ” የተባለው የስላቤክ አገሮች ምሁር መዝግቧል። በምሑሩ አባባል በመካከለኛው ክፍለ ዘመን ከነበረው የእብራውያን ቴክስት የተወሰደ ሳይሆን አይቀርም፤ በኩምራን የተገኘው ጽሑፍ በእብራይስጡና በሱርስት ቋንቋዎች የተጻፈ ሲሆን ትንቢታዊ በመሆኑ በኢትዮጵያ ካለው ጋር ይመሳሰላል። ይህ መጽሐፍ አፂ ካሌብ በየመን ከነበሩ የአይሁድ እምነት ተከታዮች ወደ ኢትዮጵያ እንዳመጡት የሚገልጽ ታሪክ ተምቤን ውስጥ በሚገኘው ድራምባ ገዳም ባለው ገድለ ሰማዕታትና አክሱም አጠገብ በሚገኘው ማኅበረ ጾጌ ባለው ገድለ ፃድቃን ተመዝግቦ ይገኛል።

ዕርገተ ኢሳይያስ

የመጽሐፉ ፍሬ ነገር ራዕይ ነው። ነቢዩ ኢሳይያስ በአካለ ሥጋ ወደ ሰማይ ማረጉን ይገልጻል። በመጽሐፉ አባባል ኢሳይያስ መጽሐፉን የጻፈው ወደ ሰማይ አርጎ ከተመለሰ በኋላ ነው። ስለ ኢሳይያስ አማላክም ይተርካል። ይህ መጽሐፍ በአርጌንስ መጽሐፍ ተጠቅሷል። ከሌላ መጽሐፍ ፍሬ ነገር ጋር የተደባለቀና የተበጣጠሰ ነገር ግን አልፎ አልፎ በኢትዮጵያ ካለው ጋር የሚመሳሰል በግሪክና በላቲን ይገኛል።

ሐ/ ተረፈ ነገረ ባሮክ

ተረፈ ነገረ ባሮክ በኢትዮጵያ ተጠብቆ የተገኘው በማሳጠር የተጻፈው ነው። መጽሐፉ በ13ኛው ክፍለ ዘመን ከዐረብኛ ወደ ግዕዝ ከተተረጎሙት መጻሕፍት ውስጥ ሳይሆን በአክሱም ዘመን ወደ ግዕዝ የተተረጎመ መሆኑ ታውቋል። ከየትኛው ቋንቋ እንደተተረጎመ ግን ገና አልተጠናም።

መጽሐፉ ባሮክና አቤሜሌክ ከኢየሩሳሌም መውደቅ በኋላ እንዴት እንደኖሩ እንዴት እንደሞቱ ይገልጻል። ባሮክና አቤሜሌክ በደብዳቤ የተጻፈውን መልእክት በእሞራ አማካኝነት ለወገኖቻቸው ዕብራውያን ወደ ባቢሎን እንደላኩ ደብዳቤውን የወሰደው አሞራ ባቢሎን ደርሶ ለኤርምያስ እንዳስረከበ የደብዳቤውም ፍሬ ነገር ኤርምያስ ዕብራውያንን መርቶ ወደ ኢየሩሳሌም እንደሚመለስ የሚገልጽ እንደነበር ያስረዳል። ኤርሚያስ በተመሰጠ ወደ ሰማይ ተወስዶ በነበረ ጊዜ ተገልጾለት ስለክርስቶስ መምጣት ትንቢት በመናገሩ ዕብራውያን በድንጋይ ወግረው እንደገደሉት ጨምሮ ያስረዳል።

ሙ. መጽሐፈ ዕዝራ

ባንዳንዶቹ የኢትዮጵያ ቤተክርስቲያን ሊቃውንት አጠራር አቡቀለምሲስ ዘእዝራ ይባላል። ራብዕ መጽሐፍ ዘእዝራም ይባላል። መጽሐፉ ትንቢት አለዘት መሲህ ክርስቶስን በግርማ አንበሳ ይመስለዋል። ሦስት ራስ ያለው አሞራ እያለ ይተርካል። ይኸውም ስለሮም መንግሥት መውደቅ ምሳሌ እንደሆነ አድርጎ ያቀርባል። በግሪክና በእብራይስጡ ቋንቋዎች አልተገኘም። ባላቲን በሱርስት በግዕዝና በዐረብኛ ግን ተጠብቆ እስከ ዘመናችን ድርሷል።

ሠ. ፖስተር ሄርማ /ሄርማ ነቢይ/

ይህ መጽሐፍ ወሪድየ ብሔረ ሮሜ በማለት ይጀምራል። መጽሐፉ በላቲንና በግዕዝ ቋንቋዎች ሙሉ ይገኛል። በግሪክና በሌሎች ቋንቋዎች ግን ተሟልቶ አይገኝም። የሚገኘው በክፊል ነው። በሲናው ኮዲክስ /መደበል/ ውስጥ የተጻፈውና በግሪኮች ከሚገኘው አነስተኛ ጽሑፍ ጋር በግዕዝ

የሚገኘው ይመሳሰላል። ይህን መሠረት በማድረግ የጥንታዊው ሥነ ጽሑፍ ተመራማሪዎች በኢትዮጵያ የሚገኘው ዋናው ምንጭ ይኸው በሲና የተገኘው ኮዴክስ /ምዕላድ/ ነው። ከግሪኩ ጋር በይበልጥ እንደሚቀራረብም ያስረዳሉ።

መጽሐፈ 'ጳጳሪ' ከአራተኛው እስከ ስድስተኛው ክ.ዘ. ባለው ጊዜ ውስጥ ወደ ኢትዮጵያ እንደ መጣ ይገመታል። ቅዱስ ያሬድ በድርሰቱ "ወረድቶ ብሔረ ሮማ" የሚለውን የመጽሐፉ መጀመሪያ ማስገባቱ ከተሰጠ ቅዱሳን በፊት ወደ ግዕዝ ለመተርጎሙ ጉልህ ማስረጃ ነው። መጽሐፉ በጉንዳጉንዲ ገዳም (ደብረ ገሪዛን) ይገኝ ነበር። ባሁኑ ጊዜ ግን በኢትዮጵያ እያንዳንዱም ተወርቆ ተወሰደ።

በእንግሊዝ አገር ብቻ ይገኛል። ምዕራባውያንና ምሥራቃውያን የዜና አበው (ፓትሮኩጊ) ፅምህራን የመጽሐፉ በጉንዳጉንዲ (ደብረ ገሪዛን) መኖርን በጽሑፋቸው ያረጋግጣሉ። ጎቡዓን መጻሕፍት ቀኖና የሚባሉት መጻሕፍት በሙሉ መቼ እንደገቡና በኢትዮጵያ ቤተክርስቲያን በምን ይዞታ ላይ እንደሚገኙ በመጠኑ ለመግለጽ ተሞክሯል። ከነሱ ጋር በማያያዝ የኢትዮጵያ ቤተክርስቲያን ከምትገለግልባቸው የሊቃውንት መጻሕፍት ውስጥ ጥቂቶቹ እንዴት ወደ ኢትዮጵያ እንደገቡ እንመለከታለን። በግዕዝ ቋንቋ ተጽፈው ከዘመናችን ከደረሱት መጻሕፍት በጣም የታወቀው መጽሐፈ ቄርሎስ ነው። መጽሐፈ ቄርሎስ ስለ ክርስቶሎጁ /ምሥጢረ ሥጋዊ/ና ምሥጢረ ሥላሴ ያገኘታል። ምሥጢረ ሥላሴውን /ደክተሪኑን/ በሰብከት ፎርም ያቀርባል። የመጽሐፉን ዋና ክፍል የያዘው ግን ስለንስጥሮስ ተቃውሞ ነው። ይህ መጽሐፍ ከኤፌሶን ጉባኤ /431 ዓ.ም/ በኋላ ሳይዘገይ የተጻፈ መሆኑ ይነገርለታል።

ቅዱስ ቄርሎስ ዘአስክንድርያ ስለ ክርስቶስ ባህርይ ወደ ቲኦዶሮስ ገጉሥ ወደ ፊኦዶት ዘአንካራ ቃለ ምዕዳን ወደ ዮቢናሊ ዘኢየሩሳሌም ስለ እመቤታችን ወላዲቱ እምላክ መሆን እንዲሁም ወደ ዮሐንስ ዘአንጾኪያ ወደ ኢፍፋንዮስ ዘቆጵሮስና ወደ ሌሎችም የጻፋቸው መልእክቶች ተሰብስበው የተጻፉበት መጽሐፍ ነው። ከዚህ መጽሐፍ ጋር በተቀራረበ ዘመን ወደ

ኢትዮጵያ መምጣታቸው ከሚነገርላቸው መጻሕፍት ውስጥ የቅዱስ ጳውሎስ /ሥርዓተ ጳውሎስ/ ና "ፈሳሎ" የተባለው መጽሐፍ ናቸው። ፈሳሎ ግ በግሪክ ቋንቋ ወደ ግዕዝ የተተረጎመ ነው። ስለ እንስሳትና ስለ ንጥረ ነገር አፈጣጠር በዚህ መጽሐፍ ተመዝግቧል። የመጽሐፉ አገላለፅ በአሊጎሪክ የተመሠረተ ነው። ስለምራል ትምህርትም አለበት።

ለመንፈሳዊ አገልግሎት የሚውሉ መጻሕፍት ብዙዎቹ የተተረጎሙት ከግሪክኛ መሆናቸው ሲታወቅ የተተረጎሙበት ዘመን አልታወቀም። በሕትመት የዋሉ 14 ቅዳሴዎች በሕትመት ያልዋሉ ስድስት ቅዳሴዎች በድምሩ ሃያ ቅዳሴዎች በኢትዮጵያ ቤተክርስቲያን መኖራቸው ይታወቃል። ቅደም ተከተላቸውና ወደ ግዕዝ የመተርጎማቸው ዘመን ግን በሰፊው አልተጠናም ክርስትና መስፋፋት ሲጀምር የቅዳሴ ፎርምና አባባሉ በቃል ብቻ እየተነገረ እስከ አራተኛው ክፍለ ዘመን ድረስ ቆይቷል። ከአራተኛው ክፍለ ዘመን ጀምሮ ግን በጽሑፍ መስፈሩ እየተለመደ በቃልም እየተጠና በቃልም በጽሑፍም እየተነበበ የቅዳሴ አገልግሎት ሲሰጥ ኑሯል። በኢትዮጵያ ቤተክርስቲያን በቃል ብቻ እየተጠና ለብዙ ዘመን ቆይቶ ሊሆን ይችላል የሚል ግምትም አለ። በኢትዮጵያ ገዳማትና አድባራት ከጥንቶቹ የኢትዮጵያ መጻሕፍት ውስጥ ተጠብቆ የቆየ የለም። እጅግ ጥንታውያን የተባሉት መጻሕፍት ከአሥራ ሦስተኛው ክፍለ ዘመን ወዲህ የተጻፉ ናቸው። ከነዚህም አብዛኞቹ ከዐረብኛ ቋንቋ የተተረጎሙ ብቻ መሆናቸው ግልጽ ነው።

ከ4ኛው ክፍለ ዘመን ጀምሮ በጳጳስ ደረጃ ስትመራ የቆየው የኢትዮጵያ ቤተክርስቲያን እስከ አሥራ ሦስተኛው ክፍለ ዘመን ድረስ መንፈሳዊው አገልግሎት በምን ሁኔታ ስታካሂድ እንደ ቆየች ምንም አይታወቅም።

"ሀመርኸሚዲት" የተባለው አውሮጳዊ ምሑር በሕትመት ላይ የዋሉ አሥራ አራት ቅዳሴዎች ብቻ ወስዶ በሦስት ምድብ ካስቀመጠ በኋላ ከጥንዱም የምሥራቃውያን ቅዳሴዎች ጋር በማነፃፀር ከአሥራ አራቱ ውስጥ ጥንታዊያን ቅዳሴዎች እንዳሉና እነሱም በአክሱም ዘመነ መንግስት

ከግሪክ ወደ ግሪክ መተርጎማቸውን ያስረዳል። አከፋፈሉ እንደሚከተለው ነው።

ሀ. በጥንታዊነታቸው የተመዘገቡት

1/ ቅዱስ ሐዋርያት

2/ ቅዱስ እግዚአ

3/ ቅዱስ ሠላሳ ምዕት ናቸው።

በሁለተኛው ደረጃ የተመደቡት ቅዱሳን ከግሪክ ወደ ዐረብኛ ከዚያ ወደ ግሪክ መተርጎማቸውን ምሁሩ ይገልጻል። ወደ ኢትዮጵያ የመጡበት ዘመን ከመደመሪያዎቹ ቅዱሳን በጣም ዘግይተው ሲሆን ከአሥራ ሦስተኛው እስከ አሥራ አራተኛው ክፍለ ዘመን ባለው ጊዜ ውስጥ ከዐረብኛ ወደ ግሪክ ሊተረጎሙ እንደቻሉ ይገመታል።

ሌላውም ሐሳብ ደረጃ የተመደቡት ቅዱሳን የሚከተሉት ናቸው።

1/ የአቢይ ባሕልየት ቅዱስ

2/ የቅዱስ ኃይለማርያም ዘኢህዳር ቅዱስ

3/ ቅዱስ ሐርገርዮስ ዘአርማንያ

4/ ቅዱስ ዘቄርሎስ ዘአስክንድርያ

5/ ቅዱስ ዘዮቆብ ዘሥሩዓ

ሐ/ በ3ኛው ደረጃ የተመደቡት ቅዱሳን አመጣጥ ግን አልታወቀም፤

እነዚህ የመሳሰሉ በዐረብኛ ወይም በግሪክኛ ቋንቋ አልተገኙም። የኢትዮጵያ

ሐሳቦችን ደርሰውት ሳይሆኑ አይቀሩም የሚሉም አሉ። ስለዚህ ቅዱሳን

ሐረግ ምናት የወሰደው ምሐር በሰጠው የማጠቃለያ ሐሳብ እነዚህ የቅዱስ

ድርሰቶች አልፎ አልፎ የውጭ አገር ቃላትን ጣልቃ ማስገባታቸው ይቀርም

የአጻጻፍ ሐሳቦች እንጂ ከውጭ ለመምጣታቸው በቂ ማስረጃ ሊሆን

አይችልም። ቅዱሳን ሐራግ ሲሆኑ

1/ ሐረግ ምናት ቅዱስ

2/ ቅዱስ ዘእግዚአብሔር ማርያም

3/ ቅዱስ ዘቅዱስ ዮሐንስ ወልደ ነጋድንድ

4/ ቅዱስ ዘዲዮስቆሮስ ናቸው

ቅዱሳን የተጻፉበት ዘመን በግልጽ ባይታወቅም ከ13ኛው ክ.ዘ ወዲህ የተጻፉ ይመስላል። ይሁን እንጂ ከዚህ ዘመን በፊት አልተጻፉም ብሎ ለመወሰንም አይቻልም። ከፅርዕ (ግሪክ) ቋንቋ ወደ ግሪክ የመተርጎሙ ዘመን ለአክሱም ዘመን መንግስት ብቻ ከመሠጠቱም ሌላ ሁለተኛው የኢትዮጵያ ቤተ ክርስቲያን መጻሕፍት የትርጓሜ ዘመን ተብሎ የተመደበው ዐረብኛ የኮንቶን ቋንቋ ህልውና ደምስሶ የመላ ምድረ ግብፅ ብሔራዊ ቋንቋ ከሆነበት ጊዜ ጀምሮ ነው።

ክፍል 3

አዲሱ የኢትዮጵያ መጻሕፍት ትርጉምና የጻግማይ /ካልዕ/ ሰላማ ሥራ

ዐረብኛ የግብፃውያን ብሔራዊ ቋንቋ ከመሆኑ በፊት የኮንቶ ቤተ ክርስቲያን ብዙ መጻሕፍት ወደ ኮንቶ ቋንቋ በመተርጎም የራስዋንም ሥነ ጽሑፍ በማስፋፋት ላይ እንደነበረች የሚዘነጋ አይደለም። ከኮንቶ ቋንቋ የተተረጎሙ መጻሕፍት ግን በኢትዮጵያ አልተገኙም። ከቢዛንታይን ጋር የነበራት ግንኙነት ከተቋረጠ በኋላ የኢትዮጵያ ቤተ ክርስቲያን አዳዲስ መጻሕፍትን ከውጭ በማስመጣት ወደ ግሪክ ቋንቋ ከመተርጎም ተቆጥባ እስከ አሥራ ሦስተኛው ክ.ዘ ድረስ ቆይታለች። ከዚህ ዘመን እንሥቶ ግን የቅዱሳት መጻሕፍት ይዞታ በኢትዮጵያ ክፍተኛውን ሥፍራ ሊይዝ ችሎ፤ ካገር ውስጥ የሚገኙ ኢትዮጵያውያን የቤተ ክርስቲያን ሊቃውንት ብዙ መጻሕፍትን ከዐረብኛ ወደ ግሪክ ለመተርጎም ሲሽቀዳደሙ በግብፅና በኢየሩሳሌም የሚኖሩ ኢትዮጵያውያን መነኮሳትም ከቅዱሳት መጻሕፍት ውስጥ (1) የተረፉትንና የቀሩትን መጻሕፍት ወደ ግሪክ እየተረጎሙ ወደ ኢትዮጵያ ይልኩ ነበር።

በአሥራ አራተኛው ክፍለ ዘመን (2) የነበረው የኢትዮጵያ ቤተ ክርስቲያንና የኮንቶ ቤተ ክርስቲያን ግንኙነት በመልካም ሁኔታ ላይ ይገኝ ነበር። በዘመን ብዛት አልፎ አልፎ የመዛባት ሁኔታ ገጥሞአቸው የቆዩና በምሥራቅ አብያተ ክርስቲያናት ለብዙ ጊዜ ከመለያየት የተነሳ በአተረጓጎም ሳይቀር ሌላ አባባል ወደ ማምጣት አዘንብለው የቆዩትን ኃይለ ቃላት የማስተካከል ተግባር የተከናወነው በዚህ ጊዜ ነው። ለታላቁ የእርማትና

የማስተካከል ተግባር ዋና ምንጭ ሆኖ የተወሰደው የእስክንድርያው የቅዱሳት መጻሕፍት መድበል /ቡልጋቶብ/ ነው። ይህ መድበል /ቡልጋቶብ/ የተጻፈው በዐረብኛ ቋንቋ ሲሆን ከሁሉ በፊት ቅድሚያ የተሰጠው የሐዲስ ኪዳን እርማት ነበር። በእርማቱ ሥራ የተካፈሉት አባ ሰላማ ዳግማዊና እባቸውን ተከትለው ወደ ኢትዮጵያ የመጡት የእስክንድርያ ቤተክርስቲያን ምሁራን ናቸው፤ የኢትዮጵያ ቤተክርስቲያን በዚሁ የሥራ ድርሻ ባለቤትነት የሰጠችው ለአባ ሰላማ ዳግማዊ ነው። ዳግማዊ ሰላማ ከ1348-1388 ዓ.ም ድረስ የኢትዮጵያ ቤተክርስቲያንን መርቷል። የአባ ሰላማ ዕለተ እረፍት ነሐሴ 21 ቀን ነው። በኢትዮጵያ ሥንክሣርም ተመዝግቦአል። የአባ ሰላማ አርኬ በአክሱም ዘመን መንግሥት ተቋርጦ የነበረውን የመጻሕፍት ትርጉም እንደገና በሳቸው መታደሱን ያስረዳል።

በአሁኑ ጊዜ በኢትዮጵያ የሚገኙት የሐዲስና የብሉይ መጽሐፍት አብዛኛው ክፍላቸው ከዐረብኛው አነባበብ ስሜት በብዛት ገብቶባቸው ይታያሉ። ይህም ሲባል ከዐረብኛው የመጻሕፍት ምንጭ ጋር በማነጻጸር ብቻ እርማት ተደረገላቸው ማለት አይደለም። የጥንቱ አመጣጣቸውን ሳይለቁ የግሪክኛውን የሰብሳ ሊቃናት መድበል በመመልከት ስህተት የሌለበትን ክፍል እንዳለ እየታለፈ ነው እርማቱ የተካሄደው። ይህ በመሆኑ ብዙዎቹ የሐዲሳትና የብሉይ ኪዳን ክፍሎች የጥንቱን የሥነ ጽሑፍ አቀማመጣቸው እንደጠበቁ ይገኛሉ።

ከእርማቱ ሌላ የስብከትና የመዝሙር መጻሕፍት በአባ ሰላማ ተቀርጧቸዋል። ሁለቱንም በአንድ ጥራዝ የያዘው መጽሐፍ ግብረ ሕማማት የምንለው ነው። ግብረ ሕማማት ከሆሳዕና ሠርክ ቅዳሜት ጀምሮ እስከ ዕለተ ትንሣኤ ያሉትን የመንፈሳዊ አገልግሎት ዝግጅቶች አጠቃልሎ የያዘ መጽሐፍ ነው። በዚሁ መጽሐፍ ከሠፈሩት ዋና ዋናዎቹ የየሠዑቱ የወንጌል ምንባቦች የሐንስ አፈወርቅ ቃለ ምዕዳን የሰምያን እምዳዊ የያዕቆብ ዘስሩግና የሌሎችን የቤተክርስቲያን አባቶች መንፈሳዊ መልእክቶች ናቸው።

“ኪርያክ” በመባል የሚታወቀው ግብጻዊ ኢጲስ ቆጶስ የደረሰው ስለ እመቤታችን ታሪክ በጥያቄ ፎርም የቀረበው የመነኮሳት የመንፈሳዊ ሕይወት

መመሪያና ፊሎክሎን የተባለው የሶርያ ቤተክርስቲያን አባት በ6ኛው ክፍለ ዘመን የደረሰው የእመቤታችን ምሥጋና በግብረ ሕማማት ውስጥ ይገኛሉ።

ግብረ ሕማማት አንድ ላይ ተጠርዞ በአገልግሎት የዋለው በ15ኛው ክፍለ ዘመን ነው። ገድለ ሰማዕታት የተባለው መጽሐፍም በአባ ሰላማ ዳግማዊ የተተረጎመ ነው። ገድለ ሰማዕታት ልዩ ልዩ ቃለ ምዕዳኖች አሉት። የግብጻውያንና የሦርያውያን ቃለ ምዕዳን በዚሁ መጽሐፍ ሰፍረዋል። የግብጽን ጨምሮ የምሥራቃውያንን አባቶች ያወሳል። አባ ፊኦዶርና አባ አቡሊ በዚሁ መጽሐፍ ከተመዘገቡ ግብጻውያን መምህራን ቤተክርስቲያን መካከል ዋና ዋናዎቹ ናቸው።

የኢትዮጵያ ቤተክርስቲያን በ15ኛው ክ.ዘ በደቡብ ክፍል ኢትዮጵያ ክርስትናን በማስፋፋት ላይ ነበረች። በቀላሉ ለአዲስ አማንያን የሚያገለግሉ አዳዲስ መጻሕፍትን ለማግኘት ስትል በዘመኑ ለመጻሕፍት ትርጉም ትኩረት ሰጥታው ነበር። በታላቅነታቸው የታወቁት ሦስት መጻሕፍት ሲኖዶስ ዲዲስቅልያና መጽሐፈ ኪዳንን አስተርጉማ ለአገልግሎት የመደበኛው በዚሁ ወቅት ነበር። ሲኖዶስ በአፄ አምደ ጽዮን የተፈጸሙ ድርጊቶችም ሠፍረውበታል። መጽሐፈ ሲኖዶስ እንደሚከተለው ይከፈላል።

- 1/ ሰብሳ አንድ ትእዛዛት ዘሐዋርያት
- 2/ 57 የሐዋርያት ቀኖናዎች /3/
- 3/ 8 አብጠሊስ እየተባሉ የሚጠሩት የሐዋርያት ቀኖናዎች
- 4/ 25 ካልአት ትዕዛዛት ዘሐዋርያት
- 5/ በቅዱስ ቀሌሜንጦስ ዘሮም የተተረጉሙትና ለምዕራባውያን ክርስቲያን በሰፊው የተዳረሱት 30 ትእዛዛት ዘሐዋርያትና በኒቅያ ጉባኤ የተደነገጉ ውሳኔዎች ናቸው።

በተጨማሪ የሐንስ አፈወርቅ ቃለ ምዕዳኖች በአሥር ክፍል የተከፈሉ በዚሁ መጽሐፍ ሲገኙ የሁሉም ምንጫቸው /ከዴክስ/ የተለያየ ነው። መጽሐፈ ሲኖዶስ በኢትዮጵያ ቤተክርስቲያን ትልቅ ድርሻ አለው። የኢትዮጵያ ቤተክርስቲያን ክፍትሐ ነገሥት ቀጥሎ በሁለተኛ ደረጃ ለመንፈሳዊ ዳኝነት ትጠቀምበታለች። “ኢልግሚድ” የተባለው ምሑር ስለዚሁ መጽሐፍ በሠጠው እስተያየት የኢትዮጵያ መጽሐፈ ሲኖዶስ የሦስቱን

ጉባዔዎች ውሳኔዎች ተመርጠው ከተዘጋጁበት የመለካውያን ምንጭ /ኮዴክስ/ የተውጣጣ ሳይሆን አይቀርም ይላል። የመላካውያኑ ኮዴክስ ምንጭ ዘያዕቆባውያን እጅ ይገኝ እንደነበር ይታመናል። የያዕቆባውያን ከዚሁ ጋር የሚመሳሰለው መደበል ትልቅ ነው። በኢትዮጵያ ያለው ግን ከዐረብኛውና ከያዕቆባውያን ምዕላድ ያነሰ ነው የኢትዮጵያ መጽሐፈ ሲኖዶስ የኬልቂዶኑን ጉዳኢ ባጭሩ ጠቅሶ ያልፈለገው።

መጽሐፈ ዲዲሰቅልያ ባቀራረቡ ከሲኖዶስ ጋር አንድ ነው። የሐዋርያት ትምህርት በዚሁ መጽሐፍ ውፍሯል። ሲኖዶስና ዲዲሰቅልያ በተመሳሳይ ጊዜ ወደ ኢትዮጵያ እንደገቡ ይታመናል። ጽሑፋቸው እንደሚመለከተው ከአሥራ አምስተኛው መቶ ክፍለ ዘመን በፊት ወደ ግእዝ መተርጎማቸው ነው፤ ከሐዲስ ኪዳን የተወሰዱ ብዙ ጥቅሶች አሉት። ይህ መጽሐፍ ከሦስተኛው ምዕት ጀምሮ በሰሜን ሶርያ በግሪክኛ ቋንቋ ተጽፎ ይገኝ ነበር። የግሪክኛው ጽሑፍ እንደጠፋ ቀርቷል አልተገኘም። በሱርስት የተጻፈው ግን አሁንም አለ በላቲን በኮንት ቋንቋዎች ተጽፎ የሚገኘው በኢትዮጵያ ካለው ጋር ተመሳሳይነት አለው። ዲዲሰቅልያ ከመጽሐፈ ኪዳን ምን ያህል አይደለም ከሲኖዶስና ከዲዲሰቅልያ ጋር አንድ የሆነው መጽሐፈ ኪዳን ከጌታ ትንሣኤ በኋላ ለሐዋርያት የተነገረ ትምህርት መሆኑ ይነገርለታል። ኪዳን የአቡቀለም ሲሆን (ራዕይነት) መንፈስ አለው። ከዲዲሰቅልያና ከሲኖዶስ የሚለየውም በዚሁ ነው። “ስለ ዳግም ምዕላት ብርሃናዊ አመጣጥ ይገልጻል”። የኢትዮጵያ መጽሐፈ ኪዳን ከየትኛው ቋንቋ እንደተተረጎመ አልታወቀም። መጽሐፈ ኪዳን ከጥንታውያኑ የኢትዮጵያ መጻሕፍት ጋር ተጠቅሶ ስለሚኝ ከዐረብኛ ቋንቋ ሳይሆን ከሦርያ ወይም የግሪክ የተተረጎመ ሳይሆን አይቀርም ተብሎ ይገመታል።

በብዙ ምሁራን በተደረገው የኢትዮጵያ መጻሕፍት ጥናት መሠረት ከዐረብኛ ወደ ግዕዝ የተተረጎሙት መጻሕፍት ብዙ ለሀተት አይገኝባቸውም። መጻሕፍትን ከውጭ ወደ ኢትዮጵያ እንዳስገቡ የሚነገርላቸው አዲስ ዘመን ያዕቆብ ናቸው። እዚ ዘመን ያዕቆብ በአሥራ ስድስተኛው ምዕት ዓመት መጀመሪያ የነበሩ ናቸው። እዚ ዘመን ያዕቆብ ከ1523 ዓ.ም ጀምሮ እስከ ዘመን

መንግሥታቸው ፍጻሜ ድረስ በአባ ሚካኤልና በአባ ዮሐንስ አማካይነት ብዙ መጻሕፍትን ከዐረብኛ ወደ ግዕዝ አስተርጉመዋል። የቅዱስ ዮሐንስ አፈወርቅ የቅዱስ ጳውሎስ ወደ ዕብራውያን መልእክት ትርጉም ኤጲፋንዮስ ዘቆጽሮስ /367-403/ አክሲማሮስ ጥንት ሃይማኖት የተባሉት መጻሕፍት በእጹ ዘርአ ያዕቆብ ዘመን መንግሥት ከተተረጎሙት መጻሕፍት ጥቂቶቹ ናቸው።

የሞራል ፊሎዘፊ ተረቶችም ጭምር የተመዘገቡበት መጽሐፈ ፊላስፋ ወጠቢባን በመባል የታወቀው መጽሐፍ ከምን ቋንቋ እንደተተረጎመ ባይታወቅም በእጹ ዘርአ ያዕቆብ ዘመን የመጣ ነው። ይህ መጽሐፍ ከጥንት ግሪክኛውያን ሲያያዝ የመጣ ይዘት እንዳለው ተረጋግጧል። በበዘንታይን ዘመን ተወዳጅነት ካተረፉት መጻሕፍት አንዱ መጽሐፈ ፊላስፋ ወጠቢባን ነበር። ወደ ግዕዝ የተተረጎመው በእጹ ዘርአ ያዕቆብ ዘመን መንግስት ክንበሩት የኢትዮጵያ ጳጳሳት መካከል አንዱ አባ ሚካኤል የተባለው ጳጳስ ነው። በመጽሐፉ መጨረሻ በምሕጸረ ቃል ሆኖ የአባ ሚካኤል ስም ተመዝግቧል።

ከእጹ ዘርአ ያዕቆብ በኋላ በአሥራ ስድስተኛው ክፍለ ዘመን ወደ ኢትዮጵያ የገቡት መጻሕፍት ሃይማኖት አበውና ፍትሐ ነገሥት ናቸው። ሌሎችም በዚሁ ዘመን የመጡ መጻሕፍት ሲኖሩ ይታላሉ። ሃይማኖት አበው ከዓረብኛ ወደ ግዕዝ የተተረጎመ ከመሆኑም ሌላ ይህ መጽሐፍ የኢትዮጵያ ቤተክርስቲያን በደግሞ መመሪያነት የተቀበለችው መጽሐፍ ነው። የብዙ ሊቃውንት የደግሞ ኃይለ ቃላት በዚሁ መጽሐፍ ውስጥ ተመዝግበዋል። ሃይማኖት አበው ለመጀመሪያ ጊዜ ባንድ ስብስብ ተዘጋጅቶ የተጠረዘው በአሥራ አንደኛው ምዕት ዓመት ነው። አንድ ላይ አስባስበው አንድ መጽሐፍ እንዲሆን ያደረጉትም ግብጻውያን ናቸው። የቤተክርስቲያን መምህራን ስለ ደግሞ በመንደርደርያነት የገለጽዋቸው ኃይለ ቃላት በዚሁ መጽሐፍ ተመዝግበዋል።

የአትናቴዎስ ዘእስክንድርያ ድርሰት የቅዱስ ባስልዮስ የቅዱስ ኅርኅርዮስ ዘኑሲስ አፖሊተስ ዘርም ኤፍራም ሶርያዊ ኅርኅርዮስ ዘእንዚናዙ ፊኦደር ዘእንጸኪያ ኤጲፋንዮስ ዘቆጽሮስ ዮሐንስ አፈወርቅ ቄርሎስ ዘእስክንድርያ 12 ምዕራፍ የቅዱስ ኅርኅርዮስ ነባቤ መለኮት ስለ ምሥጢረ ሥላሴ የተነገረ ስድስት ምዕራፍ ዋና ዋናዎቹ ናቸው።

በግራኝ ወረራ አማካይነት አብዛኞቹ የኢትዮጵያ ቤተክርስቲያን መጻሕፍት ስለወደሙ የኢትዮጵያ ቤተክርስቲያን የጠፋባትን ለመተካት ወደ ግብፅ ትላላክ ነበር። ቤተክርስቲያኒቱ የካህናትም ችግር ገጥሟታል። የኢትዮጵያ ካህናት በግራኝ አረመኔያዊ ጭፍጨፋ የሞቱት ሙተው የቀሩት ደግሞ ካገር ሸሽተው በመሰደድ ሕይወታቸውን ያተረፉ ነበሩ። ጴጥሮስ ገብረ እግዚአብሔር ካገር ከተሰደዱት ካህናት አንዱ ነው። የካህናት መደረጉ ዲቁና የሆነው ጴጥሮስ ገብረ እግዚአብሔር የተሰደደው ወደ ግብፅ ነበር።

ከላይ የተጠቀሰው ፍትሕ ነገሥት በአጼ ዘርዳ ያዕቆብ ዘመን መንግሥት እንደመጣ በብዙ የኢትዮጵያ ምሥራች ተገልጿል። ግን አባባሉ ሙሉ በሙሉ አስተማማኝ ነው ለማለት አይቻልም። ፍትሕ ነገሥት በሁለት ታላላቅ ክፍሎች የተከፈለ ነው። ይኸውም ፍትሕ መንፈሳዊ ፍትሕ ሥጋዊ በመባል ነው። በአጼ ዘርዳ ያዕቆብ የመጣው ፍትሕ ሥጋዊ የተባለው ከፍል ብቻ ይመስላል። ምክንያቱም ፈውስ መንፈሳዊ የተባለውን የሕግ መጽሐፍ ለመተካት ተብሎ የተወሰደ ርምጃ ሊሆን ስለሚችል ነው። ፍትሕ መንፈሳዊ የተባለው ከፍል ግን በጴጥሮስ ገብረ እግዚአብሔር አማካይነት ከዓረብኛ ወደ ግዕዝ እንደተረጎመ የሚገልፁ ብዙ ሁኔታዎች አሉ። ይህ ዲያቆን የኢትዮጵያ ቤተክርስቲያን ችግር በመረዳት ግብፅ ውስጥ እንዳለ ለቤተክርስቲያን መመርያ እንዲሆን መንፈሳዊውን ክፍል ከዓረብኛ ወደ ግዕዝ ተርጉሞ ሊልክ ችሏል። የኢትዮጵያ ቤተክርስቲያን ሊቃውንት ግን የመጀመሪያውን ክፍል ፍትሕ መንፈሳዊ የሚለው እንዲሆን አድርገዋል። ፍትሕ ነገሥት በ13ኛው ክ.ዘ ኢ.በን አል - አሲድ የተባለው የግብፅ ተወላጅ “ቀኖናዊ ትምህርት” የሚል ርእስ ሠጥቶ ለኮፕት ቤተክርስቲያን መንፈሳዊ ት/ቤት መማርያ እንዲሆን ያዘጋጀው መጽሐፍ ነው። የኮፕት ቤተክርስቲያን ግን የቀኖና መመርያ አላረፈውም፤ በሥርዓተ ቤተክርስቲያን መመርያነት አልተጠቀመችበትም። ኢብን አል - አሲድ ይህን መጽሐፍ ከመዘጋጀቱ በፊት የቢዛንታይንን የሕግና የቀኖናን መጻሕፍት መርምሯል። ፍትሕ ነገሥትን ያቀነባበረው በ726 ዓ.ም በመሪነት የተቀመጠው የቢዛንታይን ንጉሥ ሊብ /ልባ/ ለቤተክርስቲያንና ለቤተ መንግሥት መመርያ ይጠቀምበት ከነበረው ኖሞካኖን የተባለው ትልቅ መጽሐፍ አውጣጥቶ ነው። በተጨማሪ

/ፕሪሽሮን/ ከተባለው በ879 ዓ.ም በባስልዮስ ዘመቂዶንያ ንጉሥ ትዕዛዝ ተዘጋጅቶ ለቢዛንታይን ትምህርት ቤቶች መማሪያ ቀርቦ ከነበረው የቀኖና መጽሐፍ ጋርም ይመሳሰላል። የሌብና የባስልዮስ ዘመቂዶንያ የቀኖና መጽሐፍት ትልቅ ምዕላድ ከሆነው የዩስቲንያን ኮዲክስ /ምንጭ/ ተውጣጥተው በማጠር የተቀነባበሩ ናቸው።

ፍትሕ ነገሥት ብዙ የቢዛንታይን መጻሕፍት ወደ ግዕዝ እንደተተረጎሙ ለማወቅ መርሕ የሚሠጥ ነው። ይህ መጽሐፍ ወደ ግዕዝ በተተረጎመ ጊዜ የሱ ምንጭ የሆኑ መጻሕፍት ሁሉ እንዳልነበሩ ሆኖዋል። “ፍትሕ ነገሥት” የሚለው ሥያሜ የተሠጠው ወደ ኢትዮጵያ ከመጣ በኋላ ነው። በቢዛንታይን የተመደበለትን አገልግሎት በኢትዮጵያ አገኘ።

የተለያዩ የቤተክርስቲያን መጻሕፍት በተለያዩ ዘመናት ከውጭ ወደ ኢትዮጵያ እንዴት ሊመጡ እንደቻሉና በዚሁ ምዕራፍ የተዘረዘሩት መጻሕፍት በሙሉ ምንጭቸው ቢዛንታይን እንደሆነ ለመግለጽ ተችሏል። አመጣጣቸው ከዚሁ ይሁን እንጂ ወደ ግዕዝ ቋንቋ ከተተረጎሙ በኋላ እንዳሉ ተጠብቀው እስካሁን አይገኙም። የአንዳንዱ ግለሰብ ግላዊ ፍላጎት ጣልቃ እየገባ የተጻፈባቸው ናቸው፤ ብዙ አላስፈላጊ አባባሎች ሠፍረውባቸዋል። ብስል ከጥሬው መለየት የሚያስፈልጋቸው (4) ናቸው። እንደያውም ባለፉት ሦስትና አራት ምዕት ዓመታት የግዕዝን ቋንቋ ሽፋን በማድረግ ፍፁም ስሕተት የተሞላባቸው መጻሕፍት ተጽፏል። ለዚህ በምሳሌነት የሚጠቀሰው መጽሐፈ አርድእት የሚባለው መጽሐፍ ነው። ሌሎችም እሱን የመሰሉ ለቤተክርስቲያን ፈጽመው የማያስፈልጉ አሉ። አንዳንድ ሰዎች በማወቅም ይሁን ባለማወቅ የቤተክርስቲያንን ዓላማና ክብር የሚያስነቅፉ መጻሕፍትን በግዕዝ ቋንቋ ጽፈዋል። ከሁሉ የሚያስገርመው ደግሞ እነዚሁ በስሕተት የተሞሉ መጻሕፍት በሐዋርያት ዘመን የተዘጋጁ መሰለው ነው የተጻፉት። (5)

የጥንት ኢትዮጵያውያን መንፈሳዊ ሥዕል /ኢኮኖሚያዊ/

ክፍል 1 የእመቤታችን የስደት ሥዕል በኢትዮጵያ ቤተክርስቲያን የመንፈሳዊ

አገልግሎት መጻሕፍት

የጌታችን ኢየሱስ ክርስቶስ ከቅድስት ድንግል ማርያም ጋር ወደ ግብፅ መሰደድ በጽሑፍና በሥዕል አገላለፅ በኢትዮጵያ ቤተክርስቲያን ዘንድ ሠፊ ሥፍራ ይዞ ኑሮአል። አሁንም እንደያዘ ነው። እስከ 4ኛው ክፍለ ዘመን አጋማሽ ድረስ የጌታ ወደ ግብፅ መሠደድ ወርሐኛ ዕለትን ለይቶ ማስታወስና ሠፊ ሥፍራ ሠጥቶ መተረክ የተለመደ አልነበረም። ከ4ኛው ክፍለ ዘመን ጀምሮ ግን ግብፃውያን ባገራቸው የክርስትና እምነትን ታሪክ ሲጽፉ በነበያት ስለ ግብፅ የተነገረውን ትንቢት እያሉ ብዙ የቤተክርስቲያንን ታሪክ ስብከትና ምዕዳንን አዘጋጅተዋል። (1)

በዚህ በኩል ስለ ግብፅ ቤተክርስቲያን ታሪክና የትምሕርተ ሃይማኖት መጻሕፍት እያዘጋጁ በማቅረብ የታወቁት ቴዎፍሎስና ጢሞቴዎስ ናቸው። ሁለቱ የግብፅን ቤተክርስቲያን በመምራት የሚታወቁ ሲሆኑ በጸሐፊነትም ሰፊ ድርሻ አላቸው። ጢሞቴዎስ የተለያዩ ለሕዝቡ ክርስቲያን ትምሕርት ጠቃሚ የሆኑ መጻሕፍት ማዘጋጀቱ ሲነገርለት፤ ከዝግጅቶቹ መካከል ወደ ኢትዮጵያ የመጡ የሉም /አልተገኙም/። ከቴዎፍሎስ ዝግጅት ግን በግዕዝ ቋንቋ የተጻፉ በኢትዮጵያ ቤተ ክርስቲያን ይገኛሉ። ከነሱም አንዱ ነገረ ማርያም በመባል የሚታወቀው ነው። አንዳንድ ምሑራን ነገረ ማርያም የቴዎፍሎስ ድርሰት ብቻ ሳይሆን የጢሞቴዎስም ጭምር እንደሆኑ ይተርካሉ።

ቴዎፍሎስ ነገረ ማርያምን የጻፈው ከእመቤታችን ራዕይ ስለ ተገለፀለት መሆኑን በዚሁ መጽሐፍ ተመዝግቧል። ነገረ ማርያም ጌታ ከናዝሬት ተሰዶ ከቅድስት ድንግል ማርያም ከዩሴፍና ከሰሎሞን ጋር በመሆን ግብፅ ከገባ በኋላ በደብረ ቁስቋም ሦስት ዓመት ከሦስት ወር መቀመጡ በሰፊው የተመዘገበበት መጽሐፍ ነው። ነገረ ማርያም የተጻፈው በታሪክ ፎርም ሳይሆን በስብከት አቀራብስ ነው። አቀራረቡም የቅዱስ ዮሐንስ

አፈወርቅን ይዘት የተከተለ ነው። በኢትዮጵያ ቤተክርስቲያን ነገረ ማርያም የሚል ስያሜ ሲሰጠው ግብፃውያን ግን ትምሕርተ ቴዎፍሎስ በማለት ይጠቅሱት እንደነበር ይነገራል። ይህ መጽሐፍ ከ4ኛው ክፍለ ዘመን ጀምሮ እስከ 12ኛው ክፍለ ዘመን ድረስ በመላ የአፍሪቃ አብያተ ክርስቲያናት የታወቀ እንደነበር የሚጠቁሙ ማስረጃዎች ጥቂቶች አይደሉም። በነገረ ማርያም መነሻነት በኢትዮጵያ ቤተክርስቲያን የመንፈሳዊ አገልግሎት መጻሕፍት ተጽፈዋል። እንደዚሁም ከታወቁት የኢትዮጵያ ቤተክርስቲያን የዜማ መጻሕፍት ውስጥ ማለትም በድን በዝማሬ በመዋሥዕትና በስዓታት ጣልቃ ገብተው የተጻፉና ከያመ ድን (2) ለመንፈሳዊ አገልግሎት የሚውሉ በጣም ብዙ ናቸው።

ነገረ ማርያም ከ14ኛው ክፍለ ዘመን ጀምሮ ከፀረብኛ ወደ ግዕዝ መተርጎሙን አንድ አስተርያዊ መሐር የኮንቶሮሲኒን ጽሑፍ በመጥቀስ ገልጿል። ይሁን እንጂ በድንው የተመዘገበው በዚሁ ጽሑፊ በቀረበው አባባል መሠረት ሲታይ ብዙ የሚያሻሙ ነገሮች ይከሰታሉ። ስለዚህ ሁኔታውን ግልፅ ለማድረግ በሦስት ክፍሎች መመልከት የተሻለ ይሆናል።

1ኛ/ መጽሐፈ ድን አሁን እንዳለው ሁኖ በጠቅላላው የቅዱስ ያሬድ ድርሰት እንዳልሆነ የታወቀ ነው። በየዘመኑ ኢትዮጵያውያን ሊቃውንት ብዙ ሥርዋፅ አስገብተውበታል። ስለዚህ ስለ በዓተ ግብፅ በድን ተመዝግቦ የምናገኘው ሁሉ ነገረ ማርያም ከ14ኛው ክፍለ ዘመን ጀምሮ ከዓረብኛ ወደ ግዕዝ ከተተረጎመ ወዲህ መጻሕፍትን የማመስጠር ልምድ የነበራቸው የኢትዮጵያ ቤተክርስቲያን ሊቃውንት ከነገረ ማርያም እየመረጡና ከብሉይና ከሐዲስ ጋር እያገናዘቡ በድንው ውልጥ አስገብተውት ሊሆን ይቻላል የሚል ግምት አለ።

2ኛ/ ከ10ኛው ክፍለ ዘመን ጀምሮ ብዙ ግብፃውያን ወደ ኢትዮጵያ ይገቡ ስለነበረ በቃል ሲወርድ ሲዋረድ የመጣውን ትውፊት አፈታሪክ ለኢትዮጵያውያን ሠዓሊዎች የተነገራቸው ይመስላል። ኢትዮጵያውያን

መምህራንም በቃል የተነገረውን ትውፊታዊ አፈ ታሪክ እመሥጥረውና አራቅቀው በድንጋጤ ጣልቃ አስገብተው እንዲመዘገቡ አድርገው ይሆናል።

3ኛ/ ነገረ ማርያም በ6ኛው ክ.ዘ ከውጭ ቋንቋ ወደ ግዕዝ ከተተረጎሙት መጻሕፍት አንዱ እንደሆነ የሚገምቱ ኢትዮጵያውያን አሉ። ግምቱ ባዘጋጀው በኩልም ተቀባይነት አለው። ይህ ከሆኑ ብሉይ ኪዳንና ሐዲስ ኪዳን እየተከፈሉ በተለያዩ ጊዜ ወደ ኢትዮጵያ እንደገቡ ሁሉ ነገረ ማርያም የተባለው መጽሐፍም ከፊሉ በስድስተኛው ክፍለ ዘመን ከፊሉ ከ14ኛው ክፍለ ዘመን ወዲህ ወደ ግዕዝ ተተርጉሞ ሊሆን ይችላል። ለነገረ ማርያም በቀደምትነት መመደብ ዓይነተኛ ምክንያት የሆነው ከላይ እንደተጠሰው በድን ውስጥ ከዚሁ መጽሐፍ ተጠቅሶ መገኘቱ ነው።

ግንቦት 24 ቀን የሚነበበው ሥንክሳር ስለ ጌታ በስደት ጊዜ ግብፅ መድረስ በሰፊው ይተርካል። በሥርዓተ ድን ይህ ሰሞን (3) በአተ ግብፅ በመባል ይታወቃል። ስያሜው የጌታችን ክናዝሬት ወደ ግብፅ መሰደድን ያመለክታል። በሥንክሳር አመዘጋግብ ጌታ ግብፅ ቢደርስ ሁለት ዓመት ሆኖት ነበር። መጽሐፈ ሥንክሳር ከዓረብኛ ወደ ግዕዝ የተተረጎመው በ14ኛው ክፍለ ዘመን መጨረሻና በ15ኛው ክፍለ ዘመን መጀመሪያ መካከል ነው። በአተ ግብፅ በሥንክሳር ብቻ የተጠቀሰ ሕይደለም። በድን ሰፊ ሥፍራ አለው። ስለዚህ የበአተ ግብፅ ሥርዓት በኢትዮጵያ ቤተክርስቲያን ቀደምትነት ካላቸው የቤተክርስቲያን ልምዶች አንዱ ቢሆንም በዚሁ ዕለት ስም ቤተክርስቲያን በኢትዮጵያ መታነስ የጀመረው በ17ኛው ክፍለ ዘመን ነው። በእቴጌ ምንትዋብ አማካይነት የጎንደሩ ደብረ ቁስቋም ታንያ ሳዳር ሰድስት ቀን የደብሩ ክብረ በዓል መክበር ከጀመረ እንስቶ ለዕለቱ ተስማሚ የሆኑ ብዙ መንፈሳውያን ድርሰቶች ተዘጋጅተዋል። ከዚያ በፊትና በኋላ የተዘጋጁ የዕለተ ደብረ ቁስቋም ድርሰቶች ምንጫቸው ብሉይ ኪዳንና ሐዲስ ኪዳን ሆኖ በቅርፅ ግን ከነገረ ማርያም የተወሰዱ ናቸው።

የኢትዮጵያ ቤተክርስቲያን ሊቃውንት ቅዱሳት መጻሕፍትን እጅግ በረቀቀ ምሥጢር የማብራራት ልምድ እንደነበራቸው ሁሉ የመጻሕፍትን ምሥጢር በሥዕልም /ኢኮኖሚካል/ ሕዝብ ክርስቲያንን የማስተማር ልምድ

ነበራቸው። ይህ ልምዳቸው ከጥንት ሲያያዝ የመጣ እንጂ ከጊዜ በኋላ ከማንም የወረሰት አይደለም ለዚሁም ከየአድባራቱና ከየገጠሮቹ አብያተ ክርስቲያናት ግድግዳዎችና በብራና መጻሕፍት አልፎ አልፎ የሚገኙት ሥዕሎች ማስረጃዎች ሊሆኑ ይችላሉ።

በኢትዮጵያ ቤተክርስቲያን ቀደምትነት እንዳለው የሚነገርለት የጌታችን ኢየሱስ ክርስቶስ ከእመቤታችን ጋር ወደ ግብፅ መሰደድን የሚያመለክተው ሥዕል ነው። ይህ ሥዕል ሐዲስ ኪዳንን ተመርኩዞ በነገረ ማርያም መሠረትነት የተሳለ ስለሆነ ስለነገረ ማርያም ምንነት ከዚህ በላይ ሊገለጽ የቻለው ምክንያቱም ይኸው ነው።

1ኛ/ የስደት ሥዕል

የቤተክርስቲያን ሥዕል /ኢኮኖሚካል/ የቤተክርስቲያን ሕንፃና ማሕሌታዊ መዝሙር መስፋፋት በ4ኛው ክፍለ ዘመን ጀምሮ ምንም ሳያቋርጥ እስከ 12ኛው ክፍለ ዘመን ድረስ በኢትዮጵያ ቤተክርስቲያን ክፍተኛውን ሥፍራ ይዞ እንደቆየ ዘመናውያን ኢትዮጵያውያን መዝግበዋል። በዘመናችን የሚገኙት የቤተክርስቲያን የግድግዳ ስዕሎች ግን ከ15ኛው ክ.ዘ ወዲህ የተሳሉ ብቻ ናቸው። ይህም ቢሆን ባንዳንድ አድባራት ገዳማትና የገጠር አብያተ ክርስቲያናት እንደአጋጣሚ ተጠብቀው የቆዩ ካልሆኑ በቀር አብዛኞቹ ሥዕሎች ልዩ ስሌዳ ሳይበጅላቸው ከቤተክርስቲያኑ ግድግዳ ጋር ተያይዘው በቀላሉ ከግድግዳው ለማስለቀቅ እንደማይቻል ሆነው ስለሚሳሉ የቤተ ክርስቲያኑ ሕንፃ ሲፈርረስ ወይም ሲታደስ እንዳልነበሩ ሲሆኑ የብዙ ጥንታውያን ኢትዮጵያውያን የቴክኖሎጂ እውቀትና የእጅ ሥራ ችሎታ የተመዘገቡባቸው ብዙ የቤተክርስቲያን ሥዕሎች ጠፍተው ቀርተዋል። በ10ኛውና በ16ኛው ክፍለ ዘመን በኢትዮጵያ ቤተክርስቲያን ላይ የደረሰው ጥፋትም ለጥንታውያን የኢትዮጵያ ቤተክርስቲያን ሥዕሎች መመናመን ተጨማሪ ምክንያት ነው።

ከ12ኛው ክፍለ ዘመን በፊት ስለነበረው የኢትዮጵያ ቤተክርስቲያን የሥዕል ሁኔታ ለማወቅ አልተቻለም። ከዚያ ወዲህ ላሉት ዘመናት ግን ብዙም ባይሆን ለጥቆማ ያህል ማግኘት ይቻላል። ግብፃውያን ክርስቲያን በዓረቦች

ከተወረሩ ጀምሮ በየጊዜው ወደ ኢትዮጵያ ይሰደዱ ነበር። ኢትዮጵያውያን የቤተክርስቲያን ሠዓሊዎች ከግብፃውያኑ እየተረዱ ከራሳቸውም እያመነጩና የቅድሳት መጻሕፍትን ትርጉም እያጎሉ በሰፊው መሳል የተያያዙት ከዚህ ጊዜ ጀምሮ ነው።

ከነገረ ማርያም ሌላ ላሐማርያም በመባል በሚታወቀው መጽሐፍ መነሻነትም የጌታ ከእመቤታችን ጋር ወደ ግብፅ መሰደድ ሥዕል ተሰሏል። በስደት ጊዜ ሽፍቶች የጌታን ልብስ ስለዘረፉ እመቤታችን መሪር ለቅሶ እንዳለቀሰች የሚገልፅ ሥዕል ጋደንት ውስጥ በሚገኘውና በዜማ ማዕከልነቱ በሚታወቀው ቤተሰብም ደብር ይገኛል። ላሐ ማርያምን የደረሰ አባ ሕርያቆስ ዘብሐንሳ እንደሆነ መጽሐፉ እራሱ ያስረዳል። በሕትመት ላይ ከዋሉ 14ቱ ቅዳሴዎች መካከል ቅዳሴ ማርያምን ጨምሮ አምስቱ ቅዳሴዎች በኢትዮጵያ ቤተክርስቲያን ሊቃውንት እንደተዘጋጁ በጥናት ተደርሶባቸዋል። ይህም ባለፈው ምዕራፍ ተብራርቶአል። ግን ሁሉም በውጭ የቤተክርስቲያን መምህራን ስም ይጠራሉ። በዚህ መሠረት ቅዳሴ ማርያም በአባ ሕርያቆስ ባለቤትነት ይጠራል። ላሐማርያምም በዚሁ ስም ይጠቀሳል። ይሁን እንጂ ይህም ቢሆን ሙሉ በሙሉ የኢትዮጵያ ቤተክርስቲያን ሊቃውንት ድርሰት እንደሆነ ጥርጥር የለውም። ከላሐ ማርያም በከፊል በግብረ ሕማማት ማሐል ጣልቃ ገብቶ ስለተጸፈ በዕለተ ስቅለት ይነበባል። ይህ መጽሐፍ ከቤተሰብም ሌላ በጣና ሐይቅ ደሴቶች በሚገኙ አድባራትም ተሰራጭቶ ይገኛል። በነዚሁ አድባራት መጽሐፉ ተባዝቶ እንዲሰራጭ ያደረጉ ንጉሡ ዳግማዊ ዳዊት ናቸው። ይህን ያደረጉበት ምክንያት ቤት ልጃቸው ስለሞተባቸው ለሷ መታሰቢያ እንዲሆን ብለው ነው።

ጥንታዊው ሥዕል በዘመኑ /ባለንበት ዘመን/ የተገኘው ከላሊበላ አብያተ ክርስቲያናት አንዱ በሆነው በቤተ ማርያም ነው። ይህ ጥንታዊ ሥዕል የእመቤታችን የሥደትን ታሪክ ያመለክታል። እመቤታችን በአህያ ላይ ተቀምጣ ጌታን ታቅፋ ትታያለች። ፊት ለፊት መልአክ አህያውን ይዞ ወደፊት ከመራመድ ፋንታ የአህያውን ልግም በቀኝ እጁ በግራ እጁ ባለረጅም እጅታ መስቀል ይዞ ፊቱን ወደ እመቤታችን አዙሮ ይታያል። ከአህያው በስተጓሉ አንድ ወንድ እጆቹን ወደላይ ዘርግቶ ይከተላል። እንደ

ትልቅ የዘንባባ ዛፍ ከመልአክ በስተጀርባ ቁሟል። የዘንባባው ልምላሜ የሚታየው በስተጫፉ ብቻ ነው። እመቤታችን የተቀመጠችበት አህያ ከአንገቱ በላይ የፈረሰ መልክ አለው። ልግሙም የፈረሰ ነው። ይህን የመሰለ ሥዕል ገረአልታ ውስጥ በሚገኘው አረን ማካኤልና በዚሁ አካባቢ ከምትገኘው ቆርቆር ማርያም ይገኛል። በሁለቱም አብያተ ክርስቲያናት የሚገኘው ተመሳሳይ ሥዕል የጊዮርጊስ ሥዕል ነው።

ከመልአክና ከዘንባባው ዛፍ ቀጥሎ ባለ ሦስት ጉልላት ቤተክርስቲያን ተሰሏል። መሀከለኛው ጉልላት ትልቅ ሲሆን ግራና ቀኙ የሚታዩት ጉልላቶች ከመካከለኛው ያንሳሉ ሦስቱም ጉልላቶች እሳቸው ላይ መስቀል አላቸው። የቅዱስ እንጦንስ ገዳም በሚገኝበት ምድረ በዳ በሚገኘው የቅዱስ ቴዎድሮስ ቤተክርስቲያን የተገኘው የስደት ሥዕል በላሊበላ ቤተ ማርያም ከተገኘው የሥደት ሥዕል ጋር ይመሳሰላል /4/ ይህም እንደ ላሊበላው ሥዕል በ13ኛው ክፍለ ዘመን የተሳለ መሆኑ ተረጋግጦአል።

መልአክ የያዘው መስቀል አይነት በቢዛንታይን ዘመን የተለመደ ነበር። ከዚያም ወዲህ የኑቢያና የኮፕቲክ አብያተ ክርስቲያናት ካህናት ይህን የመሰለ መስቀል ይይዙ እንደነበረ የታሪክ መዛግብት ያስረዳሉ። ይህ ባለ ረጅም እጅታ መስቀል በኢትዮጵያ ከጥንት ጀምሮ እንደተጠበቀ መቆየቱ የኢትዮጵያ ቤተክርስቲያን ካህናት ከጥንት ሲያያዝ እንደመጣው ይህን በመሰለ መስቀል ሲጠቀሙ መቆየታቸውን ያሳያል። የኢትዮጵያ ቤተክርስቲያን ባለ ረጅም መስቀል መልአክ የሚታየው ገብርኤል ከሰለስቱ ደቂቅ ጋር ሲግል ብቻ ነው።

አህያውን እየሳበ በሥዕሉ ላይ የሚታየው መልአክ በወርቃማ ቀለም እጅግ የተዋበ የራስ ወርቅ በራሱ ላይ ደፍቶ ይታያል። በዚሁ መልኩ የመላእክት ሥዕል ማስቀመጥ በኑቢያ ቤተክርስቲያን የተለመደ ነበር። የአህያው በመልአክ መሳብ በመልአክ ፊት የዘንባባ ዛፍ መታየት፤ የመላእክት መስቀል መያዝና የራስ ወርቅ መድፋት በነገረ ማርያም ከተመዘገበው ታሪክ ጋር አይገናኝም። በመልአክ ራስ ላይ የሚታየው ወርቃማ ራስ ወርቅ በብዙ የምሥራቅ አብያተ ክርስቲያናት የተለመደ ነበር። በቱርክ ዋና ከተማ በኢስታንቡል ሙዚየም የሚገኘው የእመቤታችን የስደት ሥዕል ለዚሁ

በማስረጃነት ይጠቀሳል። 5ኛውና 6ኛው ክፍለ ዘመን በምሥራቅ አብያተ ክርስቲያናት መላእክት በራስ ወርቅ ይሳሉባቸው የነበሩ ወቅቶች ናቸው። የኢስታንቡል የስደት ሥዕል የሚከተለውን ታሪክ ይዘላል። እመቤታችን ጌታን አዝላ በአህያ ላይ ተቀምጣ አህያው በዮሴፍ እየተሳበ ከግራ ወደቀኝ ይታያል። ዮሴፍ ቀኝ እጁን አውጥቶ ባንድ ሕንፃ አጠገብ ቁሟል። በዚሁ ሥዕል በስተ ግርጌ ዮሴፍና ሰሎሚ ጌታን ይዘው ግብፅ ሲደርሱ ወዳንድ ከተማ ስለገቡ በከተማው የነበሩትን ጣኦታት ጌታ በመለኮታዊ ስልጣኑ በመሰባበሩ የከተማው ሕዝብ አምላክነቱን እውቆ ማመኑን የሚገልፅ ዕሁፍ ይነበባል።

ሁለተኛው በዚሁ መዘዩም የተገኘው የምሥራቃውያን ሥዕል ቅድስት ድንግል ማርያም ጌታችንን ታቅፋ በአህያ ላይ ተቀምጣ ዮሴፍ እየተከተላት ሲጓዙ አንድ ሰው በድንገት ደርሶ በፍጥነት ከአካባቢው እንዲርቁ ሲያቻኩላቸው ያሳያል። ይህ በድንገት የደረሰባቸው ሰው የሚያመለክተው ኢትዮጵያ ውስጥ በሚገኘው በነገረ ማርያም በተመዘገበው የዮሴፍ ልጅ ዮሳን ነው። ግን ለወደፊት እንደሚገለፀው በነገረ ማርያም የተመዘገበው ዮሳ እመቤታችንን ስላስደነገጠ ድንጋይ ሆኗል። በዚሁ ሥዕል ግን ዮሳ ድንጋይ ሲሆን አይታይም። በላሊበላው የእመቤታችን የስደት ሥዕል የሚታየው ባለ ሶስት ጉልላት ቤተክርስቲያን ሕንፃ በስድስተኛው ክፍለ ዘመን ጀምሮ ተስፋፍቶ የነበረውን የቤተክርስቲያን ሕንፃ የሚያመለክት ነው። ባለፉት ምዕራፎች እንደተገለፀው ሁሉ የመጀመሪያው የቤተክርስቲያን ሕንፃ ባለጉልላት ሆኖ መሠራት የጀመረው አግዮ ሦፍያ በመባል የሚታወቀውና በጁስትንያን ዘመን የተሠራው ቤተክርስቲያን ነው።

ይህ ቤተክርስቲያን ባላንድ ጉልላት ሆኖ ነው የተሠራው በዚሁ ቤተክርስቲያን ፎርም ኢትዮጵያ ውስጥ በያዘነው 20ኛው ክፍለ ዘመን የተሠራው የአክሱሙ ቤተክርስቲያን ብቻ ነው። ምሥራቃውያኑ ግን ከዚሁ ከጁስትንያን አወራር ተነስተው በባላንድ ጉልላት ሳይወሰኑ ባለ ሁለት ባለሦስትና ባለ አሥራ ሁለት ጉልላት ቤተክርስቲያን ሲሰሩ ኖረዋል። በኢትዮጵያ ቤተክርስቲያን ግን ጥንታዊ ባለ ጉልላት ቤተክርስቲያን አይገኝ

ም። ባለ ጉልላት ቤተክርስቲያን በኢትዮጵያ መሠራት የጀመረው በ19ኛው ክፍለ ዘመን ነው።

በላሊበላው ቤተክርስቲያን ከሚገኘው የሥደት ሥዕል ጋር የተሳለው ባለ ሦስት ጉልላት ቤተክርስቲያን የሚያመለክተው ኢትዮጵያውያን ክርስቲያን ከምሥራቃውያን ክርስቲያን ጋር የቅርብ ግንኙነት እንደነበራቸው በቤተክርስቲያን ሥራ ፎርም ሳይጠቀሙበት በሥዕል ግን ተጠቅመውበታል ማለት ነው። ይህ ከዚህ በላይ በአጭሩ የተገለፀው ከጌታ የሥደት ሥዕል ጋር ስለተሳለው ባለ ሦስት ጉልላት ቤተክርስቲያን ሕንፃ የሚመለከት ሲሆን በቆጶዶች በቢዛንታይንና በሦርያ የተገኙ የስደት ሰዕሎች ከላሊበላው የስደት ሥዕል ጋር የሚኖራቸውን ግንኙነትና ልዩነት ባጭሩ እንደሚከተለው ይታያል።

በቀጶዶች ካንድ ቤተክርስቲያን ግድግዳ ላይ የተሳለው ጥንታዊ የስደት ሥዕል ዮሴፍ አህያውን እየተከተለ ሲጓዝ የሚያሳይ ሲሆን በሦርያና በቢዛንታይን የተገኙ ጥንታዊያን የስደት ሥዕሎች ግን ዮሴፍ እመቤታችን የተቀመጠችበትን አህያ እየተከተለ ሲጓዙ የሚያሳዩ ሥዕሎች ብቻ ይገኛሉ። የቢዛንታይኑና የሦርያው ሥዕሎች ጌታ ከዮሴፍ ጋር ግብፅ በደረሰ ጊዜ ባንድ ከተማ በወርቀዘዐ ያሸበረቀች ሴት አቀባበል ስታደርግላቸው ያሳያል። የሦርያውና የቢዛንታይኑ የሥደት ሥዕል ታሪክ ከቀጶዶችው ሥዕል ጋር በብዙ አኳኋን እንደሚገኝና ግራቢር /5/ የተባለው የታሪክ ተመራማሪ ምሑር ያስረዳል። ከዚሁ በማያያዝ ምዕራባውያን በጥንት ዘመን የሣሉት የጌታ የሥደት ሥዕል ከምሥራቁ የተለየ እንዳልሆነ ይኸው ምሑር ጨምሮ ገልጿል።

በኢትዮጵያ ቤተክርስቲያን ቁስቋም እየተባለ የሚተረከው የግብፁ ቦታ በምዕራባውያን አይታወቅም። ምዕራባውያን በቁስቋም ምትክ ሶቲን በማለት የሚጠቀሱት ቦታ አላቸው። የኢትዮጵያ የብራና መጻሕፍት ጌታ ከቅድስት ድንግል እናቱ ጋር ግብፅ ወርዶ ለ42 ወራት ያህል ወይም ሦስት ዓመት ተመንፈቅ የኖረበት ቦታ ቁስቋም እንደሚባል ሲገለፅ የምዕራብና የምሥራቅ መዛግብት ጌታ በስደት ጊዜ ያረፈበት ቦታ ከላይ የተጠቀሰው ሶቲን እንደሆነ ያስረዳል። በኢጣሊያና በቢዛንታይን አብያተ ክርስቲያናት

እስከ 10ኛው ክፍለ ዘመን ድረስ የክርስቶስ በዚህ ዓለም በልቢሰ ሥጋ መገለፅ በሥዕል ማብራራት በጣም ተለምዶ ነበር። ይልቁንም የስደቱ ታሪክ በሁለኛው የመልአኩ ጉበርኤል መልእክተኛነት ከናዝሬት ወደ ግብፅ “ጽኑ” ተብሎ ለዮሴፍ ከተነገረው በቅዱስ ወንጌል ከተመዘገበው በመነሳት የኢትዮጵያ ቤተክርስቲያን በምትጠቀምባቸው ላሃማርያምና፤ ሰቃዎ ድንግል አንደተመዘገበው በምዕራብና በምሥራቅ አብያተ ክርስቲያናት በሥዕል ብቻ መግለፅ እጅግ የተስፋፋበት ጊዜ ነበር።

በደብረሲና መገኘቱ የሚነገርለትና ባሁኑ ጊዜ ቅድስት ካተሪና በተባለው ገዳም የሚገኘው የጌታና የእመታችን የስደት ሥዕል በላሊበላ ቤተ ማርያም ቤተክርስቲያን ከተገኘው የስደት ሥዕል ጋር በጣም የተቀራረበ ተመሳሳይነት አለው። ይህ የደብረሲና ቅርስ የሆነው ሥዕል የሚገልፀው ታሪክ የሚቀጥለውን ይመስላል። እመቤታችን ጌታችንን ታቅፋ በአህያ ላይ ተቀምጣ ስትጓዝ ዮሴፍም እመቤታችን ጌታን ታቅፋ የተቀመጠችበትን አህያ እየመራ ሲጓዝ አንድ ወጣት በድንገት ሲደርስባቸው የሚያመለክት ሁኖ ወድያው ወዳንድ ከተማ በለደረሱ አንዲት ሴት አቀባበል ስታደርግላቸው ይታያል።

በኮፕቲክ ቤተክርስቲያን ስለጌታ ስደት በሥዕል ወይም በጽሑፍ የተገኘው የጌታ የሥደት ታሪክ እጅግ ጥቂት ነው። ምክንያቱም ግብፅ በዓረቦች ከተወረረች ጀምሮ የኮፕቲክ ቤተክርስቲያን ታሪክ ከመቶ ዘጠና ፐርሰንቱ እንዳልነበረ ሆኗልና እንደኢጋጣሚ አንዳንድ ከጥፋት የቀሩ ሥዕሎችና መጻሕፍት ቢኖሩም ከአያያዝ ጉድለት የተነሳ እጅግ የደበዘዙና የተቆራረጡ ስለሆኑ ምንነታቸውን ለመረዳት አዳጋች ነው። ግብፅ በአረቦች ከተወረረች በኋላ ኮፕቲኮች የሳሉት የእመቤታችን የስደት ሥዕል ፓሪስ በሚገኘው የካቶሊኮች መዚያም የሥዕል መጽሐፍ በ147ኛው አንቀጽ ላይ ይገኛል። በዚሁ መጽሐፍ እመቤታችን ጌታን ታቅፋ በአህያ ላይ ተቀምጣ አንድ ወንድና አንድ ሴት በስተኋላ እየተከተሏት ስትጓዝ ይሳያል። እስከአሁን በተደረገው ጥናት በኑቢያ ቤተክርስቲያን በለእመታችን ስደት የተሳለው ሥዕል ብቻ ሊገኝ እንዳልቻለ ተመራማሪዎች ይናገራሉ።

ከዚህ በላይ በተገለፀው መሠረት የላሊበላ ቤተክርስቲያን የእመቤታችን የስደት ሥዕል የላሊበላ አብያተ ክርስቲያናት በመሠራት በነበሩበት ዘመን ከውጭ በመጡ የሕንፃ ጠበብት አማካይነት የአሳሳሉ ታሪክ ወደ ኢትዮጵያ አንደመጣ ታምኖበታል። ሥዕሉን ግን የኢትዮጵያ ቤተክርስቲያን ምሑራን የሳሉት እንደሆነ በንድፋና በቀለሙ እንደሚታወቅ የሥዕል ጠቢባን ያረጋግጣሉ። በዚሁ በላሊበላ አጠገብ ሶቲን የሚሉ ለየብቻ የቀበታተኑ የላቲን ፊደላት ይገኛሉ። ፊደሎቹ ሲገጣጠሙ ሶቲን የሚለውን ቃል ያስገኛሉ።

ከላይ እንደተጠቀሰው ሁሉ ቁስቋም በመባል የሚታወቀው ቦታ በምዕራብና በምሥራቅ /ቢዛንታይን/ ሶቲን በመባል ይታወቃል። ስለዚህ በእነሱ አባባል እመቤታችን ጌታን ይዛ ግብፅ ውስጥ የኖረችበት ቦታ ቁስቋም ሳይሆን ሶቲን በመባል ነው የሚታወቀው። ባንዳንድ የኢትዮጵያ ቤተ ክርስቲያን ሊቃውንት ያዕቆብ ሐዋርያ እንደጻፈው የሚነገርለት በሌሎች አብያተ ክርስቲያናት የማቴዎስ ሐዋርያ ህቡዕ ቆኖና ወይም ተረፈ ወንጌል ማቴዎስ /ሲዶማቲው/ በመባል ማቴዎስ እንደጻፈው የሚነገርለት /6/ ተአምረ ኢየሱስ እመቤታችንና ዮሴፍ ጌታን ይዘው ግብፅ በደረሱ ጊዜ ሶቲን በተባለው ቦታ እንደገቡና በዚሁም ጌታ ገቢረ ተአምር አሳይቶ 365 ጣኦታትን እንደሰበሰበ የጌታን ገቢረ ተአምር የተመለከቱ የሶቲን ከተማ ሹማምንትና ተራው ሕዝብ የሱን አምላክነት ተቀብለው ወድያው እንዳመለከት እና እንዳመኑበት ያስረዳል።

እንግዲህ የምዕራባውያንና ምሥራቃውያን አብያተ ክርስቲያናት ቁስቋምና ሶቲን በተባሉት ግብፅ ውስጥ የሚገኙ ሁለት ቦታዎች ከኢትዮጵያ ቤተክርስቲያን ጋር ያላቸው ግንኙነትና ልዩነት በተመለከተ በአንድ በኩል ቁስቋም የሚለውን ስም አለመጥቀሳቸውና በቁስቋም ምትክ ሶቲን የሚለውን የቦታ ስም ብቻ መመዝገባቸው እንዲሁም ጌታችን በስደት ዘመኑ በግብፅ የኖረበት ቦታ ሶቲን ብቻ መሆኑ ሲመዘግቡ የኢትዮጵያ የብራና መጻሕፍት ተአምረ ኢየሱስ ጨምሮ ሶቲን ጌታ ተአምር ያሳየበት ብቻ ሆኖ 3 ዓመት ከመንፈቅ የኖረበት ቦታ ግን ቁስቋም በመባል ብቻ እንደሚታወቅ መመዝገባቸው ሲሆን ሌላው በኢትዮጵያ ቤተክርስቲያን ከሚገኘው ተአምረ

ኢየሱስ በተመዘገበው መሠረት የተሳለ የስደት ሥዕል ሮም በሚገኘው የቅድስት ማርያም /7/ ቤተክርስቲያን ሊገኝ በመቻሉ ሥዕሉ የሚተርክው እመቤታችንና ዩሴፍ በሶቲን እንደኖሩ ሳይሆን የሚገልፀው እግረ መንገዳቸው በሶቲን ሲያልፉ ጌታ ተአምርን እንዳሳየ ነው። ስለዚህ የዚሁ ሥዕል አመዘጋገብ ከኢትዮጵያ ቤተክርስቲያን ተአምረ ኢየሱስ አገላለፅ ጋር ሙሉ በሙሉ አንድ እንደሆነ ለመረዳት ይቻላል።

ጌታ በስደት ጊዜ ጣኦታትን ያፈረሰበት ከተማ ሶቲን እንደሚባል፣ በኢትዮጵያ ቤተክርስቲያን ተአምረ ኢየሱስና በሮም ቅድስት ማርያም ሥዕል መመዝገቡ በምሥራቅና በምዕራብ አብያተ ክርስቲያናት ደግሞ ጌታ ከእመቤታችንና ከዩሴፍ ጋር እስከሚጠቀሙ ናዝሬት ድረስ የኖረበት መሆኑን ሲገልጽ ግንቦት 24 ቀን የሚነበበው የኢትዮጵያ ቤተክርስቲያን ሥንክሳር በበኩሉ ጌታ ጣኦታትን ያጠፋው ግብፅ እንደደረሰ ለመጀመሪያ ጊዜ ባገኘው ከተማ ሲሆን ከተማውም ሶቲን ሳይሆን እስሙናድን በመባል ነው የሚታወቀው። የጣኦታቱ ብዛት በተአምረ ኢየሱስ 365 ሲሆን በሥንክሳሩ ግን የጣኦታቱ ቁጥር አልተመዘገበም የውጭ አብያተ ክርስቲያናት ማቴዎስ እንደጻፈው የሚተርኩት በኢትዮጵያ ቤተክርስቲያን የሚገኘው ተአምረ ኢየሱስ በሚጠቀሙ ግብፅ ጊዜ እመቤታችን የተቀመጠችበት አሁን በመልአክ እየተሳበ ይጓዝ እንደነበር ያስረዳል።

በምሥራቃውያንና በምዕራባውያን በዚሁ በተአምረ ኢየሱስ እንደ ተመዘገበው በጽሑፍ የሰፈረ ታሪክ ባይኖራቸውም እመቤታችን የተቀመጠችበት አሁን በመልአክ እየተሳበ ሲሄድ የሚያሳየውን ሥዕል የሚሰሉት ሚጠቀሙ ግብፅን ለማስመልከት ነው። ስለዚህ ሚጠቀሙ ግብፅን በተመለከተ ከኢትዮጵያ ቤተክርስቲያን ተአምረ ኢየሱስ ጋር የምሥራቅና የምዕራብ አብያተ ክርስቲያናት አንድ ወጥ የሆነ ግንኙነት ነበራቸው ለማለት ይቻላል።

የኢትዮጵያ ቤተክርስቲያን በከፍተኛ ደረጃ ለመንፈሳዊ አገልግሎት ከምትጠቀምባቸው ነገረ ማርያም ድንና ሌሎችም የብራና መጻሕፍት በመነሳት በላሊበላ ቤተ ማርያም የተገኘው የሥደት ሥዕል ምን ያህል እንደሚቀራረብ ተአምረ ኢየሱስ ከዚሁ ሥዕል ጋር የተቀራረበ ታሪክ

እንዳለው ከዚሁ በተያያዘ መልኩ ደግሞ /ሶቲን/ የሚባለውና ጌታ በስደት ግብፅ በደረሰ ጊዜ ተአምር ያሳየበት የግብፅ ከተማ በአብዛኞቹ የምዕራብና /8/ የምዕራቅ አብያተ ክርስቲያናት ጌታ እስከ ሚጠቀሙ ግብፅ ድረስ እንደኖረበት ሲያስረዱ ካምስተኛው ክፍለ ዘመን ጀምሮ በሮም ቅድስት ማርያም ቤተክርስቲያን ተጠብቃ የምትገኘው የስደት ሥዕል ታሪክ ከኢትዮጵያ ቤተክርስቲያን ተአምረ ኢየሱስ ዘገባ ጋር ስለ ሶቲን ተመሳሳይ የሆነ ታሪክ እንደሚያሳይ ይሁን እንጂ ግንቦት 24 የሚነበበው ሥንክሳር እንደመዘገበው ጌታ ጣኦታትን የደመሰሰበት ከተማ በተአምረ ኢየሱስ፣ በሮም ቅድስት ማርያም ጥንታዊት ሥዕል፣ በደብረ ሲና የተገኘውና ባሁን ጊዜ በቅድስት ካታሪና ገዳም የሚገኘው ሥዕል ከሚያስረዱት የተለየ ስያሜ እንደተሰጠው፤ ይህም ከተማ እስሙናድን እንደሚባል ተመልክቶአል። በተጨማሪ በተአምረ ኢየሱስ በውጭ አብያተ ክርስቲያናት የታሪክ መጻሕፍት እንደተመዘገበው፣ ጌታ የሰባበራቸው ጣኦታት ቁጥር 365 ሲሆኑ በመጽሐፈ ሥንክሳር ግን ቁጥራቸው ሰላልተመዘገበ ጥቂት ልዩነት መታየቱ እስካሁን ከተገለጹት የኢትዮጵያ ቤተክርስቲያን የስደት ሥዕል ታሪኮች ዋና ዋናዎቹ ናቸው። ከዚህ በመቀጠል ጠቅለል ባለ ሁኔታ የሚገለፀው የላሊበላው ቤተክርስቲያን ጥንታዊው ሥዕል ከጥንት ምሥራቃውያን የስደት ሥዕሎች ጋር ካለው ግንኙነት አኳያ በኢትዮጵያ ቤተክርስቲያን የመንፈሳዊ አገልግሎት ድርሳናት የሚሰጠውን ትርጉምና ይህ የላሊበላ ቤተክርስቲያን ሥዕል እንዴት በዚሁ መልኩ ሊሳል እንደቻለ የሚያሳይ ይሆናል።

ከላሊበላው ቤተ ማርያም የሚገኘው የእመቤታችን የጌዛ ሥዕል በቤተክርስቲያን ታሪክ በኩል ብዙ ታሪክና ምሥጢርን ያዘለ ነው፤ ግልፅ ሁነው ከሚታዩትና በዚሁ ሥዕል ከታቀፉት ዋና ዋናዎቹን ለመግለፅ 1ኛ/ ኢትዮጵያውያን ሠላሊዎች በአሳሳቸው ከምዕራባውያንና ምሥራቃውያን ሠላሊዎች ጋር ግንኙነት ያደርጉ እንደነበር ከዚህ ሥዕል ለመረዳት ይቻላል። ከተአምረ ኢየሱስ በተመዘገበው መሠረት ደግሞ ኢትዮጵያውያን ከኢትዮጵያ ቤተክርስቲያን የመንፈሳዊ አገልግሎት መጻሕፍት በመነሳት የራሳቸው የሆነ ሥዕል ይሥሉ እንደነበር እንረዳለን። ይኸውም ሌሎች የኢትዮጵያ ቤተክርስቲያን የስደት ሥዕሎች

ሀ/ እመቤታችን በተቀመጠበት ላይ ፊት ለፊት ወይም በኋላ መልእክተኛዎች አይታዩም።

ለ/ የሴፍና ሰሎሚ ቤተክርስቲያን የኢትዮጵያ ቤተክርስቲያን ሥዕሎች ተለይተው አይሳሉም። ወይም ሁለቱ የሴቶች የሰደት ሥዕል የለም። በላሊበላው የሰደት ሥዕል ግን ሁለቱ /የሴፍና ሰሎሚ/ የሉም

2ኛ/ 12ኛውና 13ኛው ክፍለ ዘመን የመስቀል ጦርነት ይካሄድበት የነበረ ዘመን ነው። በዚሁ ምክንያት ምሥራቃውያንና ምዕራባውያን ከኢትዮጵያውያን ክርስቲያን ጋር የዕደ ጥበብ ልውውጥ የሚያደርጉበት አጋጣሚ ሁኔታ ተፈጥሮ ነበር። የደብረ ሲና ጥንታዊ ቅርስ እንደሆነ የሚነገርለት በኮኖት ቤተክርስቲያን ዘንድ ተስፋፍቶ የነበረው ከግብፅ ወደ ቤተልሔም የጌታ መልስ የሚያሳየውን ሥዕል ኢትዮጵያውያን ከምዕራባውያን ወይም ከምሥራቃውያን አግኝተው በተመሳሳይ መንገድ ተጠቅመውበት ይሆናል የሚል ግምት አለ። ካንድ እስከ ሁለት የተዘረዘሩት ፍሬ ነገሮች የሚያሳዩት የላሊበላው የሰደት ሥዕልን በተመለከተ የሚሠጡ ግምታውያን ጥናቶች ነው። የኢትዮጵያ ቤተክርስቲያን የአገልግሎት መጻሕፍት ከዚሁ ታሪካዊ የላሊበላ ሥዕል ጋር ግንኙነት አላቸው።

እመቤታችንና /9/ የሴፍ በሰደት ጊዜ የዘንባባ ፍሬ ረተመርት/ እንደተመገቡ በተለምዶ ሊያሰሩ ተጽፋል። የኢትዮጵያ ሥንክሳር በበኩሉ የየሴፍ በትር በሰደት ጊዜ ተሰባብሮ በጌታ እንደተተከለና የተተከሉት ስብርባሪዎች በቅፅበታዊ ጊዜ ለምልመውና ፍሬ አፍርተው ስለታዩ ከነሱ ፍሬ የተሠራው ዘይት ለድሙያን ፈውስ ሊሆን እንደቻለም ተጽፎአል። ከዚሁ ጊዜ ጀምሮ ቅዱስ ቅብዕን ማውጣት በመጀመሩ ለድሙያን ፈውስ ከመሆን አልፎ /ሀ/ ለሲመተ ክህነት ግብፃውያን ይጠቀሙበት እንደነበርና ይህ ዘይት በሰላን /10/ ተበሎ እንደተጠራ ይተረካል በሰላን የሚል ስያሜ በግዕዝ ቋንቋ ነው የተሰጠው ይህ ታሪክ በሌሎች የሥርዓት መጻሕፍትም ይገኛል። ማርቆስ ዳውድ ስለ ቅዱስ ቅብዕ የጻፈው ግን ከዚሁ ይለያል። እንደሱ አባባል በሉቃስ ወንጌል 23-56 በተጻፈው መሠረት የጌታችንን ሥጋ ለመቅባት ከተዘጋጀው ሽቱ ማርቆስ ወደ ግብፅ ስላመጣ ከዚሁ ሽቱ ወደ ሌላ

ቅብፅ እየተጨመረ ዘይቱ እንዲከብር ይደረግ ነበር። በኋላ ግን የወይራ ዘይት እየተዘጋጀ በፀሎት እንዲከብር ተደርጓል።

የሽቱው ታሪክ በተለምዶ ሊያሰሩ እንደሚከተለው ተመዝግቦ እናገኘዋለን

ጌታችንን ሽቱን የመቀባት ታሪክ በማቴዎስና በማርቆስ ወንጌል የተመዘገበው አንድ ነው። ሁለቱም ጌታችንን በቤቱ ያስተናገደው ሰው ለምጻም ስምዖን እያሉ ዘግበውታል። ሽቱውን የቀባችው ሴት ማንነት ግን አልገለፀም። ማርቆስ ሴትዋ ሽቱውን ይዛ በቀረበች ጊዜ ጌታ በማዕድ ላይ ተቀምጦ እንደነበር ዘግቧል።

ተለምዶ ሊያሰሩ ስለ ሽቱውና ስለ ሴትየዋ ታሪክ በሰፊው ያትታል። ይህም ሐተታ በአንድምታ ትርጉማቸው የኢትዮጵያ ቤተክርስቲያን የሐዲስ ኪዳን መምህራን አስገብተውት ይገኛል። ሐተታው ከተለምዶ ሊያሰሩ መገኘቱ ግን አልገለፀም። የተለምዶ ሊያሰሩ አገላለጽ ቀጥሎ ያለው ነው።

ሕይወትዋን በእመንዝራነት የምትመራ ሴት በኢየሩሳሌም ከተማ ትኖር ነበር። ነገድዋ ከነገደ ይሁዳ ነው። (በዕብራውያን ሴቶች እመንዝራነትን መተዳደሪያ ማድረግ ፈጽሞ አይታስብም ነበር። አውግስጦስ ቄሣር የሮም ንጉሥ ከሆነ ጀምሮ ኢየሩሳሌም የሮማውያን ግዛት ስለሆነች ዕብራውያን ወንዶችም ሴቶችም ስድ ተለቀቁ)። የሴትየዋ ስም ማርያም ይባላል።

ማርያም ጌታችን ሊያሰሩ ክርስቶስ ከተማሪዎቹ ጋር ከስምዖን ሴት እንደገባ ስማች በዚሁ ታሪክ የስምዖን ለምጻምነት አልተገለፀም ወድያውም (300) ሦስት መቶ ዲናር ይዛ የሽቱ ነጋዴዎች ወደሚገኙበት ሥፍራ ሄደች በዚያውም ሥፍራ የነጋዴዎች አለቃ የሆነውን ሀድኖክ አገኘችው። የሀድኖክ ነገዱ ከነጋደ ሮቤል ነው። ማርያም ሀድኖክን ለንጉሥ የሚገባ ሽቱ እንዲሸጥላት ጠየቀችው።

በሀድኖክ ሴት ከብዙ ጊዜ ጀምሮ በክብር በወርቅ ቢልቃዋ ተሞልቶ የተቀመጠ ሽቱ ነበር። ነቢያት ካህናትና ነገሥታት ሲሾሙ እንዲቀበሉት ከእግዚአብሔር ለሙሴ ሊቀነቢያት የተሠጠ ነው። በእግዚአብሔር ረቂቅ

ምሥጢር ለብዙ ዓመታት ነገሥታት ካህናትና ነቢያት እየተቀበሉት ኑረዋል። በቅብላሎቹ ይህን ያህል ዘመን እንዴት ለመኖር እንደቻለ በጽሑፍ አልተነገረም ። በእግዚአብሔር ረቂቅ ምሥጢር ተጠብቆ ኖረ የተባለውም በዚሁ ምክንያት ነው። ከወርቅ ቢልቃጡ የተያያዘና ቢልቃጡን ያቀፈ ዝርግ ሣህን ነበረው ነቢይ ካህን ወይም ንጉሥ በሚቀበሉበት ጊዜ ዕቃው እንዳለ በተቀበለው ሰው ራስ ላይ ያኖሩታል። ወደያው ከቢልቃጡ በእግዚአብሔር ጳይል ሽቶ እየመነጨ ቢልቃጡን ባቀፈ ሣህን ላይ ይጠራቀማል። በተጠራቀመው ሽቶ ሰውየውን ይቀቡበታል።

ሀድኖክ ሽቶው እንዴት ወደቤቱ እንደገባ አያውቅም ነበር። እናቱ ግን የመምጣቱን ታሪክ ታውቅ ነበር። ይህም ራሱን የቻለ አምላካዊ ምሥጢር ነው። እናቱ ከየት ለምን እንደመጣ ስታውቅ ለልጅዋ አልነገረችም።

ማርያም ሀድኖክን ለንጉሥ የሚገባ ሽቶ እንዲሸጥላት ጠየቀችው (ኢየሱስ ክርስቶስ ንጉሠ ሰማያት ወምድር መሆኑን መለኮታዊ ጳይል ገልጿለች) እሱም ለረለገችው ነገር ሁሉ ሊውል የሚችል አስገራሚና ድንቅ የሆነ ሽቱ በቤቱ መኖሩን ሳይሸጠው ጠብቆ የቆየበት ምክንያት በመልካም ማዛዛው የሚስተካከለው ሽቶ በየትም ስለሌለ መሆኑን ገለጸ ይህንን ሽቶ ሊሸጥላት እንደሚችል ነገራት እሷም በ300 ዲናር ገዝታ ወሰደችው ባለቸበትም ወደ ስምሉን ቤት ሄደች ወደ ቤቱ ለመግባት በሩን እንኳኗቸ የበሩን መንኳኳት ስምቶ ስምሉን ወጣ አመንዝራዩኒቱ ማርያምንም አያቱ የያዘችው ልዩ ሽቶ መዓዛ ሸተተውና ከዚያ በፊት ሥራዋን ስለሚያውቅ ለምን ሽቶ ተቀብተሽ ከኛ ዘንድ መጣሽ በማለት የቁጣ ድምፁን አስምቶ ከቤቱ የገባው እንግዳ ጳድቅና ንፁሕ ስለሆነ በዚሁ ሰው እሳት እንደትቃጠይ በሰላም ሂጂ በማለት ከላይዋ ላይ የበሩን መዝጊያ ዘግቶባት ተመለሰ እርሷ ግን ተስፋ ሳትቆርጥ ቁማ ትጠባበቅ ነበር።

ጌታችን ኢየሱስ ክርስቶስም ስመሉን ሆይ የቤትህን በር ያንኳኳው ማን ነበር ያንኳኳውንስ ሰው ለምን አላስገባኸውም አለው። በሩን ያንኳኳው ሰው አንተ ወደላህበት ሊገባ የማይገባው ነው። ከይሁዳ ከተማ ከሚገኙት አመንዝራዎች ሌቶች አንዱ የሆነችው ሌቶ ናት ያንኳኳችው ሲል መለሰለት።

ጌታችን ግን ወደዚህ ዓለም የመጣው ኃጢአተኞችን በንስሐ ለመጥራትና ያልተጉትንም ለማዳን መሆኑን ከነገረው በኋላ የያዘችው ንብረት ከፍተኛ ስለሆነ በፍጥነት እንዲያስገባት አዘዘው። አመንዝራዋ ቤት ወደቤቱ እንዲያስገባ በመታዘዙ እያዘነና እያለቀሰ ወጥቶ በሩን ከፈተላት እርሷም ገብታ በጌታፊት ቆመች ሰገደችም ወደያውም የሸተውን መክደኛ ከፍታ ሽቶውን በጌታራስ ላይና እግርቹ አፈሰሰችው (ይህ የሽቶ ዕቃ ለቀደሙት ካህናት ነቢያትና ነገሥታት አልተከፈተም ለመጀመሪያ ጊዜ ለሷ ተከፈተላት የሽቶውን መክደኛ መክፈት በሷ ተጀመረ ኃጢአተኛ ተብላ በሰዎች ዘንድ የተናቀችው ቤት በእግዚአብሔር ዘንድ የላቀ ክብር ተሠጣት)

ይህ የሽቶ ቅባት ለሱ ይገባል የመንግሥት የክህነትና የትንቢት ቅብሪ የሱ ነውና በማለት የዚህ ታሪክ ጽሑፍ ይደመድማል።

(ከተአምረ ኢየሱስ)

በኢትዮጵያ መጽሐፈ ሥነክብር የተጻፈው የበዓተ ግብፅ ታሪክ በቢዛንታይን ኪነ ጥበብ ውስጥ የታወቀ እንደ ነበር ይነገራል። በምዕራባውያንም የምሥራቃውያን ያህል ባይሆንም በመጠኑ የታወቀ ነበር። ከዚሁ ሁሉ ይዞታ አንፃር ሲታይ የላሊበላ ቤተ ማርያም ጥንታዊው ሥዕል በብዙ ሁኔታው ብዙ መልእክትን ያዘለ ሆኖ ይገኛል። ስለዚህ ስለአፍአዊ ታሪኩ እዚህ ላይ በመግታት በውስጡ የያዘውን ምሥጢራዊ መልእክት ግልፅ በማድረግ እስካሁን የተዘረዘረውን የዚሁ ታሪክ አጠር በማድረግ አቅርቦናለሁ።

የላሊበላው ቤተ ማርያም የሰደት ሥዕልን ምንነት ከመላ ጎደል በየአጋጣሚው ተገልጾአል። ምስጢራዊ መልእክቱ ከሌሎቹ የኢትዮጵያ ቤተክርስቲያን የሥደት ሥዕሎች ተለይቶ እመቤታችን ጌታን ታቅፋ ከተቀመጠችበት አህያ ፊት ለፊት ባለ ረጅም እጇታ መስቀልን የያዘ መልእክ መኖር ነው። እንዲሁም ከመልእክቱ ቀዋሎ ባለሦስት ጉልላት ቤተክርስቲያን ተስሎ መታየቱ ተጨማሪ አዲስ መልእክት እንዳለው ያስገነዝበናል። በመሠረቱ ይህ ሥዕል የሚያሳየው የጌታ ከናዝሬት ወደ ግብፅ መሰደድን ሳይሆን ከግብፅ ወደ ናዝሬት መመለስን /ሚጠትን/ ነው። ስለዚህ /ሀ/ መልእክቱ አህያውን እየመራ መታየቱ መልእክት ምንም እንኳን ለመዓትና ለምሕረት እንደሚላኩ ቢታወቅም በዚሁ የመልእክ ሥዕል የሚታየው ምሥጢር ከሐዘን ወደ ደስታ መመለስን ነው። በመሆኑም ይህ ሥዕል የሚያስተላልፈው መልእክት ከ13ኛው ብሥራተ መልእክ ጋር የታያያዘ ሆኖ ይገኛል። ከ13ኛው ክፍለ ዘመን ወዲህ የተሣሉ የሥደት ሥዕሎች እመቤታችንና ዮሴፍ እንዲሁም ስሎሚ ጌታን ይዘው ሲጓዙ መልእክ ሲመራቸው አይታዩም። ነገር ግን አንዳንድ ጥንታውያን የእመቤታችን የሰደት ሥዕሎች በሰደት ጊዜ በጉዞ ላይ እያሉ መልእክ በክንፎቹ ጋርዲቸው /11/ ይታያል ነገር ማርያም ይህን ምሥጢር በሰፊው ይገልፀዋል። በመጽሐፈ ድንግል /12/ በብዙ ቦታ ይህ ታሪክ ተመዝግቧል። በዚሁ ሥዕል ተደጋግሞ እንደተገለጸው ግን የመልእክ መኖር የሚያመለክተው የሥዕሉ መልእክት ሚጠተ ግብፅን ብቻ ነው። ለ/ዘንባባ የደስታ መግለጫ መሆኑ

በብሉይና በሐዲስ ተጠቅሷል። በዚሁ ሥዕል የዘንባባ ዛፍ መኖርም የሚጠተ ግብፁ ደስታ መግለጫ መሆኑን ነው የሚያመለክተው። በተለይ ዘንባባ ከጥንት ጀምሮ እስካሁን ድረስ በደስታ ጊዜ በኢትዮጵያውያን ክርስቲያኖች ዘንድ ልዩ የደስታ ትርጉም እንዳለው የታወቀ ነው። ቀደም ሲል እንደተጠቀሰው የቤሴ በትር መለምለምና በስደት ጊዜ የዘንባባ ፍሬ እንደተመገቡም ያመለክታል። ይሁን እንጂ የዘንባባው አሳሳል ሁኔታ በዋነኛነት የሚያመለክተው የሚጠተ ግብፁ ደስታ አብሳሪነትን ነው። ሐ/ከመልአኩ ሥዕል አጠገብ ወይም ፊት ለፊት የቤተክርስቲያን ሕንፃ ይታያል። ቤተክርስቲያኑ ባለ ሦስት ጉልላት ሆኖ በእያንዳንዱ ጉልላት ራስ ላይ መስቀል አለበት። ይህ የቤተክርስቲያን ሕንፃ መልአክት ክርስቶስ መልአክት መስቀል ተሰቅሎ የሚመሰርታትን ቤተክርስቲያን አሊኃሪካዊ ትርጉም በቀጥታ እንደሚያመለክት ጥርጥር የሌለው ነው።

የአመቤታችን ስደት በሥዕል ገልጾ መተረክ በኢየሩሳሌም በነበረችው ቤተክርስቲያን ዘንድ አይታወቅም ነበር። በግብፁ ቤተክርስቲያን ግን ቴዎፍሎስና ጢሞቴዎስ የተባሉ ታሪክ ዘጋጢዎች ከተነሱበት 4ኛው ክ.ዘ ጀምሮ ሰፊ ስፍራ ነበረው። 4ኛው ክ.ዘ ዮሐንስ አፈወርቅ ኅርኅርዮስ ነባቤ መለኮት እቢይ ባስልዮስና ኅርኅርዮስ ዘኑሲስ የመሳሰሉ ሊቃውንት ቤተክርስቲያን በምሥራት አብያተ ክርስቲያን የተነሱበት ዘመን በመሆኑ ወርቃማ ክፍለ ዘመን በመባል ቤተክርስቲያን ትጠቅሰዋለች። ግብፃውያን በበኩላቸው በዚሁ ዘመን የግብፁ ቤተክርስቲያንን ታሪክ ፈር ለማስያዝና ታሪክዋን ለማጉላት የሚጣደፉበት ጊዜ ነበር። ከነዚህም ተደጋግመው የተጠቀሱት ቴዎፍሎስና ጢሞቴዎስ ናቸው።

በእስክንድርያ ቤተክርስቲያን ከ4ኛው ክ.ዘ ጀምሮ በመስፋፋት ላይ የነበረው የጌታ በስደት ወደ ግብፁ መግባት ታሪክ ከላሊበላ አብያተ ክርስቲያናት ሕንፃዎች አሠራር ጋር በተያያዘ መንገድ የጌታ የስደት ሥዕል እየተለመደ ሄዶ ነበር። ኢትዮጵያውያን ክርስቲያኖች በቲአሎጂ በቤተክርስቲያን ሕንፃና በሥዕል ከመቼም የበለጠ ከፍተኛ ደረጃ ላይ ደርሰው የታዩት በዚሁ ዘመን ነው።

ክፍል 2
ከ13ኛው ክፍለ ዘመን ወዲህ የሥደት ሥዕል በኢትዮጵያ ቤተክርስቲያን

ባለፈው ክፍል ከ12ኛው ክፍለ ዘመን ጀምሮ በኢትዮጵያ ቤተክርስቲያን የጌታ የስደት ታሪክ በሥዕል መግለፅ የተለመደ ተግባር እንደነበር በሰፊው ተብራርቶአል። የላሊበላ ቤተ ማርያም ሥዕል ለዚሁ ታሪክ መነሻነት ተወስዶአል። ምክንያቱም ይህ ሥዕል በጥንታዊነቱ በኢትዮጵያ አብያተ ክርስቲያናት ከተገኙት ሥዕሎች መካከል ተወዳዳሪ አልተገኘለ ትምና ከ12ኛው ክፍለ ዘመን እስከ 17ኛው ክፍለ ዘመን ድረስ የአመቤታችን ከናዝሬት ወደ ግብፁ መስደድ በተመለከተ በሥዕል መግለጽ በብዙ የኢትዮጵያ አድባራትና ገዳማት በመስፋፋት ላይ እንደ ነበር የታሪክ መዛግብት ያስረዳሉ። በነዚህ ዘመናት መካከል በሥዕል በቻ ሳይሆን መጻሕፍትን በማመ ስጠር የታየው እድገት በቀላሉ የሚገመት አልነበረም። ቅዱሳት

መጻሕፍትን ግዕዝ በግዕዝ እያመሰጠሩ እስከ 17ኛው ክፍለ ዘመን ድረስ ከቆዩ በኋላ ከ17 ኛው ክፍለ ዘመን ወዲህ ግዕዙን በአማርኛ መተርጎም ጀመሩ። ቀደም ሲል እንደተጠቀሰው ከመቼውም በበለጠ ስለመቤታችን የስደት ታሪክ የሚያስታ ውሱ ድርሰቶች የተዘጋጁት በ17ኛው ክፍለ ዘመን ነው። ምንም እንኳን ስለቁስቋም ታሪክ በሥነክሳርና በተአምረ ማርያም ታውቆ ቢቆይም ቁስቋም በሚል ስያሜ ቤተክርስቲያንን ማነፁ የተጀመረው በዚሁ ዘመን እንደነበር ቀደም ሲል ተገልጾአል። ቁስቋም ከጎንደር ከተማ አድባራት አንዱ እንደሆነ ይታወቃል። እስከ 15ኛው ክ.ዘ ድረስ መስከረም 25 ቀን የተቀፀል ጽጌ በዓል /13/ ይከበር ነበር። ይህም በኢትዮጵያ ቤተክርስቲያን ብቻ ነው የሚታወቀው። ከአፄ ዳዊት ቀዳማዊ ወዲህ ግን የተቀፀል ጽጌ በዓል መስ ከረም 10 ቀን ብቻ እንዲከበር ሆኖአል። ግን ምስጢሩ የጥንቱ ይበልጣል። ምክንያቱም ከረምት አልፎ ዘመን መፀው ሲተካ የሚጀምረው ዘመን ጽጌ በመሆኑ የጽጌን ወራት በደስታ መቀበልን ስለሚያመለክት ነው። የበዓሉ ስያሜ ይኸው አልነበረም። አፅገዩ ነበር የሚባለው። ይህ ቃል በመጋልይ የሠፈረውን ምስጢር የያዘ ነበር።

ዘመን ፅጌ ማለት ፀአተ ከረምት ነው። ከመሥከረም 26 ጀምሮ እስከ ኅዳር 5 ድረስ በኢትዮጵያ ቤተክርስቲያን የሚዘመሩ መዝሙሮች በሙሉ የክረምት ማለፍንና የምድር በአበባ መሸለምን ያወሳሉ የጎንደር አድባራት ከመመሥረታቸው በፊት የማሕሌቱ ሥርዓት አሁን እንደሚታየው አልነበረም። በየሳምንቱ ቅዳሜ በዘመነ ጽጌ መጋል፣ መጋልይ ይቆም ነበር። ይኸውም ሙሽራው የሚለው ቃል ለክርስቶስ ሙሽራይቱ የሚለው ቃል ለቤተክርስቲያን የተነገረ ትንቢት መሆኑን በማስገንዘብ የምሥጢረ ሥጋዌን ታሪክ ለማጉላት ተብሎ የሚፈጸም ሥርዓት ነበር። አሁንም ቢሆን በዘመነ ጽጌ እንደጥንቱ በየሳምንቱ ቅዳሜ መጋል፣ መጋልይ የሚቆምባቸው አድባራት አልፎ አልፎ ይታያሉ። በየሳምንቱ አሁኑ ግን ባሁኑ ዘመን በዘመነ እቢይ ያም እንደሚቆመው ያለ መወደስ ብቻ ይቆም ነበር።

ማሕሌተ ጽጌ የሚለው ድርሰት በአባ ጽጌ ድንግልና አባ ገ/ማርያም እንደተደረሰ ይነገራል። አንዳንድ የቤተክርስቲያን መምህራን አባ ጽጌ ከወሎ ወባ ኪዳነ ምሕረት ወደምትባለውና ጎጃም ውስጥ ወደምትገኘው ገዳም ሄደው ማሕሌተ ጽጌን ግማሹን ያህል ደረሱ ማህሌተ ጽጌ እንደ መልከዓ ሥዕል በጥሬ ዜማው ብቻ እየተዘመ ለብዙ ዓመታት ቆይቶ ነበር። ይኸውም ድቦ ኪዳነ ምህረት በምትባለውና መርጡላ ማርያም አጠገብ በምትገኘው ደብር ነበር የዚሁ አይነቱ መንፈሳዊ አገልግሎት የተጀመረው። የጎንደር አድባራት መስፋፋት ከጀመሩ ወዲህ ግን ከላይ ከተጠቀሰው መስከረም 26 ቀን ጀምሮ ማሕሌተ ጽጌና ሰቆቃወድንግል በከበርና በፀናፅል መቆም ተጀመረ። ከጎንደር ዘመነ መንግሥት በፊት በፀናፅልና በከበር ማሕሌት እንደነበረ ባይካድም በጎንደር እንደታየው ለእቋቋም ትምህርት የተለየ ደረጃ አልተሰጠውም ነበር። የዚህ ሊቃውንት የሆኑ ሁሉ ባልተወሰነ መንገድ ቁመቱን ይፈጽሙት ነበር። አብዛኛው የማሕሌት ጊዜ ይካሄድ የነበረው በሥብሀተ

ነግህና በአርያም እንዲሁም በመወድስ ቁመት ነበር። ከዚያ ወዲህ አብዛኛው ክፍለ ጊዜ ለመልክዕና ለዚህ ከተሠጠ ጀምሮ ግን እስመ ለዓለሙን ያለበታው በማለገገት የሥርዓተ ማሕለት ለውጥ ተደረገ። የሰብሀተ ነግህና የአርያም ቁመትም በአብዛኛው የኢትዮጵያ አድባራትና ገዳማት እየተረሳ መጣ። በከበር ብቻ የቤተክርስቲያንን አገልግሎት ማካሄድ ከፍተኛውን ሥፍራ የያዘው ወርታ ጽጌ ነው። በተለይ ቁስቋም በመባል የሚታወቀው ደብር በእቴጌ ምትዋብ አማካይነት ከተሠራ ወዲህ በጎንደር አድባራት ሥርዓተ ማሕለት መልክዕን እየመላለሱና ዚቅ እያስገቡ ከመጀመሪያ እስከ መጨረሻ ድረስ እንዲያልቅ ሆነ። ለዚህም የላይ ቤት የታች ቤት ና የላንኪ በመባል የተከፋፈለ ሥያሜ ሲኖረው እንደገና ሦስቱ ክፍሎች በጎንደር 44 አድባራት ልክ ልዩነት አላቸው። ማለትም የአንዱ ደብር የፀናፅል አወራረድ ከሌላው ደብር ጋር አይገናኝም። ይህም ሆኖ መያዣ የሌለው ነው ለመወሰን አይቻልም።

የጌታ በአተ ግብፅ ከማንም አገር በበለጠ በኢትዮጵያ ቤተክርስቲያን ይታሰባል። የሚታሰበውም ከመስከረም 26 እስከ ኅዳር 5 ድረስ ነው። እንደገና ኅዳር 6 የሚጠቀሙ ግብፅ በዓል ይታሰባል። ይህ ሁሉ ከሌሎች አብያተ ክርስቲያናት በላቀ ሁኔታ ነው የሚታሰበው። በሌሎች አብያተ ክርስቲያናት የጌታን ወደ ግብፅ መሰደድ የሚያስታውሱት ኢኮኖሚያዊ በሚሉት የቤተክርስቲያን ሥዕል ብቻ ነው። ይኸውም ታሪኩን በሥዕል በመግለፅ ማለት ነው። ስለዚህ የጌታን ሥደት በየአምልኮት ቦታው በብዛት ይሥሉ ነበር። ኢትዮጵያውያን ክርስቲያንም የዚሁ ዓይነት ልምድ ነበራቸው። እስከ 10ኛው ክፍለ ዘመን ድረስ በኢትዮጵያ ቤተክርስቲያንም ይሁን በሌሎች አብያተ ክርስቲያናት የጌታ ስደት በእግር ጉዞ እንጂ በአህያ ወይም በፈረስ አስቀምጦ መሳል አይታወቅም ነበር። ማለትም እመቤታችን ጌታን ታቅፋ በአህያ ላይ ተቀምጣ ስትጓዝ የሚያሳይ ሥዕል መሣል አይታወቅም ነበር። የተለመደው ከዚያ ወዲህ ነው ከዚያ በፊት የነበሩት የስደት ሥዕሎች እመቤታችን ጌታን ታቅፋ ወይም አዝላ በእግር ስትጓዝ የሚያሳይ ሥዕል ነበር የተለመደው። ጥንታዊው የኢትዮጵያ ቤተክርስቲያን ሥዕልም ከዚህ የተለየ አልነበረም። ጥንታዊው የኢትዮጵያ ቤተክርስቲያን የስደት ሥዕል ከውጭዎቹ አብያተ ክርስቲያናት ሥዕሎች የሚለየው በላሊበላው ቤተ ማርያም ከተገኘው ሥዕል በቀር የሴፍና ሰሎሜ ሳይኖሩበት የተሳለ ሥዕል አለመኖሩ ብቻ ነው። እመቤታችን የጌታችንን እጅ ይዛ ወይም ታቅፋው አለበለዚያ አዝላው የሴፍና ሰሎሜ በፊትና በኋላ አብረው ሲጓዙ አልፎ አልፎ የሴፍ ጌታን ተሸክሞ ወይም ሰሎሜ ጌታን አዝላ... የመሳሰለውን የሚያሳይ ሥዕል ብቻ በኢትዮጵያ ቤተክርስቲያን ከጥንት ጀምሮ የተለመደ ነበር። የሴፍና ሰሎሜ የሌሉበት የጌታ ስደት ሥዕል በየትም አልተገኘም። ተደጋግሞ እንደተገለፀው ከላሊበላው በቀር። በገዳሙ ሐይቅ/ወሎ የተገኘው የስደት ሥዕል የሴፍ ጌታን ተሸክሞ /እሸኮብ ብሎ/ ፊት ለፊት ሲጓዝ እመቤታችን በባዶ እግር ስትከተለው ሰሎሜ እመቤታችንን ስትከተል ያሳያል።

ሥዕሉ በቤተክርስቲያን ግድግዳ ላይ የተሣለ ሳይሆን በወንጌል መጽሐፍ ላይ ነው የተሣለው። ሌላው የዚሁ ተመሳሳይ ሥዕል ከግና ሐይቅ ደሴቶች ባንዱ ደብር የተገኘውና ክርስቶስ ተስፋን የሚባል ጸሐፊ በጻፈው ወንጌል ላይ የሚገኘው የስደት ሥዕል ነው። ይህ ወንጌል በሁኑ ጊዜ በአዲስ አበባ ዩኒቨርሲቲ ይገኛል። መጽሐፉ በ14ኛው ክፍለ ዘመን የተጻፈ ነው። በዚሁ መጽሐፍ ሁለት የስደት ሥዕሎች ይገኛሉ። አንደኛው የሴፍ በግራ ሰሎሜ በቀኝ እመቤታችን ጌታን ታቅፋ በመሀል ቁማ ስታለቅስ ያሳያል። ከሥዕሉ ራሱ ጋር ዘከመ በከየት ማርያም በፍኖት በእንተ ፍቁር ወልዳ እንዘተሐውር ደብረ ቁስቋም። ወሰሎሜ ታስተባርያ የሴፍ ይባኪ ምዕራሃ የሚል ጽሑፍ ይነበባል።

ከዚሁ ሥዕል ለመረዳት እንደሚቻለው ከነገረ ማርያም ይልቅ ላሃማርያም በዚሁ ዘመን ምን ያህል ታውቆ እንደነበር ነው። ስለ እመቤቱን ልቅሶና መረር ጎዘን በሰፊው የሚተነትነው ላሃማርያም ነው። ሁለተኛው የዚሁ ወንጌል ሰዕል የሴፍ ጌታችንን ተሸክሞ /እሸኮብ ብሎ/ ሲጓዝ እመቤታችን ስትከተለው ሰሎሜ እመቤታችንን ስትከተል ያሳያል። መልአክ ከንፎቹን ዘርግቶ ሦስቱንም ጋር ያደቅዋል። ዘከመ ነገሥት የሴፍ ሐፃን ወእም ወዘከመሐረ ብሔረ ግብፅ ወመልአክ እግዚአብሔር ምሥሊሆሙ... የሚል ንባብ እላዩ ላይ ተጽፎአል። ኢየሱስ ሞአ በተባለው ወንጌልም የዚሁ ተመሳሳይ ሥዕል ይገኛል። የኢየሱስ ሞአ ወንጌል በገዳሙ ሐይቅ የተገኘ መጽሐፍ ነው። በሁለተኛው የክርስቶስ ተሥፋን ወንጌል የሴፍን እመቤታችንና ሰሎሜን በክንፎቹ የጋረደው መልአክ የሴፍ እሸኮብ ብሎ የተሸከመውን ሐፃን በሁለቱ እጆቹ ደግፎ ይዟል። በሁለቱ መጽሐፍት የሚታዩት ጥንታዊያን የስደት ሥዕሎች የኢትዮጵያ ቤተክርስቲያን መምህራን የነበራቸውን የአመሥጥሮ መጻሕፍት ጥልቅ ዕውቀት የሚያመለክቱ ከመሆናቸውም በላይ የነበራቸውን የዕድ ጥበብ ዕድገትንም በሰፊው ያመለክታሉ። ይህም ማለት አመስጥሮ መጻሕፍትን የእጅ ጽሕፈትንና ሠዓሊነትን አጠቃልሎ የመያዝ ልምድ በኢትዮጵያ ቤተክርስቲያን ሊቃውንት ዘንድ ይዘወተር እንደነበር እነዚህ ሥዕሎች ያመለክታሉ ማለት ነው። የውጭ ፀሐፊዎች ግን ክርስቶስ ተስፋንና ኢየሱስ ሞአ በተባሉት ሁለት መጽሐፍት የተገኙት ሥዕሎች በሌሎች የኢትዮጵያ ቤተክርስቲያን ክፍሎች አለመገኘታቸውን እንደ ትልቅ ምክንያት /ማስረጃ/ በመቁጠር ከውጭ የመጡ ሥዕሎች ሳይሆኑ አይቀሩም ይላሉ። ሁለተኛው ምክንያታቸው በመልአኩ ራስ ላይ የተሳለው ዘውድ በኢትዮጵያ የተለመደ የዘውድ ቅርፅ የያዘ አለመሆኑንና መልአኩ የያዘው እጅታው ረጅም የሆነ መስቀል ናቸው። የባለረጅም እጅታ መስቀል ታሪክ ቀደም ሲል በሰፊው ተዘርዝሯል።

የ20ኛው ክፍለ ዘመን የውጭ ምሁራን በመልአኩ ራስ ላይ ስለተሳለው የዘውድ ቅርፅ ልዩ መሆን ቢገለፁም የዚሁ ዘውድ ቅርፅ በዛጊዎች ዘመን መንግሥትና በአጼ ይኩኖ አምላክ ዘመን መንግሥት የተለመደ የአሳሳል ዘዴ እንደነበር በብዙዎች ይታመንበታል። የመልአኩ ባለረጅም እጅታ መስቀልም

አስቀድሞ በተገለፀው የሳሊበላ ቤተማርያም የሰደት ሥዕል ታሪክ ከተገለፀው የወጣ ይዘት የለውም። ጥንታውያኑ የኢትዮጵያ ቤተክርስቲያን የሰደት ሥዕሎች ሁሉም በመልአክ የታደሱ ናቸው። ይህን የመሰለ የአሳሳል ፎርም በምዕራባውያንም የተለመደ እንደነበር ተረጋግጧል። ግን ምዕራባውያን ከኢትዮጵያውያን የወረሱት ይሁን ወይም ኢትዮጵያውያን ከምዕራባውያን የወረሱት አልታወቀም። ዮሴፍን እመቤታችንና ሰሎሚን እሳያቸው ላይ ረብሶ በክንፎቹ ጋርዷቸው የሚታየው መልአክ ከድጓው ዘገባ ጋር ሲገናዘብ ከምዕራባውያን ቀድመው ኢትዮጵያውያን በዚሁ ፎርም ይጠቀሙ ነበር ለማለት ያስደፍራል።

በአክሱም ዘመነ መንግሥትና በዛኝ ዘመነ መንግሥት የቅዱሳት መጻሕፍት ምስጢር በጽሑፍ ብቻ ሳይሆን በሥዕልም ማመስጠርና መተርጎም የተለመደ እንደነበር ገጽመ ሐይቅ የተገኙ ሁለት ጓደነት ሥዕሎች ጉልህ ማስረጃዎች ናቸው። ይህ ልምድ ከ4ኛው ክፍለ ዘመን ጀምሮ በሌሎች አብዮተ ክርስቲያናት ይሠራበት እንደነበር ሸልገር የተባው የታሪክ ተመራማሪ ያስረዳል። 13ኛው ክፍለ ዘመን ከመቼውም በበለጠ ኢትዮጵያውያን ከሦርያውያን ብዙ የመጻሕፍት ትርጉምና የእጅ ጥበብ እየቀሰሙ ይመለሱ ነበር። ተምቤን ውስጥ ደብረ ትንሣኤ በተባለው ገጽም በሚገኘው ወንጌል ላይ እመቤታችን ጌታን ታቅፋ በግራ በኩል፣ በቀኝ በኩል ሰሎሚ በመሀል ዮሴፍ ጎድን ለጎድን ሲጓዙ የሚያሳይ ሥዕል ይገኛል። ሁኔታው ጉዞዋቸው ወደ ደብረ ቁስቋም እንደሆነ ያመለክታል። ዘከመቦሉ ቁስቋም የሚል ጽሑፍ በሥዕሉ ራሱን ይነበባል። የዚሁ ሥዕል መሠረቱ ነገረ ማርያም ነው። ሁለተኛው የሰደት ሥዕል ይዞ የሚገኘው ሌላው ወንጌል በዚሁ በተምቤን በሚገኘውና ደብረ መድኃኒት በሚባለው ደብር የሚገኘው ነው። ሥዕሉ ከመጽሐፉ ባንድ ገፅ ላይና ታች በመሆን በሁለት የተከፈለ ነው። የላይኛው ክፍል ካህኑ ዘካርያስ በቤተ መቅደስ ውስጥ በሄሮድስ በተገደለ ጊዜ ኤልሳቤጥ ሕፃኑ የሐንሰን ይዛ ወደሲና ተራራ ስትሮጥ ያሳያል። ዘካርያስ በሄሮድስ ስለተገደለ ኤልሳቤጥ የልጇን የዮሐንስን ሕይወት ለማትረፍ ያደረገችውን ሽሽትና እንዲሁም ሄሮድስ የሕፃኑን ክርስቶስ ሕይወት ለማጥፋት ብሎ የቤተሰቧምንና የገሌላን ሕፃናት በፈጀ ጊዜ እመቤታችን የሕፃኑን ክርስቶስ ሕይወት ለማትረፍ ያደረገችው ሽሽት ለማገናዘብ ተብሎ የተዘጋጀ ሥዕል ነው። በደብረ መድኃኒት የተገኘው ሥዕል የሚያመለክት ከተው። ከነኤልሳቤጥ ቀጥሎ በስተግርጌው የተሳለው ሥዕል እመቤታችን ዮሴፍ እና ሰሎሚ ደብረ ቁስቋም በነዋሪነት መልክ ሲታዩ ዮሳ ድንገት የደርሰ ሄሮድስ ሕፃኑን ለማስገደል ሰላዮቹን በየአገሩ ማሰማራቱና ሕፃናትን ማስፈጀት በተናገረ ጊዜ እመቤታችን ስለደነገጠች ሕፃኑ ክርስቶስ ድንጋይ እንዲሆን ባዘዘ ጊዜ ወደ ድንጋይነት የተለወጠውን የተሳ አካል ዮሴፍ በመናሪያ ቤታቸው ሲቀብረው ያሳያል። ቴዎፍሎስ በጻፈው ነገረ ማርያም እንተመዘገበው ዮሳ ደርሶ አስደንጋጭ ዜና ያሰማቸው ወደ ግብፅ ለመሄድ ገና የሁለትና የሦስት ቀን

ጉዞ ከመጀመራቸው በድንገት /14/ ደርሶ ነው፤ ይህ ታሪክ በስቃይናድንግልም በጣም ጎልቶ ይነገራል።

ግብፅ ውስጥ አልማሕሩካ በተባለው ሥፍራ በጥንት ዘመን የኢትዮጵያ ቤተክርስቲያን ገጽም ተቋቁሞ ነበር። በዚሁ ገጽም ሙሳ በሚል ስም የሚጠራ ሰው በድንገት ጉዞ ላይ ደርሶ እመቤታችንን ስላሳደነገጠ ድንጋይ ሆኖ እንደቀረ የሚገልጽ ፅሁፍ ማግኘቱን አቡሳዲት የተባለው ግብፃዊ የታሪክ ምሁር በጻፈው መጽሐፉ ገልጿል። ከአዲስ አበባ አድባራት የመጀመሪያው በሆነውና አፄ ምኒልክ ባሠሩት አዲስ አለም ደብር የሚገኘው የሰደት ሥዕል ዮሴፍ እመቤታችንና ሰሎሚ በመንገድ ብዛት ደክሞአቸው በቀትር ጊዜ ባንድ ዛፍ እግር ተጠልለው እያለ ዮሳ እየሮጠ ደርሶ ሄሮድስ ሕፃኑን ክርስቶስን ፈልጎ ብዙ ሕፃናትን ካስፈጀ በኋላ እንደገና በየአገሩ ሰላዮችን ማሰማራቱ በሰፊው ስለተያያዘው ሽሽታቸውን እንዲቀጥሉ በመናገሩ እዚያው ድንጋይ ሆኖ እንደቀረ ያሳያል እንጂ ድርጊቱ ግብፅ ከገቡ በኋላ እንደተፈጸመ አይገልፅም። የአዲስ ዓለም ማርያም ደብር (1889-1913) ዓ.ም ባሉት ዓመታት ውስጥ የተሳለ ነው።

በተንቤን ደብረ መድኃኒት ደብር የተገኘውን የወንጌል ላይ ሥዕልን የመሰለ ሌላ ሥዕል የአባ እስጢፋኖስ ተከታዮች የሆኑ መናንያን በቆረቆሩት የጉን ዳጉንዲ ገጽም ይገኛል። L.Leroy የተባለው የውጭ ዜጋ በኢትዮጵያ አድባራትና ገጽማት ስለ ጥንታውያን መጻሕፍትና ሥዕሎች /ኢኮኖሚካል/ ባደረገው ጥናት ካገኛቸው ጥንታውያን ሥዕሎች መካከል በጉንዳጉንዲ የሚገኙ ሦስት /15/ የወንጌል መጻሕፍት የተለያዩ የአሳሰል ዘዴ ያላቸው የጌታ የሰደት ሥዕሎች እንደሆኑ መዝግቧል። ምሁሩ ባደረገው ጥናት በደብረ መድኃኒትና በጉንዳጉንዲ የተገኙ ወንጌሎች በ15ኛውና በ16ኛው ክፍለ ዘመን የተጻፉ መሆናቸውን አረጋግጧል።

በቤተሰባሌም /ጋይንት/ በሚገኘው ላሐ ማርያም መጽሐፍ ዮሴፍና ሰሎሚ በእግር ሲጓዙ ዮሴፍ ጌታን ተሸክሞ /እሸኮኮ/ ብሎ በግራ በኩል ድንግል ማርያም በመሀል ሰሎሚ በቀኝ ሆነው ሲጓዙ የሚያመለክት የሰደት ሥዕል ሲኖር እመቤታችን የተጫማቸው ጫማ የሐርነት መልክ ይዞ ተሥሏል። ዮሴፍና ሰሎሚ ግን በባዶ እግር ሲጓዙ ሥዕሉ ያሳያል። የሦስቱም ልብስ ቀለም በኢትዮጵያ ቤተክርስቲያን ከሚገኙት ሥዕሎች ሁሉ የተሰለ ነው። ከሥዕሉ በስተግርጌ የጽሑፍ ምልክት ሲኖር ከመደብዘዙ የተነሳ ሊነበብ አይችልም። ከሥዕሉ በስተራሶን ያለው ጽሑፍ ግን ለመነበብ የሚችል ሲሆን ዘከመ ሆሩ ዮሴፍ ወማርያም ወሰሎሚ እንዘይፀውሩ ሕፃኑ ወይጎይዩ ውስተብሔረ ግብፅ የሚል ነው።

ሁለተኛው በዚሁ ገፅ የሚታየው ሥዕል የሦስቱም ቅደም ተከተል የጉዞ ፎርም እንደላይኛው ሲሆን ልዩነቱ የቆመበት ቦታ የሐር ምንጣፍ የተነጠፈበት መሰሉ የሚታይ ሆኖ እመቤታችን ጌታን ታቅፋ ስትጓዝ በሦስቱም ምንም ጫማ ያለው የለም የሁለተኛው ሥዕል ሌላው ልዩነት ዮሳ ድንጋይ ተንተርሶ ተኝቶ መታየቱ ነው። በዚያው ላይ ዘከመ አእራፊ ዮሳ የሚል ፅሁፍ ብቻ ሊነበብ ሲችል

ተከታዩ ፅሁፍ ግን ከመጥፋቱ የተነሳ አይነበብም። ይህ ከሥዕሉ በስተግርጌ የተጻፈ ሲሆን በስተራሲጌ ደግሞ ዘከመ ሐደረት ማርያም ምስለ ፍቁር ወልዳ ውስተ ደብረ ቁስቋም ምስለ ዮሴፍ ወሰሎሚ የሚለው ፅሁፍ ይነበባል። እመቤታችን ከቆመችበት ቦታ ላይ የሚታየው የምንጣፉ ሕብር ልዩ ነው።

ከፍ ብሎ እንደተጠቀሰው በኒሁ ሁለት ሥዕሎች ላይ የሚታየው ቀለም ከሌሎች የኢትዮጵያ ቤተክርስቲያን ሥዕሎች ፈፅሞ የተለየ ነው። በተለይ የእመቤታችን ሥዕል በማንኛውም ክፍል የሚገኘው በሰማያዊ ቀለም የተሳለ ሲሆንና በዚሁም መሠረት ኢትዮጵያውያን ክርስቲያን ሰማያዊ የሆነውን ሁሉ ልብሰ ማርያም ብለው እንደሚጠሩት ይታወቃል። በዚሁ ሥዕል ግን የአራቱም ልብሰ ቀለም በተለያዩ የቀለም አይነት የተዋበ ሆኖ ተሰሎአል። ላሃ ማርያም የተጻፈበት ዘመን ባይታወቅም ባለፈው እንደተጠቀሰው ከቤተልሔም ሌላ በጣና ደሴቶች በሚገኙ ገዳማት መጽሐፉ ተባዝቶ እንዲገኝ ያደረጉ ዳግማዊ ዳዊት /1508 - 1540/ ናቸው። እኔ ዳዊት በያንዳንዱ ቅጂ መጽሐፍ የእመቤታችን የስደት ሥዕል እንዲኖር አድርገዋል። ይህን ታሪክ በጥናት የደረሰበት ጃጌ የተባለው ምሁር ነው። እንደምሐሩ ዘገባ ላሃ ማርያም የተባለው መጽሐፍ ለመጀመሪያ ጊዜ የተገኘው በቤተልሔም ጋይንት ውስጥ ነው። በቤተክርስቲያን በሥዕል አማካይነት የመጻሕፍትን ትርጉም መግለፅ በኢትዮጵያ ቤተክርስቲያን ከፍተኛውን ሥፍራ ይዞ የታየው ከአዲ ዘርእ ያዕቆብ ዘመነ መንግሥት /15ኛው ክ.ዘ. ጀምሮ እስከ 16ኛው ክ.ዘ ድረስ ነው። ይህ ዘመን ፈረንጆች የተሐድሱ ዘመን ሬናደሴንስ ብለው ሰይመውታል። ይህም የመጽሐፍትን ትርጉም በሥዕል መግለፅ ከትንሿ እስያ በኮንቲኮች አማካይነት ወደ ኢትዮጵያ እንደመጣ ይታመናል።

በጋይንቱ ቤተልሔም ከተገኘው የስደት ሰዕል የሚገኘው የዮሳ ሥዕል ከሌሎች በተለየ ሁኔታ የሳ ራሱ ድንጋይ ሆኖ የሚያሳይ ሳይሆን ድንጋይን ተንተርሶ ተኝቶ የሚያሳይ ነው። ይህን ታሪክ በተመለከተ በብዙ የኢትዮጵያ አድባራት የሚገኙ ሥዕሎች ግን የሳ ራሱ ድንጋይ መሆኑን ያሳያሉ ነገር ማርያም የሚተርከውም ይኸው ነው። ስለዚህ በቤተልሔሙ ላሐ ማርያም የተገኘው ይህ የዮሳን ልዩ መልክ የያዘው አሳሳል ምናልባት እንዳለ ከውጭ አብያተ ክርስቲያናት የተወረሰ ሳይሆን አይቀርም የሚል ግምት አስጥቷል። የእመቤታችን በስደት ጊዜ የእግርን ጉዞ እስመልክቶ በኢትዮጵያ ቤተክርስቲያን ዘንድ ስለተካሄደው ጥናት ከመላ ጎደል ከዚህ በላይ የተገለፀውን ያመለክታል። እመቤታችን በአህያ ላይ ተቀምጣ ወደ ግብፅ ስትጓዝም ሆነ ከግብፅ ስትመለስ ኸሚያሳዩቶ ጥንታውያን ሥዕሎች መካከል ግን እስካሁን ለመግለፅ የተሞከረው የላሊበላው ቤተ ማርያም ሥዕል ብቻ ነው። ይህ ሥዕል ከ12ኛው እስከ 13ኛው ክፍለ ዘመን ያለውን የቤተ ክርስቲያን ሥዕል (ኢኮኖግራፊ) ያሳያል። ስለዚህ ከዚህ በማያያዝ ከዚያ ወዲህ የተሳለውና እመቤታችን በአህያ ላይ ተቀምጣ ወደ ምድረ ግብፅ በስደት ጊዜ ስትጓዝ የሚያሳየውን የኢትዮጵያ አድባራትና ገዳማት ሥዕልና ከውጭ አብያተ

ክርስቲያናት ጋር ያለው ግንኙነትና ልዩነት አቀራረቡም ጭምር የሚያሳየው ገለፃ በቅደም ተከተል ለመመልከት ቀጥሎ ያለው ቀርቦአል።

ሀ. ከታላቁ ደብር ዲማ ጊዮርጊስ ተወስዶ በብርቲሽ ቤተ መጽሐፍት የሚገኘው የእመቤታችን የስደት ሥዕል

ከኢትዮጵያ ቤተክርስቲያን በየምክንያቱ ተወስደው በእንግሊዝ አገር በሚገኘው ብሪቲሽ ቤተ መጽሐፍት ከሚገኙት የብራና መጻሕፍት መካከል የዲማ ጊዮርጊስ ወንጌል አንዱ ነው። ይህ ወንጌል ከመጀመሪያ እስከ መጨረሻው አንዱ ገፅ ሥዕል ሁለተኛው ገፅ ጽሑፍ እየሆነ የተዘጋጀ ነው። ወንጌሉ የተጻፈው በ17ኛው ክፍለ ዘመን መሆኑ ታውቋል። በዚሁ ወንጌል ከተሳሉ የሥዕል አይነቶች አንዱ የእመቤታችን የስደት ሥዕል ነው። እመቤታችን በአህያ ላይ ተቀምጣ በግራ እጅዋ ጌታን ታቅፋ በቀኝ እጅዋ የአህያውን ጀርባ በመንካት ተደግፋ ስትጓዝ ትታያለች። ዮሴፍ በከረጢትና፣ በስልቻ የተቋጠረውን ስንት ተሽከም ሰሎሚ በባኩልዋ በተለያየ የአለላ /ቀለም/ የተነከረው አክርማ/ ቀለም የተዋበውን መሶብ በራስዋ ተሽከማ ባንድ እጅዋ ማሰሮ አንጠልጥላ ሁለቱ ዮሴፍና ሰሎሚ ግራና ቀኝ ሁኑው እመቤታችንን ሲከተሉ ይታያሉ። ዮሴፍ የተጫማው ጫማ ባሁኑ እነጋገር ቦቲ ይባላል። ጉለበት ድረስ የሚሸፈነው ጫማ ማለት ነው። ከሥዕሉ እግርጌ "እምግብፅ ፀዋዕክም ለወልድዮ ለከብረ ቅዱሳን" የሚል ንባብ በጣም ጎልቶ የተጻፈ ጽሑፍ ሲነበብ ከሱ ቀጥሎ ዘከመ ጉየት ማርያም ብሔረ ግብፅ ምስለ ፍቁር ወልዳ" የሚል ጽሑፍ ይታያል። በሰሎሚና በዮሴፍ ራስ ላይ የፈሳቸው ስም ተጽፏል። ከዚሁ ሥዕል በሌላው አቅጣጫ ደግሞ "ወሶበርእዮ ሄሮድስ ዘከመ ተሳለቁ ሳዕሊሁ ሰብአ ሰገል..." የሚል ጽሑፍ ይነበባል። ሦስት ዛፎች ሁሉንም ከበው ተሰልዋል ሁለቱ ዛፎች በዛፍነታቸውም ሆነ በአሳሳቸው የኢትዮጵያውያንን ይዞታና የኢትዮጵያን የተፈጥሮ ውበት ያመለክታሉ። ሦስተኛው ዛፍ ግን በዛፍነቱና በአሳሳሉ የውጭ አገር ሠዓሊዎችን ንድፍና የውጭ የተፈጥሮ ሁኔታን ያመለክታል።

ይህ ሥዕል ባንድ ጊዜ ሁለት ታሪካውያን መልእክቶችን አጠቃልሎ የያዘ ነው። መልእክቶቹም ስደተ ግብፅና ሚጠተ ግብፅ ናቸው። ይዞታው በሥዕሎቹ ብቻ የተወሰነ ሳይሆን ከሥዕሉ ራሱንና እግርጌ እንዲሁም ግራና ቀኝ የሠፈሩት ፅሑፎች በግልፅ መልእክቶቹን የሚያስተላልፉ ናቸው። ከፍ ብሎ እንደተጠቀሰው ስደተ ግብፅን የሚያመለክተው "ዘከመ ጎየት ማርያም ብሔረ ግብፅ ምስለ ፍቁር ወልዳ" የሚለውና "ወሶበርእዮ ሄሮድስ ዘከመ ተሳለቁ ሳዕሊሁ ሰብአ ሰገል..." የሚለው ምንባብ ሲሆን ሚጠተ ግብፅን የሚያመለክተው ደግሞ "እምግብፅ ፀዋዕክም ለወልድዮ ለከብረ ቅዱሳን የሚለው መሆኑ ለማንም የተሠወረ አይሆንም። ሥዕሉም ጽሑፉም ስደተ ግብፅንና /16/ ሚጠተ ግብፅን ይመለከታል።

ከዚሁ ሥዕል የዛፎቹ መኖር ዛፎቹም በጣም የተዋበና ልምላሚያቸው እጅግ የሚያስደስቱ ሆነው መታየት ከመከራ ወደ ምቹት ከሐዘን ወደ ደስታ

መመለስን የሚያመለክቱ ሲሆኑ ሰሎሜ የተሸመችው ያማረ መሰብም የደስታ ምልክት ነው። ስለዚህ የዛሬው ውስትና የሰሎሜ መሰብ ሚጠቀሙ ግብፅን ያመለክታሉ። ከዚህ በስተቀር ከቡሴ አለባበስ ጀምሮ የቀሩት የዚሁ ሥዕል ይዘቶች የሚያመለክቱት ስደተ ግብፅን ብቻ ነው። በ17ኛው ክፍለ ዘመን እዚህ ፋሲል ከየመን /17/ መንግሥት ጋር ግንኙነትን ለመመሥረት ብዙ ጥረት ነበር። ግን ውጤት አላሳገኘላቸውም ምክንያቱም እንደሚከተለው ነው። ቱርኮች ምፅዋን ጨምረው ቀይ ባህርን ከተቆጣጠሩ ብዙ ዓመታት አልፏቸው ነበር። ሆኖም ከቱርኮች ጋር ተዋግቶ ምፅዋንና አካባቢውን የቀይ ባህር ጠረፍ ለመመለስ የሚያስችል የጦር መሳሪያ በአዲስ ፋሲል ወታደሮች አልነበረም። በዘመኑ ከምሥራቅ አገሮች በፖለቲካም ሆነ በኢኮኖሚ በተሻለ ሁኔታ ላይ ትታይ የነበረው የመን ነበረች። ስለዚህ የአዲስ ፋሲል ጥረት ከየመን የጦር መሣሪያ አግኝቶ ቱርኮችን ከምፅዋና አካባቢዋ ለማባረር በመፈለግ የተመሠረተ ነበር።

አዲስ ፋሲል መልእክቶችን ወደ የመን ልከው የየመን መንግሥት ተወካዮች ኢትዮጵያን እንዲያስገኙ ጋበዙ፤ ከየመን መንግሥት ወደ ኢትዮጵያ ተልከው የመጡ መልእክቶች ባሁኑ ጊዜ የሱማሌያ ክፍለ ግዛት በሆነችው በዘይላ በኩል መጥተው የኢትዮጵያን ምድር ከረገጡ ጀምሮ በአግር ጉዞ ጎንደር ለመድረስ ብዙ ወራትን አሳልፈዋል። ጉዞአቸው የሐረርን ምድር ጨርሰው ወደ አፋር ምድር በመድረስ ከዚያ ወደ ደቡባዊ የትግራይ ክፍል ተጉዘው በአገው ምድር አድርገው ሰሜንን አልፈው ወደ ወገራ ደረሱ፤ ከዚያ ንጉሱ ወደ ሚገኙበት ወደ ጎንደር ገቡ።

እነዚህ የየመን መልእክተኞች በጉዞአቸው ጊዜ ከመጀመርያ እስከ መጨረሻ ከኢትዮጵያውያን ዘንድ ይታይ የነበረው ማሳበራዊ ፖለቲካዊና ሃይማኖታዊ ይዞታን መዝግበው ተመልሰዋል። መልእክተኞቹ በሙሉ የእስልምና እምነት ተከታዮች ነበሩ። ግን ከዘገባቸው ለመረዳት እንደሚቻለው መጽሐፍ ቅዱስን ያነበቡ ናቸው። ስለ ኢትዮጵያውያን ክርስቲያን በታሪክ ያውቁ ስለነበር በየደረሱበት ሁሉ ያገኙባቸውን ኢትዮጵያውያን ክርስቲያን ስለእምነታቸው /ስለሚከተሉት የክርስትና እምነት/ ቢጠይቁአቸው እንኳን ተራምድ ምዕመናን ከመነኮሳቱና ከቀሳውስቱ መካከል እንኳ መልስ እንዳጡ ዘግበው ስለ ክርስትና እምነት መሠረትነት የመለሰላቸው የአረብኛ ቋንቋ የሚያቀው ጳጳሱ ብቻ እንደነበር ዘርዝረው ጽፈዋል። የጳጳሱን ስም አልጠቀሱም። ይሁን እንጂ ከመልእክተኞቹ ሁኔታ ለመረዳት እንደሚቻለው ስለ እምነቱ /ስለሚከተለው የክርስትና እምነት ለመመለስ የሚችል ከኢትዮጵያውያን ቀሳውስትና መነኮሳት መካከል ጠጭሮ ሳይሆን በመልእክተኞቹና በአስተናጋጅቹ ኢትዮጵያውያን መካከል የቋንቋ ችግር ስለነበር ነው፤ መልእክተኞቹ ራሳቸው የኢትዮጵያን ምድር ከተገነጡ ጀምሮ ከዘይላ ተነስተው የኢትዮጵያ ቀላማ ወይና ደጋማና ደጋማ ክፍሎች በአግር አቋርጠው ጎንደር ድረስ የተጓዙበትን አላማ ምንም አያውቀውም ነበር፤ እነሱ ጎንደር እስከደረሱ ድረስ ይገምቱት የነበረው አዲስ ፋሲል እነሱን የጠሩአቸው ንጉሱ ራሳቸው ስለመው በመላ የኢትዮጵያ ሕዝብ

እንዲያስልሙላቸው የጠሩአቸው መስሎአቸው ነበር፤ መልእክተኞቹ በሙሉ በየመን መንግሥት የተመረጡ ሽዎችና ቃዲሞች ነበሩ። ይህ ሁሉ ሲሆን ከኢትዮጵያውያን መካከል አረብኛን አጣርተው የሚያውቁ ኢትዮጵያዊ ወይም አማርኛን አጣርቶ የሚያውቁ የመናዊ አስተርጓሚዎች ስላልነበሩ ይበልጡት በጥቅሻ የሚካሄድ ትርጉም ስለነበር ነው የተሳሳተ ግምት ውስጥ ሊከታቸው የቻለው።

አዲስ ፋሲል ግን ከምዕራባውያን ጋር በጦር መሳሪያ ምክንያት ግንኙነት እንዳይመሰርቱ በአባታቸው ሱስንዮስ የደረሰው መከራ እንዳይደገምባቸው ስለሰጉ የተሻለ ዘዴ መስሎአቸው እንጂ ሌላ አልነበረም። እንዳንድ መኪንንትና የአድባር አለቆች የሳቸውን አላማ ሳይረዱ በየመናቹ መልእክተኞች መምጣት ምክንያት ማጥረም ጀምረው ነበር፤ ለዚህ ታሪክ መዘርዘር ምክንያት የሆነው በስደት ጊዜ ቶሴፍ ተጫምቶት የሚታየው የሥዕል ጫማ ከምን እንደተወረሰ ለማስረዳት አስፈላጊ በመሆኑ ነው። ከላይ በተዘረዘረው መሠረት የዲማው ጊዮርጊስ ወንጌል ውስጥ ተሰሎ የሚገኘው የስደት ሥዕል የተሳለው በ17ኛው ክፍለ ዘመን ነው። እነዚህ የመናች በዲፕሎማሲ መልእክተኛነት የመጡም በ17ኛው ክ.ዘ ነው። ስለዚህ ኢትዮጵያውያን ስለሊዎች ከየመናቹ መልእክተኞች ያዩትን የጫማ አይነት በሥዕል ለሥዕል እንደተጠቀሙበት ይታመናል።

እስታኒስለው ችግሩን የተባለው ጸሐፊ ግን ይህን በቶሴፍ እግር ላይ የታየው እስከ ጉልበት ድረስ የሚደርሰው ጫማ ኢትዮጵያውያን ሊሰሉት የቻሉት ምፅዋ ላይ ከነበሩ ቱርኮች በማየት ነው ሲል አስቀምጦታል። ስለዚህ የዚሁ ምሁር አባባልም ያስኬዳል /18/።

ከዲማ ጊዮርጊስ እንደተገኘ የሚነገርለት በዚሁ የስደት ሥዕል ከቶሴፍ ጫማ ሌላ ከሦስቱ የዛፍ ሥዕሎች አንዱ በቶሴፍ ሥዕል ራስ ላይ የሚታየው ባርኔጣና የበትሩ እያያዝ እንዲሁም አለባበሱ የሚያመለክተው የምዕራባውያን የሥዕል አቀማመጥ ነው፤ ስለዚህ በአዲስ ሱስንዮስ ዘመን ከመጡ ፖርቱጋላውያን ኢትዮጵያውያን ሠላሊዎች አንዳንድ ነጥቦች ይቀስሙ እንደነበር ይህ ሥዕል ያመለክታል።

ለ. በብሪቲሽ ቤተ መጻሕፍት የሚገኘው ነገር ግን ከየትኛው የኢትዮጵያ ቤተክርስቲያን እንደተወሰደ ያልታወቀው ከብራና ወንጌል ጋር የተሳለው የሥደት ሥዕል። ይህ የስደት ሥዕል የተሳለበት ዘመንም አልታወቀም። ሥዕሉ ከሌሎቹ የኢትዮጵያ ቤተክርስቲያን ሥዕሎች ፈጽሞ የተለየ ነው፤ ይህ ሥዕል እንደሌሎቹ የኢትዮጵያ ቤተክርስቲያን የስደት ሥዕሎች የስደትን ታሪክ ያዘለ ነው። እመቤታችን በአሁን ላይ ተቀምጦ የሴፍንና ሰሎሜ ሲከተሉዋት የሚያመለክተው ይኸው ሥዕል ከሌሎቹ የኢትዮጵያ ቤተክርስቲያን ሥዕሎች ልዩ የሚያደርገው የቀለሙ ቅብ ነው። ከዚህ በስተቀር ቶሴፍ ያንጠለጠለው የውሃ ቅልና በተከሻው አስደግፎ የያዘው ባለሁለት ጆሮ መቋሚያ ኢትዮጵያዊነትን ያስገነዝባል፤ ሰሎሜ በዚሁ አልተሳለችም። ሲንት ማርቶ /19/ በመባል በሚታወቀውና ሮም ውስጥ በሚገኘው ገዳም

ከሚገኘው ጥንታዊ ሥዕል ጋር ይህ ሥዕል እንደሚመሳሰል አመጣጡን ያጠኑ ምሑራን ያረጋግጣሉ። ስሎሜ ባለመኖርዋ ብቻ ከዚሁ ሥዕል ጋር የሚመሳሰል የሰደት ሥዕል በጎጃም እጅግ ጥንታዊ ከሆነው ደብር መርጡለ ማርያም ይገኛል። ይህ ሥዕል በይዘቱ ከምዕራባውያን ጋር የሚመሳሰል ሳይሆን ከ17ኛው ክ.ዘ ጀምሮ ከነበረው የጎንደር ሥዕል ጋር ነው የሚመሳሰለው። ከሥዕሉ ራስጌ "ዘከመ ነገደት ማርያም ቁስቋም" የሚል ንባብ አለበት። ንባቡና በእመቤታችን ልብስ ላይ የሚታየው ቀለም በጎንደር ዘመነ መንግስት ተስፋፍቶ የነበረውን በነገረ ማርያም መሠረትነት የተሣለውን ነው የሚያመለክተው። ይሁን እንጂ እስካሁን በየትም በኢትዮጵያ አድባራትና ገዳማት ያልታየው ሁኔታ በዚሁ ሥዕል ይታያል፤ ይኸውም ጌታ ዕራቄቱን ሆኖ መሳሉ ነው፤ ምዕራባውያንና ምሥራቃውያን የመላእክትን ምስል በቅርፅና በሥዕል ሲያስቀምጡ ዕራቄታቸው አድርገው በሕፃናት ፎርም ያስቀምጡአቸዋል። እንዲሁም ሥዕል አድሕኖ በሚሰሉበት ባሕላቸው ጌታን በመላእክት ፎርም ያለ ልብስ ይሰሉታል። ስለዚህ የመርጡለ ማርያም የጌታ ሥዕል ከምዕራባውያን የተወረሰ ለመሆኑ በዚህ እናረጋግጣለን አመጣጡም በ17ኛው ክ.ዘ ወደ ኢትዮጵያ ከመጡ ፖርቱጋላውያን ነው።

በአፄ እያሱ አድያም ሰገድ የተጻፈ ተአምረ ማርያም በሰሜን ጎንደር ውስጥ በወገራ ወረዳ "ደቂ ኪዳነ ምህረት" በምትባለው ደብር ይገኛል፤ በመጽሐፉ መሀል የሰደት ሥዕል ተሰሷል። ይህ ሥዕል በዲማ ጊዮርጊስና በመርጡለ ማርያም ከተገኘው ሥዕል ጋር በብዙ መልኩ የሚመሳሰል ነው፤ እመቤታችን የተቀመጠችበት አህያ ኢትዮጵያውያን ጌታ በምሥጋና ኢየሩሳሌም ሲገባ የተቀመጠችበትን አህያ እንደሚሰሉት ያለ መልክ አለው፤ ልጓሙና ኮርቻው ግን በበትሉ ወይም በረረሰ ላይ እንደሚደረገው ያለ ነው፤ በዚሁ ሥዕል እመቤታችን በቀኝ እጅዋ ልጓሙን ይዛ በግራ እጅዋ ጌታን ታቅፋ ስትጓዝ ትታያለች።

በ16ኛው ክፍለ ዘመን ኒኮሮ ብራንክሌን የተባለው የውጭ ዜጋ ለአፄ ልብነ ድንግል አንድ የሥዕል ስጦታ አብርቶላቸው ነበር፤ ሥዕሉ ጌታ በዕለተ ሆሳዕና በምሥጋና ወደ ኢየሳሌም ሲገባ አእራግና ሕፃናት የዘንባባ ዝንግፊና የወይራ ቅጠል ይዘው እያመሰገኑት የሚያሳይ ነው፤ የዚሁ ሥዕል ቀለምና የሥዕሉ ፎርም በኢትዮጵያ ሠዓሊዎች ዘንድ ተወዳጅነትን አግኝቶ ነበር።

ሐ. ንጉሥ ሳህለ ሥላሴ /1813 - 47/ በጻፉት መዝሙረ ዳዊት ላይ የተሣለ

የሰደት ሥዕል

ይህ መዝሙረ ዳዊት ሰላ ድንጋይ ዜና ማርቆስ ውስጥ ይገኛል። በ19ኛው ክፍለ ዘመን መጀመሪያ በሸዋ የቤተክርስቲያን ሥዕል /ኢኮኖግራፊ/ ከፍተኛውን ሥፍራ ይዞ እንደነበር ለመረዳት ይቻላል። በሰላ ድንጋይ ዜና ማርቆስ መዝሙረ ዳዊት የሚገኘው የሰደት ሥዕል እመቤታችን የተቀመጠችበት እንስሳ፤ አህያ መሆኑ ቀርቶ በትሉ ነው መሆንንና ሴት ወደዘሮዎች የሚቀመጡበት በትሉ የሚሸለመውን

ሁሉ ተሸልሟል። እመቤታችን በባለ ሰማያዊ ቀለም መጎናፀፊያ ጌታን አዝላ የደባብ ቅርፅ ያለው ጥላ ይዛ ትታያለች። የዮሴፍ አለባበስ የኢትዮጵያውያን ሽማግሌዎች አለባበስን ያመለክታል፤ ስሎሜ በግራ እጅዋ የሰሉን ጥላ በቀኝ እጅዋ የትቤ ማሰሮ የመሰለ የሸክላ ድስት ይዛ ሁለተኛ ማሰሮ በጀርባዋ ተሸክማ ስትታይ ሦስት መላእክት ክንፋቸውን ዘርግተው ሦስቱንም ጋርደዋል፤ ከስዕሉ ራስጌና ዕግርጌ "ዕምትካት አይሁድ በቅንአቶሙ ይፀልኩኪ ጥቀ..." የሚለው ሰቆቃ ወድንግል ከመጀመሪያው እስከ መጨረሻው ተጽፎአል፤ ይህ ሰዕል በ19ኛው ክፍለ ዘመን መጀመሪያ /ከዛሬ 174 ዓመት በፊት/ የነበረውን የኢትዮጵያውያን ማኅበራዊ ኑሮ በቀላሉ ያመለክታል። ዋናው መልእክቱ ግን የእመቤታችንን የፀጋ ግርማና ሞገስ ለመግለፅ ነው።

ባለፈው ክፍለ ከ17ኛው ክፍለ ዘመን በፊት ኢትዮጵያውያን ክርስቲያን የእመቤታችንን የሰደት ጉዞ የሚሰሉት በእግር ጉዞ ብቻ እንደነበር መገለፁ አይዘነጋም። ከዚያ ወዲህ ግን እምቤታችንን በአህያ ላይ አስቀምጦ መሳል ጀመሩ፤ ይሁን እንጂ የዚህ አይነቱን ሥዕል መሳል ሲጀምሩ በሁለት ነገሮች ተቃውሞ ገጥሞአቸው ነበር፤ አንደኛው ለምን ጌታ በግራ እጅ ይታቀፋል፤ የሚል ሲሆን 2ኛው ደግሞ ባንዳንዱ የሰሜን ኢትዮጵያ ክፍሎች በአህያ ላይ የምትጫነው ክብሯን ጠብቃ ያልተገኘች ልጃገረድ ስለነበር እመቤታችንን በአህያ ላይ አስቀምጦ መሳል የእመቤታችንን ክብር እንደመቀነስ ስለሚያመለክት መሆን የለበትም የሚል ነበር ግን ሠአሊዎች ለዚሁ መፍትሔ ሁኖ ያገኙት "ሥናር" በምትባለው የሱዳን አህያ ፎርም አህያውን መሳል ነበረ። በዚህ ምክንያት የተነሳባቸው ተቃውሞ እንዲቀር አድርገዋል። የጌታ በግራ እጅ መታቀፍ ግን ምን ውጤት እንዳስገኘ አልታወቀም። በሐዲስ ኪዳንና በቤተክርስቲያን ታሪክ ተመርኩዞ ከበዓተ ቤተ መቅደስ /ባሕታ/ በመነሳት የተለያዩ ታሪኮችን ያዘሉ የእመቤታችን ሥዕሎች መሳል የተዘወተረው ስድስቱ የእመቤታችን በአሳት መከበር ከጀመሩ አንስቶ ነው። በዓላቱ 1ኛ ጥር 21፣ 2ኛ የካቲት 16፣ 3ኛ ግንቦት 1፣ 4ኛ ግንቦት 21፣ 5ኛ ነሐሴ 16 ና፣ ጎዳር 6 ናቸው። የጎዳር ጽዮን አከባበር ግን ከሁሉ የተለየ ታሪክ አለው። /20/ ስለዚህ ከስድስቱ በዓላት በበለጠ ቀደምትነትም እንዳለው ታውቋል።

በየምክንያቱ ተደጋግሞ እንደተገለጸው ግብፅ ውስጥ በነበረውና አልማሕሩካ በመባል በሚታወቀው የኢትዮጵያ ቤተክርስቲያን ገዳም 40 ያህሉ ኢትዮጵያውያን መነኮሳት ይኖሩ ነበር። አልማሕሩካ ጌታ በሰደት ጊዜ እርፎበት እንደነበር የሚታመንበት ቦታ ነው፤ በዚሁ ገዳም ይኖሩ የነበሩ ኢትዮጵያውያን መነኮሳት ገዳሙን ደብረ ቁስቋም ብለው ሰይመውት ነበር። ነገረ ማርምና ስንክሣር ወደ ግዕዝ የተተረጎሙት በነዚሁ መነኮሳት ነው ተብሎም ይታመናል። ምክንያቱም በሁለቱ መጻሕፍት የሠፈረው ፍሬ ነገር በዝማሬ መሥዋዕትና በድን ሠፍሮ ስለሚገኝ ነው። በኒሁ መነኮሳት አማካኝነት ወደ ግዕዝ ከተተረጎመ ደግሞ ወደ ኢትዮጵያ እንዲላክ ለማድረግ በጣም ቀላል ነበር። ምክንያቱም በየዓመቱ በዓለ

ትንሣኤን ለማክበር ወደ ኢየሩሳሌም የሚመለሱት ኢትዮጵያውያን ምዕመናን ሊያመጡት ይችላሉ።

ስድስቱ በዓላተ እግዚአብሔር ማርያም በኢትዮጵያ ቤተክርስቲያን መክበር ሲጀምሩ እነሱን መነሻ በማድረግ ብዙ በግጥም የተደረሱና በዕድ ጥበብ የተዘጋጁ መልክዓና መዝሙሮች ተዘጋጅተዋል። በዚህ መሠረት ትልቁን ሥፍራ የያዘው ጎዳር ስድስት ቀን ነው፤ መስከረም 26 ቀን ጀምሮ 40 ቀን ሙሉ ዘመነ ጽጌ በመባል ለሚታሰበው ለዚሁ ወቅት ማሕለተ ጽጌና ስቃይ ድንግል በግጥም ተዘጋጅተዋል እንደገና ብዙ ያፈጸሙትን መዝሙሮችም በተከታታይ ተቀናብረዋል። እንደዚሁም ሁሉ የጌታ ስደትን ለማስታወስ የተለያዩ ትርጉም ያላቸው የሰደት ሥዕሎች ተሰለዋል። የሰደት ሥዕል በኢትዮጵያ ቤተክርስቲያን በሦስት የተከፈለ የታሪክ ዘመን አለው። እሱም ከ13ኛው ክፍለ ዘመን በፊት 13ኛው ክፍለ ዘመን እስከ 17ኛው ክፍለ ዘመንና ከ17ኛው ክፍለ ዘመን እስከ 19ኛው ክፍለ ዘመን ድረስ ነው።

ክፍል 3 የሦስትነት ሥዕል በኢትዮጵያ ቤተክርስቲያን፤ የእግዚአብሔር አንድነትንና ሦስትነትን በጽሑፍ ብቻ ሳይሆን በሥዕልም መግለፅ የተለመደ ሁኖ ቆይቶአል። የኢትዮጵያ ቤተክርስቲያን መምህራን የእግዚአብሔርን ሦስትነት በሥዕል ማስቀመጥ የጀመሩት ከምሥጢረ ሥጋዊ በመነሳት ነበር። በደብረ ታቦርና በጥምቀት (አስተርአቶ) /ኢጵፋንያ/ በኢትዮጵያ ቤተክርስቲያን የጥንታዊውን መምህራን ምሥጢረ ሥላሴን በሥዕል መግለፅ የተለመደ ነበር። ምሥራቃውያንና ምዕራባውያን ይህ አይነት አገላለጽ ኢኮኖሚካል እንደሚሉት ተገልጿል። በነሱ ዘንድ ማንኛውም መንፈሳዊ ሥዕል ኢኮኖሚካል ይባላል። ቅዱስ ኢዮርጂምና ቅዱስ አውግስጢኖስ የተባሉ ጥንታዊውን የምዕራብ ቤተክርስቲያን አባቶች የሦስትነት ሥዕል መሳል ጀምረው ነበር። ከዚያ ወዲህ የአሬንታል አብያተ ክርስቲያናት በአሪት ዘፍጥረት 18:1 - 3 ምንባብ መሠረት ይህንን ሥዕል መሳል ጀምረዋል። እንደገና የምሥራቅና የምዕራብ አብያተ ክርስቲያናት የአሬንታሉን ልማድ አስፋፍተውታል።

በ12ኛው ክፍለ ዘመን የነበረው የሮማ ፓፓ ቪኒሮክት 16ኛ፤ ጥቅምት አንድ ቀን 1745 ዓ.ም. የእግዚአብሔር ሦስትነትን ለመሳል የሚያስችል ሕግ አውጥቶ ነበር፤ ሦስቱም እኩል አድርጎ መሳል ከዚህ ጀምሮ እየተለመደ መጣ።

የኢትዮጵያ ቤተክርስቲያን ምሁራን ከብሉይና (21) ከሀዲስ (22) እያገናዘቡ የሥላሴን ሥዕል መሳል በሰፊው ይጠቀሙበት ነበር። ጆሁን እንጂ ሦስቱን አካላት በመሳል ልምዳቸው ላይ የፖርቱጋሎችን የአሳሳል ባህል ማስገባታቸው አልቀረም ፖርቱጋሎች በ1542 ዓ.ም. ያገራቸውን ሥዕል ወደ ኢትዮጵያ በብዛት እንዳስገቡ የነሱም የሥዕል ቅርጽ በብዙ የኢትዮጵያ አብያተ ክርስቲያናት እንደሚገኙ የኢትዮጵያን ኢኮኖሚካል ያጠጉ ምሁራን አረጋግጠዋል። (23)

ባንዳንድ የኢትዮጵያ ክፍሎች እንደታየው የጥንት ኢትዮጵያውያን መንፈሳዊውን ሥዕል እንደየቅደም ተከተሉ ማስቀመጥ በጣም የተለመደ ነው፤ ማለትም ከላይ በአሪት ዘፍጥረት መሠረት ሦስቱን ሥላሴ እኩል አድርጎ ማስቀመጥ ቀጥሎ በሐዲስ ኪዳን መሠረት የአስተርአቶን /የኢጵፋንያን/ በመጨረሻ የስትላትን ሥዕል ያስቀምጡ ነበር። ባንዳንድ ቦታዎች ደግሞ ቅደም ተከተሉን በ4 ይከፍሉታል። ይኸውም ከላይ የሥላሴ ቀጥሎ የጌታ የሕፃንነት ዘመን ቤተ መቅደስ መግባት (24) በሦስተኛ ደረጃ ሥዕል አስተርአቶ በ4ኛ ደረጃ ሥዕል ስትላትን ያስቀመጡበት መንገድ ይታያል፤ በዚሁ አቀማመጥ የተዘጋጀው ጥንታዊ ሥዕል ትግራይ ውስጥ በገረዓልታ ወረዳ ደብረ መዐር በሚባለው ደብር ይገኛል።

የአስተርአቶን ሥዕል አንዴ በሁለተኛ ደረጃ ሌላ ጊዜ በሦስተኛ ደረጃ እያስቀመጡ የሳሉበት ምንክንያት ልደትንና ጥምቀትን ባንድ ቀን የማክበር ልምድ ስለነበራቸው ነው። በክፍል አንድ በምዕራፍ አራት እንደተገለፀው ኢትዮጵያውያን ክርስቲያን እስከ 16ኛው ክፍለ ዘመን ድረስ ልደትንና ጥምቀትን አንድ ላይ ጥር ስድስት ቀን ያከብሩ ነበር። ጥር ስድስት ቀን በዓለ ግዝረት ተብሎ መሰየም የጀመረው ከ16ኛው ክፍለ ዘመን ወዲህ ነው።

ብዙ የምሥራቅ አብያተ ክርስቲያናት ምሥጢረ ሥላሴን በሥዕል ሲገልጹ ከኢጲፋኒያ /አስተርአቶ/ ይልቅ የደብረ ታቦርን ታሪክ ማስቀመጡ ያዘወትሩታል። ምሥራቃውያንም ሆኑ ኢትዮጵያውያን ሦስትነትን ለመግለፅ በሚሰሉት ሥዕል ላይ የነበራቸው ጥንታዊ ከፍተኛ ነበር፤ ምክንያቱም ይህ ክፍል ከፍተኛው የደግማ ክፍል በመሆኑ ነው። በተለይ ኢትዮጵያውያን በሀይማኖት ደረጃ መወቀስ ወይም መነቀፍ አለበለዚያ መወገዝ ብቻ ሳይሆን የፖለቲካ ሰዎች በነገሩ ጣልቃ ሊገቡ ስለሚችሉ ለሕይወትም በጣም አስጊ ሊሆን ስለሚችል ነው። (25)

በምስራቅ አብያተ ክርስቲያናት የእግዚአብሔር ሦስትነትን መሳል የተለመደው በመላእክት ፎርም ነው። ይህም ቢሆን ከአሪት ዘፀአት 19÷1 በመመርኮዝ የተወሰደ አገላለፅ ነው። እስከ 15ኛው ክፍለ ዘመን ድረስ የምሥራቃውያንና የምዕራባውያን የሦስትነት ሥዕል በተገለጸው መሠረት ብቻ ሲካሄድ ቆይቷል። የኬልቄዶንን ጉባኤ በመቀበል አንድ ሆነው የኖሩት ሁለቱ አብያተ ክርቲያናት ከ5ኛው ክፍለ ዘመን መጨረሻ ገደማ ጀምሮ በፊሎክሼ አማካይነት የደግማ ልዩነት በመካከላቸው ስለተፈጠረ ምዕራባውያን የሦስትነትን ሥዕል ሲሰሉ ሌላ መንገድ ተከተሉ።

ሥላሴን ባንድ ቦታ አስቀምጦ በፊሎክሼ ፎርም መሣል በምዕራባውያን ዘንድ የተጀመረው ከ10ኛው ክፍለ ዘመን ጀምሮ ነው። (26) ይህም ለሁለት መቶ ጓመታት ያህል በጣም እየተስፋፋ ቆየ። በ908 ዓ.ም. የነበረውና ደንስተን በመባል የሚታወቀው የካንተርበሪ ጳጳስ የሳለው የሦስትነት ሥዕል ከማንም በበለጠ የፊሎክሼን ይዘት አጉልቶ ያሣያል። ደንስተን ሦስቱን አካላት ሲሰል አብና ወልድን በ40 ዓመት ጎልማሳ መንፈስ ቅዱስን በ18 ዓመትና በ20 ዓመት ዕድሜ መካከል

ባለውጣት መልክ አስቀምጠዋቸዋል። ይህ አሳሳል የመቅደንቱን የመናፍቅነት ትምህርት የሚያመለክት ሆኖ እናገኘዋለን። ግናስቲኮች በ11 ደረጃ የተከፋፈለ የመናፍቅነት ትምህርት አላቸው። የመቅደንቱን ትምህርትም ከዚህ ውስጥ ነው።

ምዕራባውያን ከ1180 ዓ.ም ጀምሮ እንደገና በፊሎክሽ የሦስትነትን መሣል ትተው ሦስቱንም አካላት በእኩልነት ማስቀመጥ ጀመሩ በዚህ ከ13 - 15 ክፍለ ዘመን ድረስ ሊቀጥል ቻለ። ከ15ኛው ክፍለ ዘመን አንስቶ እንደገና ሦስቱንም በእኩልነት ማስቀመጥ ትተው በተለየ መልክ ይሥራሉባቸው ጀመሩ። አብ በተለየ የጳጳስ ፎርም ወልድ ጎድኑና እግሩ በቸንካር ተቸንክሮ መንፈስ ቅዱስ በአምሳለ ርግብ ረብሶ የሚያሳይ ሰዕል በብዛት ተሥሎ ታይቷል። እንደዚሁም ከዚህ ብዙ ሳይለይ አብ ከቡ የዓለምን ቅርፅ ይዞ ወልድ መስቀል ተሸክሞ መንፈስ ቅዱስ ርግብ ይዞ እንዳንድ ቦታ ላይም መንፈስ ቅዱስ መጽሐፍ ይዞ የሚያሳይ የሦስትነት ሥዕል ይሣል ነበር።

ቴኦፋኒ መገለፅ ማለት ሲሆን ኤጲፋኒ ማለትም መገለፅ ነው። ነገር ግን ኤጲፋኒ የሚያመለክተው የእግዚአብሔር የአንድነትና የሦስትነትን መገለፅ ሲሆን ቴኦፋኒ ደግ ሞ የእግዚአብሔር ለደጋግ ሰዎች መገለፅንና ክነሱ ጋር ቃል በቃል መነጋገርን ነው። ለምሳሌ በደብረ ታቦርና በፈለገ ቱርዳናስ የታየው አምላካዊ ምስጢር ኤጲፋኒ ይባላል። ከአብርሃም ከሙሴ ጋርና ከሌሎችም ጋር እግዚአብሔር ያደረገው ምልእስ ደግሞ ቴኦፋኒ ይባላል። በዚህ መሠረት እግዚአብሔር በደመና በአንድነት ተሰሎ ሲታይ ቴኦፋኒ ይባላል። የቴኦፋኒ ሥዕል በብዙ የምስራቅና የምዕራብ አብያተ ክርስቲያናት ይገኛል። በኢትዮጵያ ቤተክርስቲያንም የቴኦፋኒ ሥዕል በብዙ አድባራት ለማግኘት ተችሎአል። በኢትዮጵያ ቤተክርስቲያን ሦስቱን አካላት ሦስት ሽማግሌዎች አስመስሎ መሣል የተጀመረው ከ16ኛው ክፍለ ዘመን ወዲህ ነው። ዋነኛው የሥላሴ ሥዕል /ከላይ በተጠቀሰው መልኩ ማለት ነው/ የተሳለው ጥንታዊ ሥዕል ጎጃም ውስጥ ዲማ ጊዮርጊስ ይገኛል። ይህ የዲማ ጊዮርጊስ ሥዕል የጥንት ምዕራባውያን ይዘት አለው። የሠዓሊው የሥዕል ችሎታ በጣም ዕፁብ ድንቅ ከሚባሉት አንዱ እንደሆነ የሥዕል ምሐራን መስክረውለታል። 4ቱ እንስሳ የሥላሴን መንበር ተሸክመው በ4 መአዘን ተሰለዋል። ምዕራባውያንና ምስራቃውያን የሥላሴን መንበር በ4ቱ ኪሩቤል አስደግፎ መሳልን በጣም አያዘወትሩም ነበር። 4ቱ ኪሩቤል በቴኦፋኒም (እግዚአብሔር ባንድነት በተሳለበት ሥዕል) ይሳላሉ። በምስራቃውያን አልፎ አልፎ የቴኦፋኒ ሥዕል 4ቱ እንስሳ /ኪሩቤል/ የሌሉበት ሆኖ ተሥሎ ይገኛል። በኢትዮጵያ ቤተክርስቲያን ግን 4ቱ እንስሳ /ኪሩቤል/ የሌሉበት የቴኦፋኒ ሥዕል አልተገኘም ኢትዮጵያውያን ከ16ኛው ክፍለ ዘመን ጀምረው ለብዙ ዓመታት ሦስትነትንና አንድነትን /ቴኦፋኒን/ ሲሰሩ ፀወርተ መንበርን ከክንፋቸው ጋር እየሣሉ ማስቀመጥን ያዘወትሩ ነበር። በዚህ አኳኝ ከ80 - 90 ዓመት ድረስ እንደቀጠሉ ይታመናል። ከዚያ በኋላ ግን በኢትዮጵያ 4ቱ

ገፀ ሰብስቦ ገፀ ላህም ገፀ ንሥርና ገፀ አንበሳ ሆነው እያንዳንዳቸው መጽሐፍ ይዘው ያለ ክንፍ ይሳሉ ጀመሩ።

የምስራቃውያንና የምዕራባውያን አብያተ ክርስቲያናት ዘመነ ብሉይንና ዘመነ ሐዲስን የሚጠቅሱት ከክርስቶስ ልደት በፊት ከክርስቶስ ልደት በኋላ እያሉ ነው። የኢትዮጵያ ቤተክርስቲያን ግን ዘመነ ሐዲስን ዘመነ ሥጋዊ/ አምላክ ሥጋ ሆነ ለማለት/ ዓመተ ምህረት በማለት ትጠቅሳለች። ዓመታትን ዘመነ ማቴዎስ ዘመነ ማርቆስ ዘመነ ሉቃስና ዘመነ ዮሐንስ በማለት በ4 ትከፍላቸዋል። 4ቱ ወንጌላውያን በ4ቱ ኪሩቤል ምትክ ይጠቀሳሉ አባ ጊዮርጊስ ዘጋስጫ በሰዓታት ዘሌሊት ድርሰታቸው ሀየንተ ኪሩቤል ብነ አርባዕቱ ወንጌላውያን... በ4ቱ ኪሩቤል ምትክ 4 ወንጌላውያን አሉልን አራቱም የመለኮትን ቃል ይናገራሉ፤ ከዘለዓለማዊው ወልደ አምላክ አፍ ምንጭም ፀሥራበ ስብሐት ይቀዳሉ ካሉ በኋላ እያንዳንዳቸው ዘብእሲ፤ ዘእንበሳ፤ ዘላህምና ዘንሥር በማለት ጠቅሰዋቸዋል።

ቅዱስ ያፌድ በበኩሉ አራቱን ወንጌላውያን በአፍላጋት መልክ በማስቀመጥ ቤተክርስቲያን ከዕራቱ አፍላጋት ትምህርተ ወንጌልን እንደምትጠጣ ይኸውም ከማቴዎስ ልደቱን ከማርቆስ መንክራቱን ከሉቃስ ላህም መባሉንና ከዮሐንስ በግ መባሉን በማመስጠር አስቀምጦታል አባ ጊዮርጊስ የ4ቱን ወንጌላውያን ይዘት በ4ቱ ኪሩቤል ፎርም አስቀምጦታል። በሌላ መንገድ ቅዱስ ያፌድ መጥምቁ ዮሐንስን ወደ ሐዲሱ ብቻ በማስገባት እነሆ የእግዚአብሔር በግ ያለበትን ብቻ መዝግቦ ይገኛል። አባ ጊዮርጊስ ዮሐንስን በገፀ ንስር (እንስሳ) ፎርም በማስቀመጥ ዘልዑለ ያሠርሮ ወልዑለ ይሰብክ ከፍ ብሎ የሚበር በከፍታም የሚሰብክ... በማለት ጠቅሰውታል።

ይህ ከዚህ በላይ የተዘረዘረውን ግንዛቤ መሠረት በማድረግ የኢትዮጵያ ቤተክርስቲያን ሠዓሊያን እግዚአብሔርን ባንድነት በቴኦፋኒና በሦስትነት ሲሰሉ በኪሩቤል ፈንታ አራቱን ወንጌላውያን በ4ቱ መአዘን መንበር አስቀምጠዋቸዋል። ሁኔታው ከጊዜ ወደ ጊዜ ተቀባይነትን እያገኘ መጥቶ በያዝነው 20ኛው ክፍለ ዘመን እጅግ ጎልቶ ሊታይ ችሏል። አራቱ ወንጌላውያን በአራቱ ኪሩቤል ምትክ ማስቀመጥ መለመዱን የምንረዳው ባንዳንድ አድባራት በ4ቱ መዓዘናተ መንበር የሰዎች ምስል ብቻ በትልቁ እየተሳለ እንደገና በስተግርጌው አራቱ እንስሳ በትንሽ በትንሹ ተሥለው በመገኘታቸው ነው። የዚህ አይነት ሥዕል በዮሐንስ ወልደ ነጎድጓድ ቤተክርስቲያን ውስጥ በግልፅ ተቀምጧል። አሳሳሉም ግሩም የሆነ ኢሊሳቤጥ ትርጉም ያለው ነው። መንፈሳዊውን ሥዕል /ኢኮኖግራፊ/ በቅርፅ የሐውልት የቅርፅ አስመስሎ ማስቀመጥ የአርቶዶክሳውያን አብያተ ክርስቲያናት ሥርዓትን ያልተከተለ ፍፁም የምዕራባውያን ሥርዓት ነው። ይሁን እንጂ በደብረ ብርሃን ሥላሴ የቆመው በኢየሱስ ክርስቶስ ስም ሐውልት የቅድስት ሥላሴ ዓውደ ምሕረት ሐውልቶች በአማኑኤል ቤተክርስቲያን ዐውደ ምሕረት የቆሙ ሐውልቶች በሰዓታ ደብረ የቆሙ ሐውልቶች ማንም የቤተክርስቲያን መሪ ሳይጠየቅ ብዙ ትምህርት

ቤቶች ሊያቋቁም ይችላል የነበረውን የቤተክርስቲያን ንብረት በማናለብኝነትና እብሪት በሚመሩ ጥቂት ግለሰቦች እየወጣ ሊሠራ ችሏል።

እንደ ቤተክርስቲያን ሕግ ቢሆን ኖሮ ለህዚህ አሳስፈላጊ ቅርጾች የወጣው ወጭ የሕፃናት ት/ቤትና የደካሞች መጦርያ ቢሠራበት ኑሮ ምንኛ ባስደሰተ ነበር።

ያም ሆኖ በቅድስት ሥላሴና በአማኑኤል አድባራት በተቀረፁትና በሰው መልክ ብቻ የቆሙት የአራቱ ወንጌላውያን ምስሎች በተገቢው መንገድ ከተሣለው የደብረ ነጻድጓድ የሐንሰ ሥዕል ጋር ይመሳሰላል። በየእቅፋቸው /በየጉያቸው/ በትንሽ በትንሹ በ4ቱ ኪሩቤል ቅርጾች ተቀምጠዋል። ይህ ሁሉ የሚያመለክተው በተደጋጋሚ የተገለፀውን የአባ ጊዮርጊስን አባባል መሠረት አድርጎ የመጣውን የአሊዳሪካዊ ትርጉምን የያዘ ሆኖ ይገኛል።

በኢትዮጵያ ቤተክርስቲያን ሥርዐተ ማሕሌት መሠረት ከዋምቀት አንስቶ ለሚቀጥሉ ሦስት ሣምንታት ዘመን አስተርእዮ ይባላል። በነዚህ ሣምንታት በያሬዊ ሥርዓት የሚዘመወድ የሚዘመረው እስመ ለዓለም አንገርጋሪና ዚት እንዲሁም መዝሙርና ዝማራ መዋሰድ በሙሉ አስተርእዮን የሚጠቅሱ ናቸው። በዚህ መሠረት የኢትዮጵያ ቤተክርስቲያን ምሐራን የአስተርእዮን ምስጢር ለመግለጽ እግዚአብሔር አብ በደመና እግዚአብሔር ወልድ በፈለገ ጉርዳኖስ በየሐንሰ እጅ እየተጠመቀ እግዚአብሔር መንፈስ ቅዱስ በርግብ ምሳሌ በእግዚአብሔር ወልድ ላይ አርፎ የሚታዩበትን ሥዕል ይሥላሉ። በተደጋጋሚ ሁኔታ የአስተርእዮን ሥዕል (27) መመልከት ያዘወተሩ ኢትዮጵያውያን ክርስቲያን ባንድነት የተሳለና በእግዚአብሔር ምሳሌ የተቀመጠ ሥዕልን ሲያዩ የአስተርእዮን ሥዕል ይሉታል። በውጭ አብያተ ክርስቲያናት ግን አስተርእዮ ተብሎ በኛ ቤተክርስቲያን የተሠየመውን አፒፋኒ /ኤጵፋንያ/ ሲሉት በአንድነት ብቻ የሚሳለው ደግሞ ቴአፋኒ ይሉታል።

በአንዳንድ የኢትዮጵያ ቤተክርስቲያን አድባራት የሚገኘው የእግዚአብሔር የአንድነቱ ሥዕል ብሉይ መዋዕል የሚል ሐረግ እላዩ ላይ ተጽፎ ይገኛል። ከአክሱም ከተማ በስተምዕራብ 10 ኪሎ ሜትር ያህል ርቆ በሚገኘው ደብረ ሣህል ቅዱስ ሚካኤል ደብር አንድ ታሪካዊ የጸሎት መጽሐፍ ተገኝቷል። የመጽሐፉ ርዕስ ብሉይ መዋዕል ይባላል። እንደገና ይህ መጽሐፍ የተሠጠው ስምሜ ከመጽሐፉ መሀል ላይ በተሣለው የእግዚአብሔር ሥዕል ላይም ተጽፏል።

እግዚአብሔር አብ በግራ እጁ መጽሐፍ ይዞ በቀኝ እጁ እየባረከ ይታያል። የሚባርከው ባምስቲ ጣቶቹ ነው፤ አራቱ ኪሩቤል የእግዚአብሔርን ዙፋን ተሸክመው ይታያሉ። አቀማመጣቸው በሌሎች እንደተፅዕመደው ሁሉ በ4 መዓዘን ነው። ፊታቸው የሰው የአንበሳ የላምና የንሥር ነው። ጎን ከንፍ የላቸውም። ስለዚህ ይህ ሥዕል የቴአፋኒን ትርጉም ከማስረዳቱም በላይ የ4ቱ እንስሳ ያለ ከንፍ መሳል ከሌሎች በበለጠ የኢትዮጵያ ቤተክርስቲያን ለአራቱ ኪሩቤል በአራቱ ወንጌላውያን መተካት የሰጠቸውን አሊጎሪካዊ ትርጉም ግልፅ አድርጎ ያሳያል። በሌሎች

የኢትዮጵያ ቤተክርስቲያን አድባራት እስካሁን የተገኘው አራት ሰዎች በትልቁ ተሥላሙ በሃራቱ መዓዘን ቁመው ይታያሉ። በእያንዳንዳቸው እግርጌ የ4ቱን እንስሳ መልክ ይታያል። የዚህ የብሉይ መዋዕል መጽሐፍ ሥዕል ግን በአራቱ እንስሳ መልክ ተሥላሙ ሳለ ከንፍ ባለመኖራቸው ብቻ ትርጉሙን አጠቃሎ ሊያዝ ችሏል።

ብሉይ መዋዕል የተባለውን መጽሐፍ የጻፉት አባ ሣሙኤል ዘቁየሃ ናቸው፤ አባ ሣሙኤል ከ14ኛው ክፍለ ዘመን መጨረሻ እስከ 15ኛው ክፍለ ዘመን መጀመሪያ የነበሩ ሲሆኑ፤ በአባ መድኃኒን እግዚእ ዘደብረ ቤንዝል አምስት ከዋክብት ተብለው ለስብከቱ ወንጌልከተሠማሩት መምህራን ወንጌል አንዱ ናቸው። (28) ከቴአፋኒ ሥዕል በተጨማሪ አባ ጳጤሚስና አባ ሲኖዳ ከግብጻውያን መምህራን፤ ከተሰባቱ ቅዱሳን አባ ጳንጠሊዎንና አባ ሊቃኖስ በዚህ መጽሐፍ ተሥለዋል። በጎጃም ዲማ ጊዮርጊስ በትግራይና በወሎ ከዚህ ሥዕል ጋር ተመሳሳይነት ያላቸው ሥዕሎች ይገኛሉ። ምሥራቃውያን ቴአፋኒን /የእግዚአብሔርን አንድነት/ የሚያሳይ ሥዕል ሲሰሉ እንደምድራዊ ንጉሥ ባለዘውድ አድርገው ያስቀምጡታል፤ ይህ ልማድ በእንግሊዝ አገር የተጀመረ ሲሆን ከ13ኛ - 14ኛ የነበረ የሥዕል ይዘትን ያሳያል። አራት ዘፍጥረት ነው ለዚህ ሥዕል ዋና መሠረቱ። ከእንግሊዝ አገር መንጭቱ በፈረንሳይ በሰሜን ኢጣሊያና በጀርመንም የተለመደ ነበር።

በዚህ ሥዕል ጎን ለጎን እግዚአብሔር አብ ከላይ ተቀምጦ በእጁ ጨርቅ ይዞ ሲታይ ከስ በታች ክርስቶስ በመስቀል ላይ ሆኖ ይታያል። በመስቀሉ ግራና ቀኝ ሁለት መላእክት በግንባራቸው ተደናቀው እየሰጉዱ ከጌታ ጎድን የሚፈሰውን ደም ባንድ እጃቸው በጽዋዕ ይቀበላሉ። እግዚአብሔር አብ በያዘው ጨርቅ ባለ ከንፍ ሁኖ በመልእክ ፎርም የተሳለ ሥዕል ይታያል። ይህ መንፈስ ቅዱስ መሆኑ ነው።

በሚተዋለው ክፍል ሌላ የሦስትነት ሥዕል ተቀምጧል። እግዚአብሔር አብ ትንሽ የእጅ መስቀል ይዟል። በመስቀሉ ላይ አልፋ ለሜጋ የሚሉ የግሪክ ፊደላት ተጽፈውበታል። ከእግዚአብሔር አብ በስተጎድን ክርስቶስ በመስቀል ላይ ሆኖ መንፈስ ቅዱስ ሁለቱንም በከንፎቹ ጋር ይጸኛቸዋል። እነዚህ የእግዚአብሔርን የአካል ሦስትነት የሚያሳዩ ሥዕሎች የተገኙት ከምዕራብ ቤተክርስቲያን መሆናቸው ቢታወቅም በጎጃም በሰሜን ሸዋ በጎንደርና በወሎ ከሚገኙ የሦስትነት ሥዕሎች በብዙ ይዘታቸው የሚመሳሰሉ ናቸው። ከፍ ብሎ የተጠቀሰው የደብረ ሣህል ቅዱስ ሚካኤል ሥዕል ግን እስካሁን ከተዘረዘሩት የሥዕል ዓይነቶች ሁሉ ፈፅሞ የተለየ ታሪክ ያለው ነው። የኢኮኖሚካራ /የመንፈሳዊ ሥዕል/ ተማራማሪዎች እንደሚሉት ይህ ሥዕል እስከነመጨረሻው ሊገኝ ያልቻለውን የኑቢያ ቤተክርስቲያን ሥዕል ይዞታን የሚያመለክት ሳይሆን አይቀርም። በትግራይ በጎንደር በጎጃም በወሎና በሰሜን ሸዋ አድባራት የሚገኙ ጥንታውያን የቤተክርስቲያን ሥዕሎች ከምንም በበለጠ የተቀራረቡ ናቸው። ሠዓሌዎቹ በቀላሉ በሚያገናኙበት ዘመን ተመሳሳይ ትርጉም ያላቸው የቤተክርስቲያን ሥዕሎች በየክፍሉ መገኘት ራሱን የቻለ የጥናት ዘርፍ እንደሚያስፈልገው እንረዳለን። እንደሚታወቀው ግራኝ መሐመድ ቤም ሥራት

የኢትዮጵያ ክፍል ነው የተነሣው ከምሥራቅ ተነሥቶ ለመጀመሪያ ጊዜ በሸዋ ምድር ብዙ ጥፋት አደረሰ። ከዚያ ወደ ሰሜን አቅጣጫውን በማዞር ወሎን ትግራይን ካጠፋ በኋላ እንደገና ወደ ሰሜን ምዕራብ ፊቱን በማዞር የትንደርን አካባቢ አጠቃ። ይህ ሁሉ ሰዎች የቤተክርስቲያን መምህራን ከሸዋ ከወሎ ከትግራይና ከትንደር ወደ ታችም ይሰደዱ ነበር። ስለዚህ የኢትዮጵያ ቤተክርስቲያን ሊቃውንት በጎጃም ተገናኝ ተው በቤተክርስቲያን ሥራዓትና ትምህርት ሐሳብ ለሐሳብ ሳይለዋወጡ አልቀሩም። ከግራሃ ወረራ በፊት ከነበረው ይልቅ ከግራሃ ወዲህ በሥዕልና በሌሎችም የትርጓሜ መጻሕፍት ሥልት ከዚያ በፊት ከነበረው በተሻለ ሁኔታ የተቀራረበ ሆኖ እንደተገኘ ሊቃውንት ችሎአል። ከተለያዩ የኢትዮጵያ ክፍሎች በግራሃ ወረራ ጊዜ የተሰበሰቡ ንዋዩ ቅድሳት በብዙ የጎጃም አድባራት ተጠብቀው እስከ 2ኛው ክፍለ ዘመን ድረስ ቆይተው ነበር። እነዚህ ንዋዩ ቅድሳት ከመላ የኢትዮጵያ ክፍሎች የተሰበሰቡ ነበሩ። ከትርብ ጊዜ ወዲህ ግን ከመላ ጎደል ጠፍተዋል። ከዚያ በበለጠ በባዕድ አገር ይገኛሉ። ብዙ የሥዕል ንዋዩ ቅድሳት ከተወሰደባቸው የጎጃም አድባራት መካከል ዳሞ ጊዮርጊስ፣ ጌቲስማኒ ማርያም፣ ወፋ ኢየሱስ፣ መርጠላ ማርያምና ሌሎችም ሲሆኑ፤ ከደቡብ ትንደር ማህደረ ማርያም ቤተልሐም እንዲሁም ከወሎ ተደባበ ማርያም ደብረ ቄስቋም ገዳሙ ሐይቅና የላሊበላ አድባራት ናቸው።

ከ16ኛው ክፍለ ዘመን ወዲህ የግብፅን ቤተክርስቲያን ጨምሮ መላ የአፍሪቃ አብያተ ክርስቲያናት መጻሕፍቶቻቸውን ሆነ ሥዕሎቻቸውን በኢትዮጵያ አስፋፍተዋል። 1ኛው ፖርቱጋላውያን በግራሃ ወረራ ጊዜ ኢትዮጵያውያንን ለመረዳት ሠጡ ጊዜ ያስገቡት ሲሆን 2ኛው በቀዋታ ከሮም ወደ ኢትዮጵያ በተላኩ ኢየሱሳውያን አማካይነት የመጣ ነው። ነገር ግን ምንም እንኳን ጥቃቅን ነገሮችን ከሌላ መቅሰማቸው ባይቀርም ኢትዮጵያውያን የመጻሕፍትን ምሥጢር ተመርኩዘው የረቀቀውን ትርጉም በጽሑፍ ብቻ ባይሆን በሥዕልም የመግለፅ ልምድ ነበራቸው። ለምሳሌ ምሥራቃውያን አፒፋኒ የሚሉት የኢትዮጵያ ቤተክርስቲያን አሥተርእዮ የምትለውን የአምላክ ሦስትነት ደግሞ ሐዲሱን መሠረት አድርገው በሚገባ ሲያስቀምጡት የአግዚአብሔር በአንድነት መገለጽንም በዘፀአት 33፣ 17 ና ራዕይ 1፣ 14 መሠረት በሚገባ አስቀምጠውታል። ይህም ምሥራቃውያን ተከፋኒ እንደሚሉት ቀደም ሲል ተገልጿል። በአንዳንድ አካባቢ ሥዕል ሥቅለትን ሲያስቀምጡ ኢትዮጵያውያን የጌታ እጆች በቅንካር ፈንታ በገመድ ታሥረው እግሮቹም እንዲሁ ታሥረው የሚያሳይ ሥዕል አስቀምጠው ይገኛሉ። የውጭ ተንታኞች በዚህ ሥዕል አስተያየት ሰጥተዋል። ከአስተያየታቸው አንዱ እንዲህ ይላል። በሦስቱ ወንጌላውያን ጌታችን በቅንካር ተቸገረ የሚል የለም። በየሐንስ ወንጌል ም. 20-27 / ከዚያም በኋላ ተግባሩን ጣትህን ወደዚህ አምጣና እጆቹን እይ እጅዮንም አምጣና በጎድኔ አግባው ያመንህ እንጂ ያላመንህ አትሁን አለው። የሚል ገፅ ዝብብ ብቻ እናገኛለን። ስለዚህ ይህንን ለማስተዋወስ ሲሉ የጌታን ሥቅለት ያል ቸንካር ለሰላት ያሉ።

የግርጌ ማስታወሻ

1. ፕላቲኖ ጽሑፍ ገደለ አሮጌ
2. በዚሁ ዘመን በንቡረድነት ሰዎች እየተጠፉ ሙሉ ሥልጣንክህነት የተወጣቸው መምህራን እሥራ እንደ ናቸው። እነሱም አባ አኖሪዎስ ዘወረብ፣ አባ አጽሐኒ ዘዳሞት፣ አባ ኢዮአስ ዘወላም፣ አባ ዮሴፍ በአናርያ፣ አባ ታዴሞስ ዘዙልጋ፣ አባ ገብርኤል ዘቦረኛ፣ አባ ቀውስጦስ ዘጥዮ እምባ፣ አባ ማሙኤል ዘወገን /አስቤገ/፣ አባ መርቆሪዎስ ዘመራቤቲ፣ አባ አኖሪዎስ ዘወግዳ በመባል ይታወቃሉ። በጸክተር ሥርገው መጽሐፍ አባ አኖሪዎስ ዘሞረት ተብሏል። በትዳሜ ምክንያት ከአባ ኢዳስግቲዎስ ጋር የተከራከሩ እሳቸው ይሁኑ ሌላ አኖሪዎስ አልቃውቀም በጸክተር ሥርገው ጽሑፍ ከአባ አዎስግቲዎስ ጋር የተከራከሩትን ዐቢይ አኖሪዎስ ተብለዋል።
3. ሐቲባት የሚለው ቃል ብዛትን ያመለክታል በነጠላው ዕቅድ ይላል እንዳለ ለማስቀመጥ የተፈለገው ሕዝቡ በዚሁ ቃል ስለመደው ብቻ ነው። የሰዋሰው ስሕተት ግን አልበት።
4. ጽሑፉን ያመራሩት በዘመነ ዓምደጽዮን ከገዳሙ በሚገኘው ፀበል ተጠምቆ ከበሽታው በመፈወስ ምክንያት ጉልት ሥለሰጣቸው መሆኑን ገደሉ ያስረዳል።
5. ይህንን ጽሑፍ የጻፈው ኮንስቲስጵ የተባለው ኢጣልያዊ ምሑር እንደሆነ ይነገራል።
6. ሥርገው ሐዘለሥላሴ የኢ.ቤ.ክ መዝገብ ቃላት።
7. ተክለጸድት መኩረያ ከእኔ ይኩና አምላክ ልብኝ ድንግል (ደስሐት) ካልእ ወልዱ ለዳዊት ነግሠ አጠርተውሐምስት ዓመት ታረክ ነገሥት የብራና ጽሑፍ)
8. የትግራይ ሀገረብክት ሊቀ ጳጳስ የነበሩት አቡነ ዮሐንስ ጋብቻ ባይፈጽም ወይም ባይመንኩስ ትስናን ለእንድ ሰው ሰየተው እንደነበር።
9. እስመ ነገሥት ያፈትሩ መስተዋድያን ሐተታ ዘርእ ያዕቆብ አክሱማዊ ገፅ 64
10. በከየት ወለሐውት ገዳምክ ከመዘመርቱ አንዱ ነው።
11. ሐጪኒ የሚለው የቤተክርስቲያን ችመት ለደብረ ሊባናስ ገዳም አስተዳዳሪ የተሰጠ ነበር። ይህ ቃል ከአረብኛ እንደተወረሰ ይነገራል። ትክክለኛ አባባሉን ማንም አያውቀውም በሌላ በኩል በአረብኛ ፊደል እንደሌለ የአረብኛ ቋንቋ ተናጋሪዎች ይናገራሉ። ይልቁንስ በደቡብ ኢትዮጵያ ካሉት ነዋሪዎች መካከል ይህን ቃል ሽማግሌ ለማለት እንደሚጠቀሙበት ይናገራሉ። ዕጪኒዎች በደብረ ሊባናስ ላይሆን በቤተ መንግሥት ይተመጡ ነበር።
12. አማርኛ የኢትዮጵያ ቤ/ክ መዝገብ ቃላት ቁ. 9 ገፅ 22 (ሥርገው ሐዘለ ሥላሴ ደከተሪ) ታረክ በገደላ አኖሪዎስ ተመዝግቦ ይገኛል።
13. የዘመን ብላቴን ጌታ ሕሩይ ወልደ ሥላሴ 1921 ንሐሐዳህ ማተሚያ ቤት ገጽ 110

2. ሀ/ ክርስቲያኖች በዚሁ ቦታ ጌታችን የፈጸመውን ሥርዓት መሠረት በማድረግ ሥርዓት አምልኮትን መፈጸም ጀመሩ ከዚህ ጊዜ ጀምሮ እኛም በሚያስደንቅ ሁኔታ የክርስቲያኑ ክፍር በሕይወታቸው ተቀረጹ። ክርስቲያኖች ጌታችን የመጨረሻውን ራት ሰዓትና ከሙታን ተነስቶ ለመጀመሪያ ጊዜ ለሐዋርያት የታየበትን ዕለት ማስታወስ የዘወትር ተግባራቸው እንዲሆን ተስማሙ። አፈጻጸሙ ክርስቲያኖች ከልምድ ያገኙት እንጂ በጉባዔ ወይም በሊኖዶስ የተደነገገ አይደለም።

ከበዓላት ሁሉ በቅድሚያ መከበር የጀመረው በዓሉ ትንሣኤ ነው። ክርስቲያኖች ለበዓሉ ትንሣኤ ልዩ የሆነ ሥርዓት አምልኮት አዘጋጁ። በኢትዮጵያ ቤተክርስቲያን የዕለቱ ትንሣኤ ሥርዓት ማሕለት ከሌሎች በዓላት የተለየ ነው። የመጀመሪያዎቹ ክርስቲያኖች ሥርዓት በኢትዮጵያ ቤተክርስቲያን ለዘመናት ተጠብቆ እንደኖረ ከሁኔታው ለመረዳት እንገንዝባለን።

ክርስቲያኖቹ ሥርዓት አምልኮትን በሚፈጽሙበት ጊዜ ከእግዚአብሔር ፊት መቆማቸው መሆኑን ጠንቅቀው ያውቁ ነበር። ለዕለቱ ተስማሚ የሚሆነው ምንባብ ከቅዱስ መጽሐፍ እያውጣሉ ማቅረብ ከምክራብ የተወለደ ሥርዓት ነው። ምንበባቹ በሙሉ ከቅዱስ በፊት ይብራራሉ። ለክርስቲያኖቹ በሚገባቸው ቋንቋ ይገለጻል። በሰብከት መልካም ይቀርባል። መልዕክታቱም ሆኑ ወንጌሉ አስቀድሞው ስለሚገለጽ በቅዱስ ጊዜ ሰሚዎቹ ልቡናቸው አይባክንም ነበር።

ጥንታውያን ኢትዮጵያውያን ክርስቲያኖች ሌት ተቀን በቤተክርስቲያን ተሰብስበው የበዓላትን ተናጅ ያላፉ አንድ ነበር። በክፍል አንድ ተገልጿል። ከቅዱስ በፊት ከሚደርሰው ሥርዓት ማሕለት ጋር በተጨማሪ ከፍ ብሎ እንደተጠቀሰው ትልቁ ተግባራቸው በቅዱስ ጊዜ የሚቀርቡትን ምንባቦች ትርጉም መግባር ነበር።

በቅዱስ ጊዜ ሰብከትና ሌላ ትምሕርት አስፋላ አይደለም። የቅዱሳውን ሥርዓት በተመሰጠ መከታተል ብቻ እንጂ፣ በኢትዮጵያ ቤተክርስቲያን ከቅዱስ መሀል ትምህርት የተጀመረው ከቅርብ ጊዜ ወዲህ ነው። በአዲስ አበባ ከቅዱስ መሀል ትምህርት መሠጠት ብቻ አይደለም የሚታየው በቁርባን ጊዜም ትምህርት ይሰጣል። ከዚህም በተጨማሪ የቅዱሳው መርሆት ሕዝብ ዕትው ላይባልና ላይፈጸም ሁደት ይካሄዳል። በቅዱስ ሰዓት ማለት የነበረበት የቅዱስ ሥርዓት በዕድሜ ምክንያት እስከ ስድስት ሰዓት ይውላል።

የቅዱሳው ክፍለ ጊዜ የትምህርት ክፍለ ጊዜ ሆኖ ቀርቷል። ቅዱስ መቀደስም ሆነ ማስቀደስ ቀዳም ቅድመ ፊጣሪ መሆኑ ከተዘነጋ ውሎ አድርጎ፣ ችግሩ ይህ ብቻ አይደለም። የሙዳዩ ምዕቀቱ እዚህም ሥርዓትን ያልተከተለ ነው። ሙዳዩ ምዕቀቱ አዝዋርዎቹ ቅዱሳው ተጀምሮ አስካለቀ ድረስ በየተራ እየመጡ በተመሰጠ ቅዱሳውን በመከታተል ያለውን ምዕመን ግራ ያጋቡታል። መጽሐፉን ጋዘጣ ሾሜኛም እንደዚሁ ታቦት አቁሞ መጽሐፉን ግዙ ገንዘብ አዋጡ እንላ ይህን ያህል ገንዘብ ከፈለ እያሉ በድምጽ ማስተላለፍ ማስተላለፍ ሥርዓት ሆኗል። ጨረታም ይካሄዳል። በተክርስቲያን የእሎት ቤት መሆንቱ ቀረ/ማርቆስ 11 / 17/ ማለት ነው። እንደ እውነቱ ቢሆን ኑሮ ከተማሪና የክርስቲያኖች እምነት በትክክል ከተቀበለ የፈለግነውን ያህል ገንዘብ ብንጠይቀው እንዲሁ ይካሄዳል። ነበር። ግን የኛ ከዓለማችን መራት ምዕመናንን ነድቷቸዋል። በዚህ አጋጣሚ በገጠሩ የኢትዮጵያ ክፍል በሚገኙ ለብያተ ክርስቲያናት ሥርዓት አምልኮት ስናስታውስ በቅዱስ ማህል ምንም ጣልታ የማስገባት ልምድ የላቸውም። እትው በሰላም ላይባል ማንም ወዲያና ወዲህ አይንቀሳቀሰም እትው በሰላም /በሰላም ግብ/ ከተባለ በኋላ ከቅጽር ቤተክርስቲያኑ ውጭ ወዳለው ዓውደ ምሕረት ካህናቱና ምዕመናኑ ይሰበሰባሉ የማስተማር ችሎታ ያለው ካህን ካለ ያስተምራል አለዚያ ሥነህሣር ይነበሳብና በካህኑ አሳራጊነት ንባቡ ተፈጽሞ ከምዕመናኑ የቀረበው መከፈልቱ በካህኑ ተቆርቦ ይታደላል። ከምክራብ ጀምሮ የመጀመሪያዎቹ ክርስቲያኖች ክርስቲያኖቹ ሕይወትን ተመልክቶ ክርስቲያኖቹ ሕይወቱ እንዲመረመር ይህ መጽሐፍ ላነበበው ሁሉ እንደሚረዳ ተስፋ ይደረጋል።

ለ/ ጸርሐጽዮን በመባል የሚነገረው ቦታ ምንም እንኳን የኢየሱስም ወጭ አለመሆኑ ባያጠራጥርም ቦታው ባሁኑ ጊዜ ተለይቶ አይታወቅም። ጸርሐጽዮን የመጨረሻው ራት የተፈጸመበት የምፌስ ቅዱስ በበዓል ሃምሳ ለሐዋርያት የወረደበት ቦታ ነው። ቅዱስ ኢጲፋንዮስ ይህን ቦታ የመጀመሪያዋ ቤተክርስቲያን የተመሠረተበት ብሎት ገጽ 117 / 138/ አስከ ሮማዊው ንጉሥ ሐድሮስን የተመነ ድረስ ጸርሐጽዮን የክርስቲያን ደቂቃ እንደሆነ ቆይቶ ነበር። ከዚያ በኋላ ከኢየሱስም በስተደቡብ ወደሚገኘው ቦታ ተዛወረ። ጥንታዊው ቦታ ማን እንደወለደው ባይታወቅም ሮማውያን ወታደሮች የወርሱ ካምፕ ለማድረግ ወስደውት ይሆናል የማለት ግምት አለ። ከኢየሱስም ከተማ በስተደቡብ የተመሠረተው ሁለተኛው የጸርሐጽ ጽዮን ቦታ ከረብተማ ነበር። የማንኩላይንት የባሕሊካ አሠራር ነበረው ግንቡ ፈርሶ እንደገና እንደተሠራ ተጽፏል። እስከ 16ኛው ክፍለ ዘመን ድረስ ሕንጻው እንዳለ ክርስቲያኖች ሲገልገሉበት ቆይተዋል። ከዚያ ወዲህ ግን በዓረቆች እጅ ወደቀ ያረበች ይከታም አንደሆነ ቀረ።

3. ሺምነከራ ማለት በሙከራብ ከሚጸልዩ የእሎትና የትምህርት ዓይነቶች አንዱ ነው። አይሁድ በቅድሚያ ስለሰላና ስለፍራ ስለእንስሳትና ስለዝናብ ይጸልያል። ቀጥሎ ከእምስቱ ብሔረ አራት የተውጣጣ

ምንባብ ይነበባል። በዕብራይኛ ሥርዓት ማንበብ የሚፈቀድለት ወንድ ብቻ ነው። ወንድም ቢሆን ጥሩ ድምጽ እንዲኖረው ያስፈልጋል። እንባቢው ያነበበውን ለተረጉምና ለያብራራ ይችላል። አንብቦና ተርጉም ወይም አብራራት ሲጨርስ በተነበበው ምንባብ መሠረት ስለተሰጠው ትርጉምና ማብራሪያ ውይይት ይካሄዳል። ለማንበብ፣ ለመተርጎምና ለማብራራት የሚፈቀድለት ሰው 30 ዓመት የሞላውና ከዚያ በላይ መሆን አለበት። ጌታችን ኢየሱስ ክርስቶስ በ30 ዓመቱ ለማስተማር ለማስብራራትና ለመተርጎም ወደ ምክራብ ገባ፣ አንበቡን ተረጎመ፣ አብራራት ከአራት ምንባብ በሙሉ መሪነት ባሕረ ኤርትራ የተሸገሩበትን ታሪክ የሚያስታውስ መዝሙር ይዘምሩ ነበር። ከመጻሕፍት ነጻነትም እየተውጣጣ ይነበባል። ትምህርቱና መዝሙሩ በሸማግሌ ምርታት ይደመደማል በሚዎቹም አሜን ይላሉ።

4. ቅዱስ ቅዱስ ማለት በዘመነ ሐረት ዕብራይያውያን እየተከፋፈሉ ለቅዱስ መጽሐፍ ጥናት ይሰበሰቡበት የነበረ የጥናት ዓይነት ስም ነው። የዕብራውያን መምህራን የተወሰነ ቁጥር ያላቸውን ተማሪዎች በማዘጋጀት ስለቅዱስ መጽሐፍ ውይይት ያካሂዱ ነበር። መምህራን ረቦናት በመባል ይታወቃሉ። መምህራን በስብሰባው ላይገኙ ቢቀሩ መደበኛቹ ተማሪዎች እርስ በርሳቸው በመወያየት ፕሮግራሙን ይሸፍኑታል። እንጂ ፕሮግራሙ አይታሳልም። የፕሮግራሙ ተከፋፍቶ ተከፋፍቶ ብቻ ነበር። ስብሰባው ማንበራት ወይም ፖለቲካዊ አልነበረም። ሃይማኖቱ ብቻ ነበር። የተማሪዎቹ ቁጥር ከ12 አይበልጥም። አያንስም ስብሰባው በዛፍ እግር፤ በቤት ወይም በምክራብ ሊሆን ይችላል።

ውይይቱ ሲያበቃ አንዲት ዳቦ ተቆርባ ለሁሉ ትታደላለች። ቀጥሎ ውሃ የተቀላቀለበት ወይን በአንድ ፅዕድ ተዘጋጅቶ ይቀርብና ተማሪዎቹ ከንዱ ወደሌለው እየተቀበሉ ይታመሱታል። የትምህርቱ አቀራረብ ከዳቦው ተቆርቦ መከፋፈልና ከወይኑን እየተቀበሉ መታመስ አንድ ላይ ተዳምሮ ቅዱስ በመባል ይታወቃል። ቅዱስ ዓመታዊ አይደለም ላምንታዊ ነው። በየሰዓቱ የሰንበት ዋዜማና በዓመት በዓል ዋዜማ ፕሮግራሙ ይካሄድ ነበር። ጌታችን ኢየሱስ ክርስቶስ የረቦናትን የማስተማር ሥርዓት በሥራ ላይ እውሉታል። የመጨረሻው ራት የፈፀመው በነሱ የአቀራብሰ ሥርዓት ነው። እንደሚታወቀው ጌታችን የመጨረሻውን ራት የፈፀመው የአይሁድ በዓለ ፋሲካን መሠረት በማድረግ ነው። ይህንንም የሐዲስ ኪዳን መጻሕፍት ያረጋግጣሉ። የሐዲስ ኪዳን መጻሕፍት ማለታችን ሦስቱ ወንጌላውያን መሠረት በማድረግ ነው። እነሱም ማታዎስ፣ ማርቆስና ሉቃስ ናቸው። የሐዲስ ወንጌል ይህን በተመለከተ አቀራብሮ የተለየ ነው። ከስመጨረሻው ራት አፈፀፀም በየሐዲስ ወንጌል ብቻ መዘገበው ጋር አንድ የሆነ ታሪክ ያለው ጽሑፍ በምክራብ ተገኝቷል።

5. ባረካ፣ ባረካ ቀጥተኛ ትርጉሙ የበረከት ሥሥጋና ማለት ነው። ቁርባናና ስለቁርባና የሚደረገው እሎት ኢዩካሪስት ወይም ሆሊኮሚንዮን የሚለውን ስያሜ ያስገኛሉ። ቅዱስ ቁርባን የክርስቲያን የአምልኮት ማዕከል እንደሆነ ይታወቃል። 1ኛ. ቁር. 11+24፤ ማቴ 26+27፤ ኢዩካሪስት የሚለው ቃል በእንግሊዝኛ ታንክስ ገቢን ተብሎ ተተርጉሞአል። ኢዩካሪስትና ሆሊኮሚንዮን ጌታችን የመጨረሻውን ራት በፈፀመ ጊዜ ካደረገው ቡራኬ ጋር ተመሳሳይነት አላቸው። በሌላ በኩል ኢዩካሪስትና ኢዩላጊዮን መባረክን ብቻ ያመለክታሉ። ባንደኛው ቁርንቱስ 14+16 በተመዘገበው መሠረት ከሁለተኛው ምዕት ዓመት ጀምሮ ኢዩካሪስት የማንኛውም ሥርዓት እሎት እንደነበር የቅዱሳው መዝገበ ቃላት ያረጋግጣል። ኢዩካሪስትና ባረካ ከተባለው የአይሁድ የምስጋና እሎት የመነጨ እንደሆኑ በብዙ የቤተክርስቲያን ሊቃውንት ይታመንባቸዋል። አይሁድ ስለፍሬ፤ ስለዝናምና ስለእንስሳት ... ስለሚጠቀሙበት ነገር ሁሉ ያቀርቡት የነበረ ምሥጋና ሐገዳ በተባለው የፋሲካ የቡራኬ መጽሐፍ ተመዝግቦ ይገኛል። አይሁድ ከአራቱ በዓለ ፋሲካ በፊት የሚውለው እሁድ ሻባት ተጋዶል በማለት ይጠራታል። የሻውም ትልቅ ሰንበት ልማለት ነው። ከፅሕት ግብጽ ጀምሮ በነሱ ላይ የተገለፁትን የእግዚአብሔር ተአምራት ታሪክ በዙሁ ቃላት ሰንበት ዕለት እንደ ባለንድ እየተዘረዘረ ይነገራል። በዚሁ ዕለት የሚቀርበው ምሥጋናም ባረካ ይባላል። “ባረካ” የተባለበት ምክንያት ጌታ አምካክ ሆኖ ቡራክ ሁን ከምድር እሁልን አበቀለህ ዳቦንም አጠገኛን በማለት የበረከት ምሥጋና የሚያቀርቡትና ዳቦንም የሚባርኩበት የምሥጋና እሎታቸው ስለነበር ነው። ይህን የምስጋና እሎት ጌታችን ኢየሱስ ክርስቶስ በመጨረሻው ራት ጊዜ በሥራ ላይ አውሎታል ተብሎ ይታመናል። ሐዋርያት በቅዱሳላቸው እንዳለ የቡራኬ እሎት አድርገው ይጠቀሙበት ነበር። የሐዋርያውያን አባው ተክታይ የሆነው የቤተክርስቲያን አባት ቅዱስ ፊጋሊተስ ይህን የጌታ የምሥጋና ቡራኬ በትክክል መዝግቦ አስቀምጦታል። ምሥጋናው ከደግሞ ትንታኔ ነፃ በሆነ አቀራብሮ ስለተዘጋጀ እስካሁን ክርስቲያኖች ሁሉ ይጠቀሙበታል። “ኢክፕሪኒ እሁል ሐርጊ” የተባለውን መጽሐፍ ተመልከት።

6. The shape of the liturgy gregory dix, presented through the church of england-council on forein relation ... p. 1-12.

ክርስቶስ በአካለ ሥጋ በተገለፀበት ዘመን የነበረውን የኢየሱስምና የአካባቢውን የዘመን መቁጠርያ /ካላንደር/ ራሱን የታለ አቀማመጥ ነበረው። በዚሁ ካላንደር /የዘመን መቁጠርያ/ 364 ቀንት አንድ ዓመት ይሆናል። የአካንደር ማስረጃን የመጨረሻው ራት የተፈፀመው ማስረጃ ማታ ወይም ረቡዕ

ፍዛሪ ሊኖሩበት እያሉ የዘመናችን አታላቅ ከሚጠቀሙበት መጽሐፍ ጋር ይመሳሰላል። በሰዚህ ሁለተኛው ክፍል ከቅርብ ጊዜ ወዲህ ኢትዮጵያ ውስጥ የተቀናበረ እንደ ከጥንታውያን መጽሐፍት ጋር ምንም ግንኙነት የሌለው ነው።

ዲሞክራሲ በመባል የሚታወቀው መጽሐፍ በ12ቱ ሐዋርያት ተዘጋጅቶ በ1ኛው ክፍል ዘመን ለቅዱስ አገልግሎት ውሎ እንደነበረ በብዙ የቤተክርስቲያን ታሪክ ተመራማሪዎች ዘንድ ይታመንበታል። እንዲሁም የመጀመሪያው ክፍል መጽሐፈ ኪዳን ኢትዮጵያውያንን የሌሎች አገሮች ክርስቲያኖች ሥርዓተ እምልኮች አንዴት እንደነበረ በግልፅ ያሳያል። በሰዚህ ይህ ክፍልና ዲሞክራሲ አንድ ይዘት አላቸው ማለት ነው።

13፡ በዚሁ በምሳሌነት የሚጠቀሱ አባቶች እስከ 20ኛው ክፍል ዘመን መጀመርያና አጋማሽ ይገኙ ነበር። ከነሱም ጥቂቶቹ ይኒታ ካሳና የኒታ ገብረ ማርያም በዳባት ገብርኤል የድን መምህራን የኒታ መርሻ በደቡብ ጎንደር አካባቢ የነበሩ የቅኔ መምህር የኒታ ጋይሱ ስሜን የመጽሐፍ መምህር በየዳ ሊኖሩበት የነበሩ የኒታ ብዙአየሁ ጉንታር አቦ ያነበሩ የኒታ ገብረ ሕይወት ትግራይ ውስጥ ግመሎ ሚካኤል የነበሩ የኒታ ጽሕፍ ጎንደር ተክለ ሃይማኖት የነበሩ ... ናቸው።

ከዚህ በላይ የተጠቀሱት ሊቃውንት ቤተክርስቲያን ግሚሶቹ ምንኩሳንን ቅስጥናን መምህርነትን ከፀፅን እስከ በፀፅ ጋር አስተባብረው የያዙ ሲሆኑ በሚያስተምሩበት አካባቢ የሚኖር ሕዝብ ክርስቲያን ማን ይሁን ማን ጳጳስ መጣ በሌላቸው የነበሩ ግማሽ ያህል መንፈሳዊ ክብር አይሠጡትም። ምክንያቱም የተጠቀሱት መምህራንና መስሎቻቸው ብሕትውና ገንዘባቸው ነው፤ ሌት ተቀን ያስተምሩ ነበር። ምግባቸውም ሠርዘ ሕብስት በመባል የምትታወቀው ትብዛም ትንሰም በ9ኛ በ12 ሰዓት ብቻ ነው የምትቀርብላቸው በቀን ካንድ ጊዜ በላይ አይመገቡም። ሠርዘ ሕብስቱን የሚያገኙት በሚያስተምሩበት አካባቢ በምትሠጣቸው ትንሽ መሬት ከተማሪዎቻቸው ጋር ቆፍረው ከሚያገኙት ገቢ ይሆናል። በትምህርት ሰዓትም እጃቸው ከሥራ አያርፍም፤ ስለሆነ ይሠራሉ፤ ይደጉላሉ፤ ብራና ይፍቃሉ የእጅ ሥራቸውን ውጤት ለሕብስ መግኘት ይሠራሉ። የአካባቢው ሕዝብ ያንድና የሁለት ቀን የእግር ጉዞ ተጉዞ ቡራኬአቸውን ይቀበላሉ። ቡራኬ ለመቀበል የሚመጡትን ምዕመናን ከመምህራኑና ከተማሪዎቻቸው መስተግንጻ ይደረግላቸዋል፤ እግራቸውን ይታጠባሉ ምግብ ይቀርብላቸዋል።

በጋብቻ ተወስነው ሥልጣን ከሀገሩ ነገረዋቸው የሚያስተምሩ መምህራን በበኩላቸው የመልካም ክርስቲያኖቹ ሥነ ምግባር ምሳሌዎች ነበሩ። ቀን ተሌት ጉባኤያቸው ይካሄዳል። በፅሁፍ ተግባራቸው ሁሉ የማከተማር ሥራቸው አይቋረጥም።

14፡ ሚካኤል በረከቱ በብዙ የሰሜን ኢትዮጵያ የታወቀ ነው። ቀኑ የሚጠለው ጥቅምት 12 ቀን ነው። ይህ በዓል የሚከበርበት አካባቢዎች ትግራይ ውስጥ ይገኛሉ። ብረከቱ ማለት መኸር ደረሰ የተዘራው አዝመራ ነው። ሆኖ የመታጨጃ ወቅቱ ደርሷል። የተዘራው አዝመራ ለፍሬ ደርሶ በማየታችን እግዚአብሔርን እናመሰግናለን። በረከቱን አድራሻና የሚል ትርጉም እንዳለው እንንዘባለን። ቅዱስ ያፌድ በፍላጎኑ ወንጌል ምዕራፍ 4፡35 - 38ና በሌሎችም ወንጌላውያን የተጻፈውን መሠረት በማድረግ በድካው ካዘጋጀውና ጥቅምት 12 ቀን በሚዘመረው እስመ ለዓለምና ዝማሪ የተዘራው አዝመራ ነጭ መሆኑንና ለመታጨጃ መድረሱን የሚያመለክቱ ናቸው።

አንዳንድ ሰዎች የካሳር ሚካኤልን ምክንያት በማድረግ የሚካሄደው አካባቢ የማጽዳት ዘመቻ በአጼ ምኒልክ ዘመን እንደተጀመረ ይተርካሉ። በመሠረቱ በመንፈሳዊ አገልግሎት በኩል ሲታይ በዚሁ ፅሁፍ የፅሁፍውያን ከግብፅ ባርነት ነጻ መውጣት ነው የሚያመለክተው፤ ያፌዳዊው ምስጋና የሚገልጸው ይኸው ነው።

የጥንቱ የኢትዮጵያ የኑሮ ሁኔታ ስናይ ከነበረው የአካባቢ ተፈጥሮ ተጽእኖ አኳያ ከረምት ከገባ ጀምሮ እስከ ወርሱ ጎዳር ድረስ ቆለኛው ወደ ደጋ አይወጣም ይገኛውም ቆላ አይወርድም ነበር። ምክንያቱም ይንግደው በቆላ በሽታ እንዳይለከፍ ቆለኛው የቆላውን በሽታ እንዳይስተላለፍ ተብሎ ነው። ካሳር ሚካኤል ሲደርስ ግን ሁሉም ይገናኙ ነበር። ምክንያቱም ካሳር ሚካኤል በጸላ በሽታው ይጠራል ተብሎ ይታመን ስለነበር ነው።

15፡ ይዚ መተርጎም በማለት የሚደረገው ገለጻ የብሉይ ኪዳን የጥንት ኢትዮጵያውያን አተረጓጎም ሲያሳይ ድህረ ወንጌል የሚለው ደግሞ ሐዲስ ኪዳንን እንዴት ይተረጎሙ እንደነበር ያሳያል።

16፡ ያዳጃም ይታወቃል በሦስት እንጂ በሁለት ብቻ አይከፈልም ይሁን እንጂ የሰንኳው አመጣጥ ከላይ ቤት ታች ቤት አመጣጥ ጋር ምንም ግንኙነት የለውም። ላንኳ የተጀመረው በ17ኛው ክፍል ዘመን ኢትዮጵያውያን ካህናት በምዕራባውያን የእጅ አዙር ፖለቲካዊ ጣልቃ ገብነት ካራ ቅበኤትና ወጋ በመባል ለሦስት ተከፍለው በታዩበት ዘመን ነው። ከዚህም የተነሳ አብዛኛዎቹ የጎንደር አድራሪት ያፈጃዊውን ማእሊታቸው በላንኳ ይታዩላል ነው የሚያካሂዱት። ነገር ግን የላንኳ ይታዩላል ድምጽም ሆኖ በሌሎች ክፍላት ኢትዮጵያ ሰላተለመደና በጎንደር ከተማ በሚገኙ ክፍሎች ብቻ ታወሰና ስለቀረ በመጥፋት ላይ ነው። የላይ ቤትም እንደዚሁ።

17፡ አብጥሊስ አንቀጽ 83 ቀሌሚንጦስ ዘርም የጻፋቸው ስምንት መጻሕፍት ሐዲሳት እንዳሉ ይጠቅሱና እነዚሁ ስምንት መጻሕፍት ከሐዋርያት መንግሥተኛው በቀሌሚንጦስ ዘርም አማካኝነት ለክርስቲያኖች መተላለፋቸውን ያስረዳል። እንደ ጽሑፉ ከገባ ስምንቱ ሁሉ የሊቃ ጳጳሳት የጳጳሳትና ለሊቃ ካህናት መመሪያዎች ናቸው። ከስምንቱ ውስጥ አንዱ ለመሐይምናን ሊገለጽ አይገባም ይላል ጽሑፉ ለምልክት ያህልም ከግዕዝ ጽሑፍ እንዲህ የሚል ዓረፍተ ነገር ይገኛበታል። "...ወእማንቱ ለመንቱ መጻሕፍት ወእሐዱ እምነሆሙ ዘኢይደሉ ያርእይሆሙ ለኩሎሙ መሐይምናን በእንተ ዘሁሉ ቦቱ ሕግ ወሥርዓት ዘኢይደሉ ከመያንብብም ዘእንበለ ሊቃውንት ሥዳማን ወካህናት።

18፡ ከ14ኛው ክፍል ዘመን ወዲህ የተጻፉት አድራሪትና ገዳማት ጉልተኞች ናቸው። ገባሮቹ ክርስቲያኖች ገዳማቱንና አድራሪትን የሚያውቁት በመንፈሳዊ አመራራቸው ሳይሆን በዲክታተርነታቸው ብቻ ነበር። የገዳማቱ አብዛኞቹ መነኮሳት ሥራን ጠልተው ሳይሠሩ ለመከበር የሚመነኩሱ እምሉራን ነበሩ። ጊዜያቸውን የሚጠልፉት በሥራ፣ በጸሎትና በትምህርት ሳይሆን በማይመለከታቸው እየገቡ ሕዝቡን በሥጋዊ ዳኝነት እናስተዳድራለን እያሉ በከንቱ ነው። ከመከላከታቸው ቅዱሱን ምንኩሳናዊ ሕይወት መመሪያቸው ያደረጉ ቢገኙ በእድማ የሐሰት ስም እየሰጡ መናፍቃን ከሐይም አስገኝተው ከገዳሙ እንዲባረሩ፣ ወይም በፖለቲካ ከመንግሥት ጋር አጋጭተው እንዲታሠሩ እንዲገረፉና እንዲገደሉ ያደርጉ ነበር።

የነገሥታቱና የገዳማቱ ግንኙነት በክርስቲያናዊ ሕይወት የተመሠረተ ሳይሆን ነገሥታቱ ለገዳማቱ በሚያደርጉት የርስት ስጦታ ላይ የተመሠረተ ብቻ ይሆናል። ለምሳሌ "ሐም" በመባል በሚታወቀው የአባ ሊባኖስ ገዳም በሚገኘው ገድል "...እቀብ አንስቲያሁ" ሚስቶቹን ጠብቀ የሚል ሥርዐቱ መነኮሳቱ አስገብተው ጽፈዋል። ይህንንም የተመለከቱ የውጭ ጸሐፊዎች የኢትዮጵያን ቤተክርስቲያን ተቀተዋል።

19፡ የአድራሪት የሕዝብ ሽክም መሆን ጎልቶ የታየው ከ17ኛው ክፍል ዘመን ወዲህ በጎንደር ዘመን መንግሥት ነው። 44ቱ የጎንደር አድራሪትና ካህናት ይተዳደሩ የነበሩት በደምቢያ በአረማውያን በወገራ፣ በበለላና በሌሎቹም የአካባቢው አርሶ አደሮች ሚንቃ ላይ ነበር። የጎንደር አድራሪት ትክለኞች ለነገሥታቱ ትርብ በመሆናቸው በገባሩ ላይ የሚፈጽሙት ግፍ በነገሥታቱ ከሚፈጸመው ግፍ አያንሰም ነበር። አንዳንድ ከገባዎቹ እንደሚያስረዱት ትማንነት በመባል የሚታወቁት ወገኖች ቀን በግንቡ ሥራ ነጻ የጉልበት አገልግሎት ሲያስረክቱ ውላው ማታ ወደ ሰፈራቸው ሲመለሱ የጎንደርን ከተማ ግራና ቀኝ አቅፈው ከሚወርዱት ቀህና እንገረብ ወንዞች እንዳይጠጡ/ቢጠጡበት እንዳይረከቡ ተብሎ/ በወታደር ታጅበው ከከተማው ይወጡ ነበር።

ከዚህ በተጨማሪ ፍትሕ ፈልገው ከትግራይ ወደ ጎንደር የሚመጡ አርሶ አደሮች ከተማውን እንዳይረግጡ ከጎንደር ከተማ በስተላላ፤ ምዕራብ በሚገኘው ተራራ ሠፍረው በወራት ለሚቆጠር ጊዜ ይጅ ይጠሩ ነበር። ስሜ ሲያጡና መከራው ሲጠናባቸው ዘቤተመንግሥቱ እንዲሰማላቸው በታላቅ ጫኸት ድምጻቸውን ያሰሙ ነበር። በዚህም ምክንያት ይህ ተራራ የትግራይ መጨሪያ እየተባለ ይጠራ ነበር። ከ1956 ዓመት ምህረት ወዲህ ግን ይህ ተራራ ገነት ተራራ ተብሏል። በዚህ ሰያሚ እንዲሰየም ያደረጉት የጎንደር ጠቅላይ ገዢ የነበሩት ደኒራል ነጋ ጋይሰሥላሴ ናቸው።

የጎንደር አካባቢ ሕዝብ በአድራሪት ስም የመረገጥ ፅላ ለአክሱም አካባቢ አርሶ አደር ሕዝብ የደረሰው በ19ኛው ክፍል ዘመን ነው። በዚሁ ክፍል ዘመን የአክሱም አካባቢ አርሶ አደር ሕዝብ ለአስከፊ ባርነት ተዳረገ። የሴት ወይዘሮ የወንድ መኳንንትና የአክሱም ካህናት ሕዝቡን በቁሙ ተቀራመቱት እንዳሰ ከነመሬቱ ሕዝቡ ለነሱ ተሸጡ። የዚህ አስነዋሪ ድርጊት ዋና ተዋናይ አጼ ዮሐንስ በሕዝቡ ላይ የፈጸሙት ግፍ በአርሶ አደሩ ዘንድ ከግራና መሐይም ወራሪነት የእጥፍ እጥፍ አስጠልፏቸዋል።

ታሪክ እንዲህ ነው። ሕዝቡ መሬቱን ለላቸው እንዲሰጥ በአዋጅ ይታዘዛል። ሕዝቡም መሬቱን ከሸጡ መድረሻ እንደሌለው አውቆ የገንቡንን አዋጅ በመቃወም ለመኖር ስለሚይቱ ወደ ምዕራብ የትግራይ ክፍል ተሰደደ ነገር ግን አጼ ዮሐንስ ርስቱን ከመሸጥ ይልቅ መስደዱን የመረጠውን ሕዝብ "...ወደ ቦታው ተመለስ ምሬነህሁ" የማለት አዋጅ አስተላለፉ ሕዝቡም አውነት መስሎት ከሰደት ተመለሱ። ወዲያውም የትም እንዳይንቀሳቅስ በቤት ቁጥር ወታደር አዘመቱበት ግብረቱን አዘረፉት በገዛ ቤቱ የራሱ መሆኑ ቤት እንዲሆን ፈረዱበት በማያያዝም በቤት ቁጥር ሁለትም ይሁን ሦስት አንድ ቁራጭ ጨርቆ በግድ ወዲያውም የትም እንዳይንቀሳቅስ በቤት ቁጥር ወታደር አዘመቱበት ግብረቱን አዘረፉት በገዛ ቤቱ የራሱ መሆኑ እንዲቀበል አደረጉ። ጨርቁ የርስቱ ዋጋ መሆኑ ነው። መሬቱ ለከተማ ቅምጥሎች ለደብተራ ለመንኩሲ እንዲቀበል አደረጉ። ጨርቁ የርስቱ ዋጋ መሆኑ ነው። መሬቱ ለከተማ ቅምጥሎች ለደብተራ ለመንኩሲ ለቆስ ለሴት ወይዘሮና ለወንድ መኳንንት ታደሉ። ይኸውም በነጻ ነው። ይህ ድርጊት ከፍተኛው የአጼ ዮሐንስ ደካማ ጎናቸው ነው። ይሁን እንጂ አጼ ዮሐንስ ይህንና ይህን የመሰለውን ስህተት በመጥፎ አማካሪዎች ተገፋፍተው ቢፈፅሙም ከታላላቅ የሳለም መሪዎች አንዱ ለመሆን የሚያበቃ ታላቅ የአርቀ አስተዋደኝነት ተግባር አስተካክለው ያለፉ መሪ መሆናቸውን አንክድም።

ከዚህ ጊዜ ጀምሮ ከመላው ኢትዮጵያ ሕዝብ ክርስቲያን እጅግ የከበደ ቀንበር በአክሱም አካባቢ ነዋሪ አርሶ አደር ተማኒበት በሌሎች አድራሪት ትክለኛ ሲሞት ትክለኛ ይተካ ነበር። የአክሱም የአጼ

የሐንስ ትክለኛ ግን በትክለኛነት የተረከበውን መሬት ለልጅ ልጁ አወረሰ። ደብተራው መኮንኑና ሴት ወደዘርዘር ከየትም የተጠራቀሙ ቢሆኑም ተተክሎ። ገበሬው ደግሞ ከአያት ከቅድመ አያቶቹ ጀምሮ በነበረበት ቦታ ለአስከፊ ባርነት ተዳረገ። የተገለበጠውን መግተኛ ተባለ። በዚህም እስከ 1966 ዓ.ም ድረስ ኖረ። በዚሁ ዘመን በአርሶ አደሩ ላይ የተፈጸመው ግፍ ብዙ መጽሐፍትን ሊያፅፍ ይችላል። ከዚህ በላይ የተዘረዘረው ሁሉ የተፈጸመው በአክሱም ጽዮን ቤተክርስቲያን ስም ነው። ድርጊቱ ግን የቤተክርስቲያንን መንፈስ ሳላማ መሉ በሙሉ የሚታረን ተግባር ነበረ። ቤተክርስቲያን ማንንም ሰብአዊ ፍጡር አንዱን የበለይ ሌላውን የበታች በማድረግ አትመለከትም። እውነተኛነቱ ክርስቲያኖች በድካማቸው ያፈሩትን ለሌላው ያከፍላሉ እንጂ ያልደከሙበትን ሀብት ከሌላው ነጥቀው አይወስዱም። በኢትዮጵያውያን ክርስቲያኖች ለዘመናት ሲፈጸም የነበረው ድርጊት ክርስቲያኖች የረጸሙት ሳይሆን በክርስቲያን ስም የሚነግሩ ሥጋዊ ቅዱም ፈላጊዎች ያካሂዱት የነበረው ተግባር ነው። ታሪኩ እውነትን ተመርክሮ መራመድ ስለሌለበት እውነተኛነቱን ክርስቲያኖችና በክርስቲያን ስም የሚነግሩትን አስመልክቶ ለይቶ ማስቀመጥ ስለሚገባ ይህ ከዚህ በላይ የተገለፀው ፍሬ ነገር ማስቀመጥ ተገቢ ሆኖ ተገኝቶአል።

የቢህንታዊን መጽሐፍት በኢትዮጵያ ቤተክርስቲያን መገኘት

1. ከሁለተኛው የባቲካን ጉባኤያው /ባቲካንቴ/ ወዲህ ካቶሊኮች የጥንቱን ሥርዓተቱ ለውጠውታል።
2. CM Baars, and Zuurmond, R. The protest for a new edition of the Ethiopian book of Jubilees, -1ss. Vol.4 1964,p.67-74.

ለማስረጃም ያህል መጽሐፈ ሊኖራል ክፍል 15 በምርኮክኝነት ተወስደው ክርስትናቸውን የተው ሁሉ ለመመለስ ከፈለጉ ዳግም ጥምቀት እንደሚያስፈልጋቸው ይገልጻል። ጥምቀት ግን አይደገምም።

3. ይህ መጽሐፍ በዘመን አብርሃም ሐዋርያት ወንጌልን አስተምረው ሎዮንና ወገኖቹን ከሞት እንዳዳኑና ትምህርታቸውን ለመቀበል ፈቃደኞች ያልሆኑትን የሰዶምና ገሞራ ሰዎች በእሳት እንዳታጠሉዋቸው ይተርካል። እንዲሁም ቂርስ የተባለው የፋርስ ንጉሥ በሐዋርያት ትምህርት ክርስቲያን እንደሆነ በዚሁ ተመዝግቧል። ጽሑፉ መምሪያ እንደሚያሳድራው ቂርስ በሙሉ ፈቃደኝነት ክርስትናን በመቀበሉ ምክንያት ሐዋርያት በ72 ነገሥታት ላይ ሹመውታል። እሳታ ታዬ ሎዮ የነበረበት ዘመን 2ኛ አንድ መቶ 63 ዓመት ዓለም ያደርጉታል።

ጥንታዊው የኢትዮጵያ ቤተክርስቲያን ሥዕል /ኢኮኖግራፊ/

1. ትንቢተ አሳይያስ /እምነብሰፅ ፀዋዕከም/
2. ዘመነ ጸጌ የሚባለው ከመስከረም 26 እስከ ኅዳር 5 ድረስ ነው። በዮንስ ዘመን መስከረም 26 የተቀፀለ ጽጌ በወል ይከበር እንደነበር ይተርካል። በዓሉም አፅንዖ በመባል ይታወቅ ነበር። ከዚያ ወዲህ ግን መስከረም 10 ቀን ሲከበር ቆይ ይኸውም በአክሱም ቆይቶም በአዲስ አበባ በቤተ መንግሥት ብቻ ሲታሰብ ቆይቶ ነበር።
3. ደቡቃሎስ /እስመ ዓለም/ የም መላእክት ጸሊኩ /አንገርጋሪ/ ዕውቅና ልብስ ወርቅ እግዛዕት የ/ አሲብሊ ጸጋኪ/ ነገሥት ልደተ/መዋሥዕት /አራራይ/ ይፈፅም ትንቢተ የሐደስ ብሊት/ አራራይ/
4. በኢትዮጵያ ቤተክርስቲያን በየአድባራቱና በየገዳማቱ ያለው ተአምረ አሳይሱ ሁሉም እንድ አይደለም ይለያያል።
5. ይህ ሥዕል ከ5ኛው ክ.ዘ ጀምሮ በምዕራባውያን ተጠብቆ የኖረ አሁንም በጥንቃቄ ተይዞ ያለ ሥዕል ነው።
6. ከአብትረ ዮሴፍ/ የዮሴፍ በትሮች/ የተገኘው ታሪክ በተያያዘ ሁኔታ ቀጥሎ የቅዱስ ቅብፅ መገኛ የሆነው የወይራ ፍሬ ነው። የኢትዮጵያ ነገሥታት ግን በሌላ የሚለው በበዓል ንግሥ ለመቀባት ይጠቀሙበት የነበረው ከ15 የተለያዩ በኢትዮጵያ ከሚገኙ ቅጠላ ቅጠሎች የቀመሙ ቅመሞች አሁሎች/ አዝመድ ጤና አዳም የሎሚ ቅጠል .../ ነበር። ጸሎተ በሌላን በመጽሐፈ ሲኖዶስ ውስጥ ይገኛል። ይህ ሥርዓት በአፄ ገብረ መስቀል ዘመነ መንግሥት እንደተጀመረ ሲነገር በትክክል በሥራ ላይ መዋል የተረጋገጠው ግን በአፄ ዘርአያዕቆብ በ15ኛው ክፍለ ዘመንና በአፄ ኢያሱ አድያምሰንድ በ17ኛው ክፍለ ዘመን ነው።
7. በሉቃስ ወንጌል 23፤56 ና 24፤1 በተጻፈው መሠረት የጌታን ሥጋ ለመቀባት ልዩ ሹቱ ተዘጋጅቶ ነበር። ቅዱስ ማርቆስ ከዚሁ ሹቱ ወደ ግብፅ ወሰዱ በጥቂት በጥቂት ወደ ሌላ ቅብፅ እየጨመረ ለተለያዩ መንፈሳዊ አገልግሎቶች መቀጠሉን እንደነበር ማርቆስ ጻውድ የተባለው ግብፃዊ ቀስ ምስጢራት ቤተክርስቲያን በተባለው መጽሐፍ ገልጿል/ ዘላክራሚንትስ ገፅ 32 19 48 እዲስ አበባ
8. የም ፀሊኩ መላእክት .../ የኅዳር ቀስዳም አንገርጋሪ
9. እምነብሰፅ ፀዋዕከም / ትንቢተ ሆሴዕ 11፤2
10. የተቀፀለ ፅጌ በዓል መቼ እንደተጀመረ ውሉን ማስረጃ የለም። የተቀፀለ ጽጌ እንገርጋሪ አዋልድ እንደሆነ / የቅዱስ ያሬድ ድርሰት እንዳልሆነ/ ግልጽ ነው። ተቀፀለ ጽጌ የተጀመረው በገብረ መስቀል ዘመን/ በ7ኛው ክፍለ ዘመን እንደሆነ በአፈ ታሪክ ይነገራል። ከዚህ ጋር በተያያዘ ሁኔታ ሊቀ ሰዩማን አክሊሉ ገብረ ኪርስ እንደገለፁት የአንኳን አደረሰም የአበባ ስጦታ ለነገሥታቱ

ከመስከረም አንድ ቀን ጀምሮ ይወረክት ነበር። "ግዕዝ" የሚለው ቃል በሐዲስ ኪዳን ማለትም፡ በሉቃስ ወንጌል 14፤28 ራሱን የያለ ትርጉም እንዲሁም በቅዱስ ጳውሎስ መልዕክት /1ኛ ቅሮ. 15፤8/ ከዚሁ የተለየ ትርጉም ሲኖረው በሊቀ ሥዩማን አባባል ጳጳሱ ገበየረ የሚል ግሥ አለ። ስለዚህ ግዕዝ ግብር ማለት ነው። የዚህ ግዕዝ ግብር ከሌላው ግብር ይለያል። ታላላቅ በዓላት በደረሱ ቁጥር በፈቃደኝነት ተሰብስቦ ለተሾሙት ይሠጥ የነበረው የገንዘብም ይሁን የሌላ ግዕዝ ይባል ነበር። ሁኔታው ገፀበረከት ከሚለው ጋር የተያያዘ ነው። ነገር ግን ከዚህ አባባል እጅግ የበለጠና የሚያረካ ማሳራሪያ ከብፁዕ እኩነ መርሁ ክርስቶስ ለማንነት ተቅሏል። "ተንቀጠቀጠ" ከሚለው የአማርኛ ግሥ እንቅጥቂቱ የሚል ቅጽል ማውጣት ይቻላል። ይህም የተቀበ የተሸመ ማለት ነው። እንቅጣጣም ማለት ከዚህ የመጣ ስያሜ ነው። ምርጥ በተለያዩ አበቦች የምትሸመዎበት ወቅት በመሆኑ አንቅጣጣሽ ተባለ። የዚሁ ምንጭ አማርኛ ብቻ ነው። ምንም እንኳን ወዲህ የሚያሻማ ነገር የለውም። የጥንት ኢትዮጵያውያን ክርስቲያኖች መስከረም 26 ቀን የአበባ ስጦታ ይለዋወጡ ነበር። ዕለቱ የዘመነ ፅጌ መገቢያና የክርምት ማለቂያ መሆኑን ለማስገንዘብ ሰዎች ዋናው ትርጉም ደግሞ አፅንዖ ሕዝብ መሐይምና የሚለውን ያፈጻዊ ዜማ መሠረት አድርገው ክርስቲያኖቹ ጳጳሳቸውን ለማጠናከር ነበር። ይህ ዕለት "አፅንዖ" የሚል ስያሜ የነበረው።

11. የላ ወልደ ዮሴፍ ምንተ ገብረ ሐብሊት ዘያደነግሀኪ ዜና በእንተ ዘአምዕለ ግብተ (ሰቃቃው ደንግል)።
12. የጉንዳኑንዲ ገዳም በአጋሚ ወረዳ የሚገኝ ሲሆን ብዙ የጥንት መጽሐፍት በዚሁ ገዳም እስከ 20ኛው ክፍለ ዘመን መጀመሪያ ድረስ ተጠብቀው ይገኙ ነበር። የገዳሙ ልዩ ስያሜ ደብረ ገራዝን በመባል ይታወቃል።
13. ሰደተ ግብፅና ሚጠተ ግብፅ በማለት በጽሑፍ ላይ የሠፈሩ ሐረጎች አሉ። እነዚህ ሐረጎች የግዕዝን ሰዋሰው ለማድረግ ሰዎች ጥቂት ከዘድ ማለቸው አይቀርም። በመሠረቱ ገዕዝ አንቀጽና ሳቢዘር ሳልስ ቅጽልና ሳድስት ቅጽል ከሌሎች ቃላት ጋር እየተናበቡ አንገብን ያስገኛሉ። ስለዚህ ሚጠተና ሰደተ በሰዋሰው አወራረድ ሳቢዘር በመባል ይታወቃሉ። በዚሁ መሠረት ሚጠተ ግብፅ ሰንል ከግብፅ መመለስን ሰደተ ግብፅ ሰንል ወደ ግብፅ መሰደድ ማለትን እንደሆነ ለንግዳው ይገባል።
14. ይህ ታሪክ የተመዘገበበት መጽሐፍ "ኢትዮጵያና የመን በፋሲለደስ ዘመን" በሚል ርእስ የተጻፈ ሲሆን የአጅ ጽሁፍ ነው። ይህ የአጅ ጽሁፍ በአዲስ አበባ ዩኒቨርሲቲ ይገኛል። የመጽሐፉ ደራሲ በግልጽ አልታወቀም። ነገር ግን ከወረብኛ ወደ አማርኛ የተተረጎመ መሆኑ በመጽሐፍ መግቢያ ተገልጿል።
15. Stanis law chajnicki ... Themes, in Ethiopian painting from the 13 to the 19th century ... 1983 p.180.
16. በዚሁ መጽሐፍ ገጽ 242
17. በነገረ ማርያም አንድ ጊዜ "ቁስዳም" ሌላ ጊዜ ቁስዳም ሲል ይገኛል። በሰዋሰው መንገድ ቁስዳም ማለቱ በቂ ነው። ግዕዝ ማንኛን የለበትም። ግዕዝ ካናገረ የለበው ስሕተት ይኖረዋል።
18. ኅዳር 21 ቀን የሚከበረው የእመቤታችን በዓል በዮንስ ዘመን መጋቢት ውስጥ ነበር የሚከበረው "ክርስቶስ ርእየ ለመርሐሣበጥ በሰርቆ" የሚለው የኅዳር ጽዮን ነገሥ በግልጽ ይህን ያመለክታል። ሳባጥ በሰብረ-ደሰጥ ቋንቋ መጋቢት ማለት ነው። እንደ ንግሱ አባባል ደገው በዓል ይከበር የነበረው መጋቢት አንድ ቀን ነበር። ክርስቶስ በመንፈስ ቅዱስ ተሞልቶ ተቀዋመ ማለቱን በራዕይ ለማየት የቻለው በወርጋ መጋቢት መሆኑን የብሉይ ኪዳን ሊቃውንት ያስረዳሉ። የበዓሉ አከባበር በኅዳር ወር እንዲሆን ኢትዮጵያውያን የወሰዱበት ዘመን ባይታወቅም ምክንያቱ ግን በወርጋ ጸም ምክንያት እንደሆነ ይታመናል።
19. ትንቢተ ሐክቅኤል 10፤ 1፤22 እስከ መጨረሻው
20. ራዕይ የሐንስ 4፤11 እስከ መጨረሻው
21. Stanis law chajnicki (pouaguere expediton to abycinia london 1967-125.
22. ሉቃስ 2፤21
23. አንዳንድ የንገደር ነገሥታት ባሳነፁአቸው አድባራት የአናኳንት የግንዘኝነትና የሠጻሊነት ሥራን በማክናወን አድናቆት ያተረፉትን ጥበበኞች እጅ ይቆርጡ ነበር ይባላል። ምክንያቱም በነሱ ደብር የታየው የጥበብ ሙያ በሌላ አንዳደገም ለመከላከል ነው።
24. ፊላክሴ ማለት መንፈስ ቅዱስ ከአብና ከወልድ ሠረፀ ማለት ነው። ይህንን ያመነጩት ካቶሊኮች ናቸው። ምሥራቃውያን መሰሉቻቸው ግን ፊላክሴን አይቀበሉትም። ይሁን እንጂ አሁንም አብረው ይቀድሳሉ።
25. አስተርኢዩ ማለት የሰው ሥጋን ለብሶ በዚህ ዓለም የታየው ወልድ በፈለገ ዮርዳኖስ በየሐንስ እጅ በተጠመቀ ጊዜ እግዚአብሔር አብ ወልድ የባሕርይ ልጁ መሆኑን በደመና ለመስከር መንፈስ ቅዱስ በእምነብሰ ርግብ በእግዚአብሔር ወልድ ላይ ረብሶ በመታየት ለሰው ልጆች የእግዚአብሔር አንድነትና ሰላትነት እንዲገለፅላቸው ሆነ ማለት ነው።
26. አባ ሣሙኤል የቀዳማን ገዳም የመሠረቱ የመጽሐፍት መምህር ናቸው። እባ እስጢፋኖስና ተከታዮቻቸው ከአባ ሣሙኤል ተምረዋል።

ምስጋና

ይህን መጽሐፍ ሳዘጋጅ እገዛና

ትብብር ላደረጉልኝ

ለመምህር ዘርአዳዊት አጽሐ

እና

ለአቶ ሳምሶን ገ/ክርስቶስ

በኮምፒውተር በማዘጋጀት ለረዳችኝ

ለወ/ት ሠናይት መላኩ

ከልብ የመነጨ ምስጋናዬን አቀርባለሁ።